

Spener og Rosenius

Flemming Kofod-Svendsen

pastor emeritus, ph.d., forh. folketingsmedlem og minister

kofodsvendsen@gmail.com

Resumé

I artiklen gives først en skildring af Speners liv og virke. Dernæst tegnes i skitseform det karakteristiske ved Speners teologi og til sidst gives en oversigt over Speners samlede kristendomsforståelse. Derefter gives en skildring af Rosenius' liv og virke. Dernæst tegnes en oversigt over Rosenius' samlede kristendomsforståelse. Derefter skildres det karakteristiske ved Rosenius' teologi. Til sidst foretages en sammenligning af Spener og Rosenius.

Keywords

P.J.Spener – C.O.Rosenius – livshistorie – kristendomsforståelse – sammenligning

Artiklens formål

Det er dels artiklens formål at skildre Speners og Rosenius' livsværk og dels at foretage en sammenligning af deres teologi.

Philipp Jakob Speners liv og virke

Philipp Jakob Spener blev født 1635 i Rappoltswiler i det tyske Elsass. Det var midt under 30-årskrigen værste nød. Han voksede op i et gudfrygtigt hjem præget af den lutherske reformortodoksi og var fra barndommen af præget af alvor. Hans far var rådsherre hos en regerende greve. Sønnen blev derfor vant til omgang med de højeste kredse i landet, hvad der ikke blev uden betydning for

pietismens historie. Hofpræst Stoll gav ham den første indføring i bibelsk kristendom. Allerede som barn blev Spener bestemt til at blive præst. Han blev tidligt påvirket af Johann Arndts (1555-1621) *Vier Bücher vom wahren Christentum* (1603-1608) og nogle engelske andagtsbøger med puritansk præg (Lewis Bayly d. 1631 og Richard Baxter (1615-1691).

Spener tilegnede sig ved Strassburgs universitet en fast luthersk ortodoksi, og han forblev altid hengiven over for den lutherske tro og kirke, men blev samtidig præget af den lutherske reformortodoksi, som flere af lærerne ved Strassburgs universitet stod for. Han modtog også indtryk fra reformert kristendom, idet Elsass var et grænseland mellem lutherdommen og calvinismen. Her havde man konfirmation, og lægfolk deltog aktivt i det kirkelige arbejde. Spener læste vedblivende puritansk opbyggelseslitteratur, og han førte dagbog over sit åndelige liv. Det var ikke de ufrugtbare lærestridigheder, men personlig fromhed og udøvelse af kristendommen i det praktiske liv, som havde hans interesse. Denne udvikling styrkedes efter studiets afslutning under studierejser (1659-1662) til det calvinske Schweiz og det katolske Frankrig. I Geneve mødte Spener den reformerte præst Jean de Labadie (1610-1674), der var konverteret fra katolicismen. I årene 1659-1666 var Labadie præst i Calvins by Geneve, hvor han med stor kraft kæmpede imod den verdslighed, han mødte i byen. Labadie talte også om tusindårsriget og de sidste ting og tider. I 1667 udgav Labadie et skrift, hvor han opstillede nogle punkter, som han mente var nødvendige for en fornyelse af kirkelivet ("La reformation de l'église par le pastorat"). Labadie krævede først og fremmest en ny indstilling hos præsterne. De måtte selv være genfødte, hvis de skulle kunne vejlede andre til sand kristendom. I Frankrig mødte Spener en jesuit, som med en vis succes fik overbevist Spener om, at en virkelig fromhed måtte vise sig i en vis asketisk levevis.

Sin første præstetjeneste fik Spener som stadskapellan og hjælpepræst ved domkirken i Strassburg (1663-1666). Embedet gav Spener mulighed for at fortsatte sine teologiske studier, særlig angående eskatologiske spørgsmål, og han tog i 1664 doktorgraden ved en afhandling om den sjette basun (Åb 9). Samme år giftede han sig med den 20-årige Susanne Erhard, datter af en rådsherre i Strassburg. Speners alsidige lærdom skaffede ham kaldelsen til det øverste gejstlige embede i "Tysklands købmandshus", Frankfurt am Main (1666-1686). Her var det verdslige liv særlig fremtrædende, og Spener begyndte da at holde markante bodsprædikener mod den døde vanekristendom og mod tilliden til den rettroende lutherdom. På opfordring af lægmænd samlede Spener snart (fra 1670) i sit hjem en gudfrygtig kreds, der mødtes til opbyggelse, idet man talte sammen om søndagens prædiken eller læste opbyggelige skrifter (fra 1775 Bibelen alene). Det blev begyndelsen til de særlige opbyggelsesmøder, *collegia pietatis*, som senere mere end noget andet kendetegnede den pietistiske

bevægelse. Spener tog også initiativ til søndagsskolevirksomhed og anbefalede i 1667 indførelsen af konfirmationen som en offentlig menighedshandling, der siden Martin Bucers (1491-1551) tid havde været praktiseret i Hessen. Konfirmationen blev en af pietismens største gaver til den lutherske kirke. Ligeledes gav Spener katekismusundervisningen nyt liv, idet han satte sig som mål for sin undervisning at føre ud over den blotte erkendelse til en inderlig og levende tilegnelse, for at "hovedet må bringes ind i hjertet", og han nåede måske på dette område højere end som prædikant. I 1677 udgav han sin katekismeforklaring *Erklärung christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers*.

Det afgørende skete imidlertid, da Spener i 1675 i en foretale til et nyt oplag af Johan Arndts postil offentliggjorde sit reformprogram for kirken *Pia Desideria – fromme ønsker*. Det var ingen tilfældighed, at disse fromme ønsker udkom i et forord til en ny udgave af Johan Arndts postil. Ingen anden af ortodoksiens opbyggelsesforfattere havde øvet en så stærk indflydelse på samtidens fromhedsliv som Arndt. Mens ortodoksiens tid var meget præget af debatter om den rene lære og diskussioner om lærespørgsmål, flyttede Arndt tyngdepunktet over til forkyndelsen. Han satte den enkeltes personlige gudsforhold i forgrunden, og hans forkyndelse var præget af inderlighed og varme. Arndt lagde stor vægt på bønner. Ved at knytte sit kirkelige reformprogram til et af Arndts skrifter markerede Spener sin samhørighed med den foregående tradition. Denne såkaldte reformortodoksi, som Arndt var en ledende repræsentant for, dannede i det hele taget en vigtig forudsætning for Speners *Pia Desideria* og andre initiativer. De øvrige repræsentanter for reformortodoksien var især de tre Rostock-teologer: 1. Heinrich Müller (1631-1675) der med sin folkelige stil og sin praktiske appel var en værdig eksponent for datidens prædikenideal. Han kendte menneskehjertet og forstod at tale bibelsk til det. Hans trykte prædikener og andagtsbøger var vidt udbredte, især hans *Geistliche Erquickstunden* fra 1664. 2. Christian Sriver (1629-1693) som har givet den lutherske kristendom en af dens mest benyttede opbyggelsesbøger i sin *Sjæleskat*, der bestod af omarbejdede ugedagsprædikener, som begyndte at udkomme i 1675. 3. Theophilus Grossgebauer (1627-1661) fik en endnu mere direkte betydning for pietismen med sin bog *Wächterstimme aus dem verwüsteten Zion* fra 1661. Det vigtigste ved denne bog var, at den stillede krav om lægmænds medvirken i kirkelivet for at få skabt nyt liv i menighederne. Den rettede også søgelyset mod præsteskabet og øvede en skarp kritik af kirkens øverste ledere. Spener satte stor pris på Grossgebauer og hans skrifter, ligesom han skrev forordet til den prædikensamling, som Grossgebauers søn udgav.

Da Speners foretale vakte en vældig opsigt, foranledigede det Spener til samme efterår at udgive fortalen som et selvstændigt skrift, med en hjertelig tilegnelse, dateret den 8. september 1675, til alle

forstandere og hyrder i den evangeliske kirke under titlen *Pia Desideria oder herzliches Verlangen nach gottgefälliger Besserung der wahren evangelischen Kirche*. Dette skrift er blevet et af historiens mest indflydelsesrige skrifter,¹ selv om det egentlig ikke indeholdt meget nyt. Dette skyldes, at Spener her klart pegede på selve grundskaden i tidens lutherdom og anviste enkle og praktiske midler til reform. Det historisk betydningsfulde var, at Speners reformskrift samlede trådene fra de forskellige reformretninger og i en konkret og klar udformning gav anvisning på de veje, som kan føre til en større dybde og inderlighed i kirkens liv.

Indholdet af *Pia Desideria*

Spener indleder sit skrift med en ganske hård kritik af kirkeforholdene, som de var dengang. Spener begynder med at kritisere de verdslige fyrster, fordi de ikke udviser tilstrækkelig omsorg for at understøtte præster og menigheder, men tværtimod fremturer i synder og verdslige lyster ved hoflivet.

Spener kritiserer præstestanden for ensidigt at fokusere på den rette lære og lærestridigheder, mens de glemmer, at lære og liv hører uløseligt sammen. Det er vigtigt at prædike og forvalte sakramenterne, men det er ikke tilstrækkeligt med de udførte kirkelige handlinger, hvis præsterne ikke tillige er optaget af menighedsmedlemmernes levende tro på Kristus.

Spener kritiserer menighedens husstande for at mangle guds frygt og også for at leve i konkrete synder som fx spiritusmisbrug og at føre retssager mod hinanden.

Efter denne kritik fremsætter Spener seks "Forslag hvorved den evangeliske kirkes tilstand kan blive afhjulpet":²

Første forslag: Guds ord skal have en rigere udbredelse i menighederne. Det kan blandt andet ske ved en udvidet perikope-læsning i kirkerne. Det er godt, at der holdes gudstjenester i kirkerne, men det er ikke nok. Menighedens medlemmer må blive flittigere til selv at læse i Bibelen. Hver husfar skal have en bibel og daglig læse noget i den for sin familie. Der burde også holdes friere møder, hvor

---

¹ Hjalmar Holmquist & Jens Nørregaard. *Kirkehistorie II. Den nyere tid*. Tredie paa ny omarbejdede udgave (København: J.H. Schultz Forlag, 1949), 469.

² Spener, Philipp Jakob. *Pia Desideria*. Hovedverker av den kristne litteratur. Bind VIII. Fra pietismens tid (Oslo: Lutherstiftelsens/Nomi Forlag, 1969), 60-84; Philipp Jakob Spener. *Umkehr in die Zukunft. Reformprogramm des Pietismus – Pia Desideria*. In neuer Bearbeitung von Erich Beyreuther (Giessen/Basel: Brunnen Verlag, 1986), 55-79; Philipp Jakob Spener. *Erste Geistliche Schriften 1699*. Predigten und Schriften 1682-1689. Eingeleitet von Dietrich Blaufuss und Klaus vom Orde. Hildesheim. Zürich. New York: Georg Olms Verlag, 2002; Philipp Jakob Spener. *Pia Desideria*. Deutsch-lateinische studienausgabe, herausgegeben von Beate Köster (Giessen/Basel: Brunnen Verlag, 2005).

der ikke kun var en, der optrådte som taler, men hvor også andre, som havde nådegave til det, fik mulighed for at komme frem med deres tanker om det emne, som skulle behandles. Spener henviser her til 1 Kor 14 som forbillede. Det er de meget omtalte konventikler eller husmøder, frie møder. Spener ville samarbejde med præsterne, men det ønskede mange af dem ikke. Den officielle kirke så ofte skævt til sådanne møder. Der kom konventiklplakater for at regulere dem (Spener 1969, 60-64). Men den senere kirkehistorie har vist, at livet har banet sig sin egen vej, så lægfolk har fået mulighed for at tale til diverse kirkelige møder.

Andet forslag: Lægfolkets ret til at virke for sine medmenneskers frelse må anerkendes ifølge Bibelens og Luthers lære om det almindelige præstedømme. Det var Luther, som igen bragte Det Nye Testaments ord om det åndelige (eller almindelige) præstedømme frem i dagens lys. Ud fra 1 Pet 2, 9 og andre steder i NT påviste Luther, at i den nye pagts tid har vi ingen specielle præster som i Det Gamle Testamente. Vi behøver ingen præster til at bede for os, formane os og frembære syndofre for os. For i den nye pagts tid har vi én ypperstepræst, og det er Jesus. Og han har en gang for alle frembåret et syndoffer, da han gav sig selv i døden for os. Derimod er nu alle troende præster. Det vil sige, at alle kristne i dåben er indviet til at frembære lovoffer for Gud i et helligt liv, til at bede for andre, til at formane og lære de andre. Ikke kun gejstligheden skal kunne forkynde for andre. Her henviser Spener til Luthers skrift til bøhmerne: "Hvorledes man skal vælge og indsætte kirkens tjenere" og citerer så fra skriftet: "Der vil han se, hvor ypperlig det er påvist, at alle åndelige hverv uden forskel står åbne for alle kristne, skønt deres ordentlige og offentlige udførelse er anbefalet de dertil ansatte tjenere, dog således at i nødsfald også andre kan udføre dem; men i særdeleshed de hverv, som ikke hører til de offentlige, skal altid i hjemmet og i det almindelige liv blive udført af alle. Ja, dette har været en særlig list af den lede Satan, at han i pavedømmet har bragt det derhen, at alle sådanne åndelige embeder alene er overladt til kleresiet, som derfor også hovmodigt har tilegnet sig alene navnet åndelige ("gejstlige"), som faktisk er fælles for alle kristne, og de øvrige kristne er udelukket fra dem, ret som om det ikke tilkom dem at studere flittigt i Herrens ord, endnu mindre at undervise andre tillige med sig selv, at forsvare, at straffe, at trøste, og at gøre dette privat, som kirkens tjenere har at udføre offentlig, men som om dette skulle være udelukkende ting, som var afhængig af deres embede alene. Derved har de for det første gjort de såkaldte lægfolk træge til det, som med rette også angår dem, og deraf er opstået en skrækkelig uvidenhed og af denne igen forvildelse; dernæst kunne de såkaldte gejstlige gøre, hvad de ville; for ingen turde kigge dem i kortene eller gøre den mindste indvending. Dette gejstlighedens anmassende monopol, tillige med det antydende ubekendtskab med Skriften, har i pavedømmet været et af de fornemste midler, hvorved

det pavelige Rom har befæstet sin magt over de arme kristne, og hvor den endnu råder, opretholder den. Derfor kunne intet værre times den, end at Luther vidste, hvorledes alle kristne var kaldet til de åndelige embeder – om end ikke til den offentlige forvaltning af dem – og ikke blot berettiget dertil, men forpligtet og forbundet til at udøve dem, så sandt de ellers ville være kristne".³ Disse tanker af Spener er nu alment accepteret.⁴

Tredje forslag: Flittig indprente i folket, at kristendom ikke består i at vide, men i at gøre. Eller sagt anderledes: Kristendom må vise sig i praktisk næstekærlighed. Spener optrådte i "ret-troenhedens" tid. Den gang ville yderst få betvivle den kristne lære, men derimod stod det undertiden dårligere til med den kristne livsførelse.

"Lad mig i bogstavens væsen ej blive,
som kun gør udvortes ærbar og fin.
Ånden lad Ordet i hjertet indskrive,
så jeg i sandhed kan kalde mig din".

Her følte pietisterne sig i slægt med gudfrygtige mennesker til alle tider, og det er da heller ikke andet end almindelig bibelsk kristendom, som her bliver hævdet. Pietisterne elskede Johan Arndts *Sande kristendom*. Utallige mennesker kender bogen med billedet af Johan Arndt og inskriptionen: "Kristus har mange tilhængere, men kun få efterfølgere". Med de ord møder vi pietismens hjerteslag.⁵

Fjerde forslag: Religionsstrid må man søge at undgå. Men hvis det viser sig nødvendig at føre konfessionel polemik, må dette ske under bøn for modparten og med større vægt på kærlighed end heftige diskussioner. Her havde Spener to ting på hjerte: 1. "Først skal vi beflitte os på at befæste og styrke os selv og vore trosbrødre i den erkendte sandhed og bevare dem fra al forførelse med stor omhu". 2. "Dertil skal over for alle vantro og vildfarende komme den hjertelige, virksomme kærlighed". Man skal med andre ord bekende sandheden og være sandheden tro i kærlighed. I sin samtid følte Spener nok, at det var mest nødvendigt at understrege den sidste af disse regler. Spener levede i en tid præget af stridslust. Men begge dele hører sammen.⁶

Femte forslag: Præsteuddannelsen skal omorganiseres. Grundlaget for studiet til præst skal være teologernes egen praktiske fromhed. "Kun den genfødte er en ret teolog" (*Theologia regenitorum*). Præsterne bør også have kendskab til opbyggelseslitteraturen, hvorefter Spener skriver, at det kunne også være nyttigt, når sådanne små bøger som *Den tyske teologi* og *Taulers* (ca. 1300-1361) skrifter

---

³ Spener *Pia Desideria* 1969, 65-66.

⁴ Spener *Pia Desideria* 1969, 64-67.

⁵ Spener *Pia Desideria* 1969, 67-69.

⁶ Spener *Pia Desideria* 1969, 69-74.

(ved hvis påvirkning, næst den Hellige Skrift, vor dyrebare Luther er blevet, hvad han har været), mere blev givet studenterne i hænde og deres brug blev anbefalet. Til begge disse er også at føje *Thomas a Kempis* (1379-1471): *Kristi efterfølgelse*. Uden tvivl ville sådanne bøger hos studenterne udrette meget mere godt, når de flittigere granskede dem, end andre, ofte med unyttige spidsfindigheder opfyldte bøger, som blot giver den gamle Adams ærgerrighed megen og passende næring.⁷ Speners håb er, at professorerne i teologi og ånden og holdningen ved de teologiske fakulteter er sådan, at de teologiske fakulteter bliver "rette planteskoler for kirken og værksteder for den Hellige Ånd".⁸

Sjette forslag: Prædikenen må befries fra ortodoksiens formelle kunst-skema og blive levende og aktuel, sådan at den fører til opbyggelse for Guds menighed og et fromt liv. Prædikanterne skal altid huske på, at Guds rige ikke består af ord, men i kraft (1 Kor 4, 20).⁹

Speners fortsatte virke

Med *Pia Desideria*, der snart blev efterfulgt af en mangfoldighed af reformskrifter af andre forfattere, begyndte pietismen som historisk fænomen, den lutherske form for vækkelsesbevægelse, der var en parallel til de vækkelsesbevægelser, vi finder i andre konfessioner. Til at begynde med mødte Speners reformkrav almindelig tilslutning fra ortodoks side. Fra slutningen af 1670'erne talte man om *spenerianismen*. Bevægelsen vandt især frem blandt præsterne og adelen.

Spener fik så en ærefuld kaldelse til embedet som overhofprædikant hos kurfyrsten af Sachsen, og i 1686 flyttede han til Dresden og fik derved den mest ansete kirkelige stilling i det lutherske Tyskland. I denne ortodoksiens højborg blev Spener mødt med uvilje af præsteskabet. Som prædikant og sjælesørger for kurfyrsten trivedes Spener dårligt ved den rå og hårde tone ved hoffet, og han mistede kurfyrstens gunst og opbakning, da han bebrejdede ham hans drukkenskab.

Kurfyrsten af Brandenburg-Preussen, Preussens vordende konge, kaldte så Spener til provst i Berlin 1691, ligesom han kaldte andre pietister til sit land og åbnede for de forfulgte franske huguenotter. Som provst i Berlin var Spener med til at oprette et pietistisk universitet i Halle. I Berlin mødte Spener stærk modstand fra de ortodokse. Det skæbnesvangre var, at man søgte det "farlige" nye hos Spener i hans dogmatik og ikke i det, der var det centrale, hans fromhed. De ortodokse kastede sig over pietismen som en farlig vranglære. Det lykkedes en lærd professor at påvise 284 kætterier hos Spener. Da pietisterne svarede med at søge at godtgøre deres lutherske ortodoksi, skete der næsten

---

⁷ Spener *Pia Desideria* 1969, 79-80.

⁸ Spener *Pia Desideria* 1969, 75; Spener *Pia Desideria* 1969, 74-82.

⁹ Spener *Pia Desideria* 1969, 82-84.

umærkeligt en forskydning fra det for vækkelsen væsentlige, betoningen af det personlige gudsforhold, og over til striden om enkelte lærepunkter. Denne udvikling gik så meget lettere, som pietismen ganske vist havde sat livet over læren, virkelig personlig tro over rettroenhed, men i hovedsagen havde fulgt den ortodokse dogmatik.

I det følgende skal nævnes nogle punkter, hvor der blev en lidenskabelig strid mellem de ortodokse og pietisterne: 1. Efter pietismens opfattelse skete genfødslen ikke ved dåben, men gennem en omvendelse. Pietismen blev i udpræget grad vækkelseskristendom, mens ortodoksien var opdragelseskristendom. 2. Retfærdiggørelsen stilledes i skyggen af helliggørelsen, der kunne drives til en relativ fuldkommenhed (perfektionisme, helliggørelseskristendom). 3. Kravet om omvendelse blev især stillet til teologerne. Kun den omvendte kunne i egentlig forstand drive teologi. Muligheden af en *theologia irrogenitorum* blev på det bestemteste forkastet. 4. I stedet for ortodoksiens betoning af kirken som læresamfundet blev kirken nu mere trossamfundet, og folkekirketanken begyndte at træde tilbage for "pagtskirketanken". Kravet om "det rene nadverbord" og kirketugt trådte så stærkt frem, at det blev opfattet som en hævvelse af, at nådemidlernes kraft var afhængig af den forvaltendes personlige fromhed. 5. Over for ortodoksiens forkastelse af kiliansmen som sværmeri satte Spener troen på tusindårsriget og gjorde et ivrigt studium af Johannes Åbenbaring og apokalyptiske tanker til et kendemærke på den pietistiske bevægelse. 6. Pietisterne blev også stærkt angrebne for deres stilling til "adiafora", dvs. dans, kortspil, teater og alle fornøjelser, som de ivrigt bekæmpede.

Spener samlede en stor udgave af sine *Theologische Bedenken* i fire bind (1700-1702), og efter hans død udkom endnu tre bind. Et af hans sidste initiativer før sin død var at søge at hindre dårlige skuespil i Berlin. Hans død i 1705 bidrog til at skærpe den differentiering af pietismen i forskellige retninger, som allerede var begyndt. Ved siden af Speners Luther- og kirketro pietisme voksede en radikalpietisme frem, der var kritisk til dele af den lutherske lære, fx afviste flere den objektive forsoningslære. Grupper inden for radikalpietismen blev således forløbere for den senere rationalisme.

Spener var ikke en kamp- og lederskikkelse som Luther, men snarere en lidt pedantisk stuelærd, en tilbagetrukket og forsigtig natur, men et meget flittigt og samvittighedsfuldt menneske, der altid var villig til at påtage sig de opgaver, som han blev overbevist om, at det var Guds vilje, at han skulle løse. Hvor nøje han ville have orden i alt, ser man af, at han inddelte sin daglige bøn efter lande og provinser for ikke at glemme noget. Spener var sig bevidst, at han ikke havde nogen særlig stor styrke

eller genialitet, men han var en troens og bønnens mand, en af de ydmyge, som Gud giver råd. Derved blev han lutherdommens anden reformator.¹⁰

Det karakteristiske ved Speners teologi

Det karakteristiske ved Speners teologi vil blive beskrevet ud fra hans bog *Kristendoms-Øvelse*, eller *Veiledning til hvorledes man skal blive en sand kristen og vise sig som saadan*.¹¹ Den er udarbejdet af Johann Friedrich Starch ud fra Speners skrifter, idet Starch også bringer citater af andre opbyggelige forfattere fx Johann Arndt. *Kristendoms-Øvelse* består af fire dele, som i alt indeholder 48 kapitler. Hvert kapitel behandler et emne eller tema, som det formodes, at mange i menigheden kun vil have ringe viden om. Det er så bogens hensigt ved at forklare et tema at give læseren øget bibelsk viden. Af de 48 kapitler har jeg udvalgt 20 kapitler, som jeg giver et så dækkende referat af, at læseren forhåbentlig fanger Speners budskab og tanker. Jeg mener, at disse 20 kapitler er dækkende for bogens 48 kapitler. De giver en første indføring i Speners kristendomsforståelse og viser, at helliggørelsen på mange måder er centrum i Speners teologi.

---

¹⁰ August Wildenhahn. *Philip Jacob Spener. Et historisk Livsbillede fra Begyndelsen af den Spenerske Skoles opkomst*. Oversat efter Originalens 3. Oplag af H.P. Møller (Kjøbenhavn: Forlagt af Fr. Wøldike, 1859); Paul Grünberg. *Philipp Jakob Spener. Die Zeit Speners. Das Leben Speners. Die Theologie Speners* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1893); Paul Grünberg. *Philipp Jakob Spener als praktischer Theologe und kirchlicher Reformator* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1905); Paul Grünberg. *Spener im Urteil der Nachwelt und seine Hinwirkung auf die Folgezeit. – Spener- Bibliographie. – Nachträge und Register* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1906); Fredrik Nielsen & Valdemar Ammundsen. *Kirkens Historie fra reformationen til oplysningstidens begyndelse*. (København og Kristiania: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1908), 627-652; V. Ammundsen. "Pietisme". I *Kirke-Leksikon for Norden* udgivet af Fredrik Nielsen & J. Oskar Andersen III bind, (København: H. Hagerups Forlag, 1911), 549-553; Christen Brun. "Philipp Jakob Spener" i *Kirke-Leksikon for Norden* udgivet af J. Oskar Andersen et al., IV bind, (København: H. Hagerups Forlag, 1929), 300-301; Hilding Pleijel. "Karolinsk kyrkofromhet, pietism och herrnhutism 1680-1772" i *Svenska kyrkans historia* V bind, udgivet af Hjalmar Holmquist og Hilding Pleijel (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1935), 7-408; Holmquist & Nørregaard. *Kirkehistorie II*, 467-473; Horst Weigelt. *Pietismus-Studien*. I. Teil. Der spener-hallische Pietismus (Stuttgart: Calwer Verlag, 1965), 13-45; Andreas Aarflot. *Norsk Kirkehistorie* bind II (Oslo: Lutherstiftelsen, 1967), 96-101; Spener *Pia Desideria* 1969, 11-84; Torben Christensen, & Sven Göransson. *Kyrkohistoria 2. Från påvens gudsstat till religionsfriheten* (Stockholm: Svenska Bokförlaget, 1969), 342-343; Carl Fr. Wisløff. "Har pietismen noe å gi oss i dag?" i *Levende pietister* red. af Asbjørn Kvalbein (Oslo: Lunde, 1975), 7-18; Philipp Jakob Spener. *Umkehr in die Zukunft. Reformprogramm des Pietismus – Pia Desideria*. In neuer Bearbeitung von Erich Beyreuther (Giessen/Basel: Brunnen Verlag, 1986); Werner Bellardi. *Die Vorstufen der Collegia Pietatis bei Philipp Jakob Spener* (Giessen: Brunnen-Verlag, 1994); Philipp Jakob Spener. *Pia Desideria*. Deutsch-lateinische studienausgabe, herausgegeben von Beate Köster (Giessen/Basel: Brunnen Verlag, 2005).

¹¹ Philipp Jakob Spener. *Kristendoms-Øvelse* eller *Veiledning til hvorledes man skal blive en sand Kristen og vise sig som saadan* (Kristiania: P.T. Mallings Boghandels Forlag, 1898).

1. *Om at være død i synden.* Her underviser Spener om, at der er tre slags død: 1. Den naturlige død, når legeme og sjæl skilles fra hinanden. 2. Den åndelige død, når Gud skilles og viger fra sjælen. 3. Den evige død, som er den evige fordømmelse.

Den åndeligt døde lever uden livsfællesskab med Gud. De åndeligt døde eller de, der er døde i synden, er de uigenfødte og ugudelige mennesker, som lever og bliver i synden og ikke tænker på nogen forbedring. Et ugudeligt menneske ser ikke Guds vrede, som truer ham, og straffen, som venter ham, eller fordømmelsen, som er beredt for ham; men han lever blind, sorgløs og sikker uden at tænke på, hvad der hører til hans timelige og evige fred (Luk 19,42; Åb 3,17). Den åndeligt døde kan undlade at foragte Gud og give agt på Helligåndens banken på sjælen. Til de åndelig døde råber Gud i sit ord og tillige i deres samvittighed, ja han banker også på deres hjertes dør (Åb 3,20). Undertiden råber han så kraftigt og rører dem så heftigt, at de vel må høre, ved kors, ved et trusselsord, så at hjertet banker i dem; han giver dem også nåden i hånden; men de forkaster den igen og forhærder sig på ny. Ligesom den legemligt døde ikke kan opvække sig selv, således kan en, der er åndelig død, heller ikke give sig selv det åndelige liv; her må Gud begynde, fortsætte og fuldende den gode gerning (Fil 1,6). Eftersom Gud ikke vil nogen synders død (Eze 33,11), vil han heller ikke, at en eneste synder skal blive død i synden; derfor lader han prædike omvendelse (Luk 24,47). Helligånden, som banker på hjertet ved det læste eller prædikede ord, indgiver undertiden en god tanke, sender kors eller sjæleangst, eller hvad den gode Gud ellers bruger som middel. Det åndeligt døde menneske skal ikke af ondskab modstå Guds virkning, men modtage den kraft, som Gud tilbyder ham; dernæst skal han hade sin forrige livsførelse, forlade den og i stedet for at gøre det onde gøre det gode. Spener spørger: Bliver et sådant menneske ikke anderledes? Jo, da bliver han seende igen: han ser den elendige og fordømte tilstand, han har levet i; nu hører han Guds ord med lyst og glæde; han føler også dets kraft, forstår formaningerne og truslerne og mærker dets trøst. Nu begynder han at tale om Gud og med Gud og føler afsky for al sin forrige tale. Nu forretter og gør han, hvad der tilkommer en from og sand kristen, og føler en rædsel for alle ugudelige gerninger. På en sådan måde kan den åndelige død forandres til et åndeligt og nyt liv.

2. *Om at leve efter kødet.* Spener begynder med at definere kødet, som den onde medfødte art, dvs. onde lyster og syndige begæringer. Det har vi fra Satan og vore første forældre, som Satan forførte til synd. Spener spørger: Hvad er det da at leve eller vandre efter kødet? Det er at leve efter hjertets onde drift, villig til at udføre det, de onde begæringer tilskynder os til, og i alle ting at gøre verdens og syndens vilje. Dernæst spørger Spener: Hvad driver kødet os til? Det opvækker syndige tanker og

begæringer; disse bryder ud i syndige ord, derpå følger de onde gerninger, såsom banden, sværger, sabbattens vanhelligelse, at leve i had og fjendskab, at være misundelig, utugtig og uretfærdig, at begå hor, at stjæle, ligesom også Paulus kalder disse og alle andre grove synder for kødets gerninger, som vort kød og vort onde hjerte tilskynder os til (Gal 5,19-21). Dernæst beskriver Spener, at en kristen ikke må vandre efter kødet, men lade Helligånden, Kristus, ja den treenige Gud hellige os og drive os til det gode. Der er forskel på kødets tilskyndelser og kødets herredømme. Spener spørger til sidst: Hvem regerer dig, og efter hvis vilje lever du?

3. *Om at omvende sig.* Spener begynder med spørgsmålet: Hvem skal omvende sig? og han svarer: Ethvert menneske, som vil blive saligt (ApG 17,30). Gud vil ikke tage nogen ind i himlen, som ikke i sandhed har omvendt sig. Det kan være for sent at omvende sig i alderdommen. Spener spørger: Hvad er det at omvende sig? og han svarer: At erkende og angre sine begåede synder, at tro på Kristus og forbedre sit liv og sin livsførelse. Dernæst spørger Spener: Hvad er det at erkende sine synder? og han svarer: At man efter foregående hjertelig prøve efter de ti bud ved og er overbevist om, at man med sine syndige tanker, ord og gerninger har fortjent Guds vrede, forbandelse og fordømmelse (Sal 32,5; Rom 2,9). Man prøver sig ved at tage de ti bud for sig og efter ethvert bud undersøge sin livsførelse, hvordan man har vandret efter dem. Til en sand omvendelse hører anger over synden og en sand tro på Kristus. Tro på Kristus er, når en bedrøvet og sorgfuld synder i troen tilegner sig Kristi blod og hellige fortjeneste. Man forbedrer sin livsførelse, når man ikke længere gør, hvad man har gjort tidligere.

4. *Om den døde og den levende tro.* Spener skelner stærkt mellem en historisk tro, der omfatter kundskab, og den levende tro, der sætter sin lid til Kristus og hans fortjeneste og nåde, så den troende fører et fromt og kristeligt levned, så troen også helliger og forandrer mennesker og gør dem til andre og nye mennesker. Den levende tro gør salig ikke for gerningens skyld, men for Kristi retfærdigheds skyld, som troen tilegner sig.

5. *Om at blive genfødt.* At blive genfødt betyder at få en ny, hellig hu og vilje samt et gudfrygtigt hjerte, hvoraf følger et nyt og helligt levned. Det er Gud, som genføder os eller giver os det nye liv. Ligesom ingen kan give sig selv det naturlige liv, kan heller ingen genføde sig selv eller give sig selv det nye liv i Gud. Den hellige Skrift viser os et dobbelt middel, hvorved vi kan blive genfødt. Det første er den hellige dåb (Ef 5,26), hvor Helligånden udgydes over os (Tit 3,5-6). Helligånden

kommer i vore hjerter, indtager dem og gør dem til sin bolig og sit tempel (1 Kor 3,16). Derved helliggøres det vanhellige hjerte, det urene hjerte renses, og mennesket tilskyndes til hellige tanker, ord og gerninger til et nyt levned. Det andet middel er Guds ord, som er den uforkrænkelige sæd, hvorved vi genfødes (1 Pet 1,2-3). Dette genfødelsesmiddel bruger Gud til de voksne. Ved alterets sakramente forøges, styrkes og opholdes genfødselen af den modtagne nåde hos os. Af naturen er vi døde i synden og fremmedgjorte fra Guds liv. Et genfødt menneske har i dåben og ved Ordet fået Helligånden og lader sig regere af den. Hvis et menneske modstår Helligånden og bedrøver ham, viger Helligånden bort, og mennesket falder da fra nåden, taber Kristus og saligheden.

6. *Om at retfærdiggøres for Gud.* Retfærdiggørelse sker, når en af loven og sin egen samvittighed anklaget synder for Gud bliver for den Herres Jesu Kristi skyld frikendt for skylden og straffen og atter taget til nåde. Der er fem ting, man skal bemærke ved retfærdiggørelsen: 1. Den anklagede person er ethvert menneske, som synder og gør det onde og af den årsag anklages for sine begåede synders og misgerningers skyld. 2. Anklagerne er Djævelen, menneskets egen samvittighed, vore synder og loven. 3. Dommeren er Gud. 4. Forbederen eller midleren er Jesus Kristus (1 Joh 2,1). Til ham skal den anklagede synder henvende sig og hos ham søge nåde og hjælp (Rom 8,34; 1 Tim 2,5). 5. Retfærdiggørelsen i sig selv betyder, at vi skal modtage hans retfærdighed for dermed at tildække vor synd og uretfærdighed, og i en sand tro tilegne os hans sår og blodige død samt anråbe Gud om, at han for Jesu skyld vil tilgive os alle vore synder og være os nådig (Sal 32,1; Sal 51,3; Kol 2,14).

7. *Om den åndelige opstandelse.* Spener spørger: Hvad er den åndelige opstandelse? og han svarer: Når et menneske opstår fra sjælens død og begynder en ny, åndelig og gudelig levevis. Det kan mennesket ikke gøre i egen kraft. Gud må gøre det. Derefter skal mennesket begynde en ny, bedre og Gud velbehagelig måde at leve på. Spener spørger: Er den åndelige opstandelse nødvendig til salighed? og han svarer: Ja, dette er den første opstandelse. Salig og hellig er den, som har del i den første opstandelse; over ham har den anden død ingen magt; men de skulle være Guds og Kristi præster og regere i tusind år, ja i al evighed.

8. *Om den åndelige og sakramentlige æden og drikken i den hellige nadver.* Her understreges, at det er vigtigt at modtage Jesus både i troen og i nadveren. Ved den værdige sakramentale æden og drikken besegles os syndernes forladelse, styrkes vor tro samt bevares og befæstes det åndelige liv i Gud hos os.

9. *Om at Kristus skal leve i os.* Når legeme og sjæl er forenede med hinanden, danner denne legemets og sjælens naturlige forening et naturligt menneske, og når Kristus har forenet sig med sjælen, danner denne forening en Gud velbehagelig kristen. Så længe legeme og sjæl er forenede, er man et sandt naturligt menneske, og så længe Jesus er forenet med sjælen, er man en sand og Gud velbehagelig kristen. Spener spørger: Hvorledes virker da Kristus i sjælen? Han svarer: Når han bor og lever i sjælen, så leder og styrer han alle tanker, ord og gerninger; for denne iboen er en meget inderlig og nær iboen. Han bor i hjertet, ikke alene som en indbygger i sit hus, men som ilden i jernet, der bliver brændende og mere og mere glødende deraf.

Virker Kristus tanker i sjælen? Ja, når Kristus lever i hjertet, vækker han lutter gode og hellige tanker og begæringer, hvorved et menneske drives til det gode og får styrke til at modstå de onde tanker og tilbøjeligheder.

10. *Om den åndelige omskærelse.* Den åndelige omskærelse er aflæggelsen og bortskaffelsen af synden og vort ulydige hjertes ondskab. Denne åndelige omskærelse sker i omvendelsen, genfødslen og fornyelsen. Denne omskærelse indskrænker sig ikke til hjertet, men den udstrækker sig til samtlige lemmer: Fx vore øjne, for at vi ikke skulle have øjne fulde af hor, og som ser efter forbudte ting og personer; fx vore øren, for at vi ikke skulle være parat med dem til at høre det onde og finde behag deri; fx vor tunge, for at vi med den ikke skulle lyve eller tale falskhed og ondt. Det er bedre at forlade synden og det ugudelige væsen end at forlade Gud. Skulle den syndige forhud ville vokse ud på ny, så afskær den ved en daglig omvendelse.

11. *Om at fornægte sig selv.* At fornægte sig selv er ved Guds nåde mere og mere at aflægge de os medfødte onde begærigheder og ikke længere følge dem. Sande kristne skulle hos sig selv dæmpe sådanne udyder og aldeles ikke lade dem have noget herredømme. Og det er muligt. Ikke af egen kraft og evne, men ved Guds kraft og nåde. En gudfrygtig fornægter sig selv og sin egen ære, når han ikke tilskriver sig sin visdom eller duelighed noget, men tillægger Gud alene al ære og berømmelse.

12. *Om at tage Kristi åg på sig.* Spener spørger: Hvad forstås ved Kristi åg? og han svarer: Mange forstås derved tilegnelsen af Kristi lærdom eller det hellige evangelium; andre, som den salige Arndt i sin sande kristendom, 1. bog 4. kapitel, har kaldt bod og omvendelse Kristi åg. Men i korthed sagt må man derved forstå Kristi regering over de troende sjæle ved hans ord og evangelium. Spener

spørger dernæst: Hvorfor kaldes det et åg? Ligesom et åg holder dem sammen, som går deri, så at de ikke kunne skilles ad eller løbe hid og did efter sit eget sind, således holder også Kristus os i orden ved sit ord, så at vi ikke kunne løbe på syndens veje, men i lydighed, tro og gudsfrygt vandrer fremad til himlen.

13. *Om at efterfølge Jesus.* Det er at have hans hellige lærdom og hellige livsførelse for øje og rette sig derefter i sin tro, sin måde at leve på og sit kors. Vi efterfølger Jesus i hans livsførelse, når vi ved Guds nåde stræber efter at blive ham lige i kærlighed, ydmyghed, sagtnodighed, lydighed, hellighed og gudsfrygt. Hvis man ikke efterfølger Jesus, vandrer man i mørket og falder fra den ene synd over i den anden og lever uden Guds nåde. Man kan blive en Jesu efterfølger, når man tænker på sin dåbs pagt, ser mere på Jesu fodspor end på verdens eksempel og ikke lytter til de onde og ugudelige, når de vil lokke os. Man bør ikke søge et sådant selskab, hvor onde mennesker forsamles. Man bør give agt på Helligåndens revselse, vejledning og tilskyndelse i sjælen og endelig benytte de beskikkede nådemidler: Guds ord og Herrens nadver.

14. *Om at aflægge det gamle menneske.* Spener spørger: Hvad forstås ved det gamle menneske? og han svarer: Når vi enten hører eller læser noget om det gamle menneske, må vi ikke søge det uden for os, som om det var en vis person; for det gamle menneske er i os selv. Spener spørger videre: Hvad er da det gamle menneske? og han svarer: Den medfødte syndige, onde natur i at leve ugudeligt og ukristeligt, efter hvilken vi hverken kender, elsker eller udretter det gode, men derimod har stor kærlighed og længsel efter at gøre det onde, at leve ikke efter Guds vilje, men efter vor egen og den onde verdens vilje (1 Pet 4,2). Ligesom man tager en byrde af halsen og befrier sig fra dens tyngde, skal vi også stræbe efter at aflægge den syndige natur. Et menneske må ikke tro eller følge sit eget hjerte, men altid se på Gud, på hans ord, vilje og befaling og være disse lydige i alle ting, men derimod i intet lystre sin egen vilje. Det gamle menneske døde ved daglig anger. Når et menneske hader og afskyr, modstår og bekæmper synden, kan det ved nåden døde det gamle menneske. Vi kan ikke på en gang aflægge det onde, hvorimod det må ske efterhånden ved Helligåndens hjælp og bistand. Jo mere man aflægger synden, den onde vane og natur, desto mere affører man sig det gamle menneske.

15. *Om at korsfæste sit kød.* Spener spørger: Hvad betyder kødet? og han svarer: Kødet betyder ikke vort kød, som vi har på legemet, men den onde natur, som bor i vort hjerte (Rom 8,8). Vort kød, som omgiver vore ben, kan og bør vi beholde indtil vor død; vor onde natur må vi derimod før døden

korsfæste ved Guds kraft, såfremt vi vil blive salige. Mennesket kan korsfæste sit kød og sin onde natur ved Guds nåde og Helligåndens bistand. Ved kødets og dets begæringers korsfæstelse, mister synden sit herredømme i hjertet, og de onde vaner i liv og livsførelse aflægges. Man korsfæster sit kød, når man: 1. Afskyr onde selskaber. 2. Beder andægtigt og påkalder Gud om hans bistand. 3. Kæmper mod de onde lyster. 4. Andægtigt læser og hører Guds ord. 5. Flittigt tænker på Jesu kors.

16. *Om udtrykket: Jeg er korsfæstet for verden og verden for mig.* Spener spørger: Hvad vil det sige at være korsfæstet for verden? og han svarer: At påtage sig at lide og tåle al verdens spot og hån. Ved verden forstår Spener de onde verdensbørn, de uigenfødte og ugudelige, de kloge og verdsligt vise mennesker, som alene tragter efter ære, højhed og rigdom her i verden, men som slet ikke tænker på Gud eller er optaget af at leve efter hans ord. Spener spørger så: Hvad betyder da udtrykket: Verden er korsfæstet for mig, og han svarer: Herved tilkendegiver Paulus i sit gensvar, at han foragtede verden; verden anså ham for uværdig til dens venskab; således agtede han heller ikke verden så meget værd, at han ville søge dens bekendtskab og omgang; han betragtede alle verdens børn og ugudelige som korsfæstede, hvor store indbildninger de end havde om sig selv (Sal 139,21-22).

17. *Om at døde sine lemmer.* Spener spørger til indledning, hvad det vil sige at døde sine lemmer. Og han svarer, at her befales ikke, at et menneske skal beskadige sine lemmer, såre eller lemlæste dem. Hans næste spørgsmål er, at hvad betyder ordene så? Man kan begå synd med alle sine lemmer, dvs. øjnene, ørerne, hænderne, fødderne, tungen, ja med hele legemet. Man dører sine øjne eller river dem åndeligt ud, når man ikke med sine øjne ser efter forbudte ting, men vender dem bort fra de os forbudte mænd og kvinder, syndige blottelser, andre menneskers gods og ejendele. Man dører sin tunge, når man ikke med den fremfører noget syndigt ord, nogen dårlig snak eller nogen anden ukristelig tale. Enhver, som vil være en sand kristen, skal således døde sine lemmer.

18. *Om at afdø fra synden.* At afdø fra synden er at modstå de indvortes onde tilskyndelser og ikke forsætligt begå nogen synd. Synd er såvel hjertets onde lyster som misundelse, hovmod, ondskab og deslige som alle slags vederstyggelige synder, der begås med tungen, som løgn, bagtalelse, forbandelse og endelig alle kødets gerninger: hor, drukkenskab og de øvrige gerninger, som Paulus beskriver i Gal 5,19. Man skal især afdø fra de synder, som man har vænnet sig til. De, som ikke

afdør fra synden, er ikke sande kristne.¹² En, som ikke her i verden ønsker af afdø fra sin synd, kan ikke leve evigt hos Gud.

19. *Om at iføre sig det nye menneske.* Det nye menneske er den nye natur, som består i at leve gudeligt og kristeligt. Denne nye art kaldes et nyt menneske, fordi den udbreder sig overalt i mennesket, for hjertet får nye og hellige tanker og taler kristelige, sømmelige og tugtige ord, og ens livsførelse er i overensstemmelse med Guds ord og vilje. Denne nye art er ikke medfødt, men må virkes i os af Gud. Det sker i den hellige dåb, hvor vi genfødes. Det sker fremdeles ved at høre, læse og betragte Guds ord. Mennesket beholder sit legeme med dets lemmer og sjæl. Men det får nye og gode bevægelser, hellige tanker, ønsker og tilskyndelser til alt godt ved Helligånden, som har forenet sig med sjælen og nu bor i den. Denne nye natur skænkes os i dåben, hvor vi modtager Helligånden og derved får nye kræfter til at gøre det gode. Hvis et menneske vil være en sand kristen og et nyt menneske, må det blive helt nyt, ny af lyster og begæringer, ny af ord og tale, ny af livsførelse og gerninger. Spener spørger til sidst: Hvilke midler må den bruge, som vil iføre sig det nye menneske, og Spener svarer: Der opfordres til 1. Andægtig bøn. 2. Flittig læsning af Den Hellige Skrift. 3. At man flyr onde selskaber. 4. At man daglig øver sig i kristelige dyder. 5. At man udfolder en stadig bestræbelse og længsel efter at blive stedse mere gudfrygtig og mere og mere villig til at aflægge det onde. 6. Men frem for alt, at man vogter sig for at falde tilbage igen, at man ikke på ny ifører sig den ulydighed, som man har afført sig.

20. *Om at fornyes.* At fornyes vil sige, at det, som var blevet fordærvet, udstødt eller på andre måder var kommet til skade, gøres godt, nyt og brugbart igen. På grund af syndefaldet må mennesket atter helliges ved fornyelsen, så at dets hjerte, sjæl og ånd bliver en Guds bolig og et tempel for Helligånden, så det ikke mere lever i forsættelige synder, men lever helligt og kristeligt. Det er umuligt, at der af et urent og ufornyet hjerte kan udgå et liv, der leves i hellighed. I kristendommen kommer det nemlig ikke an på ydre ord og lader, men på fornyelsen, forandringen og forbedringen af vort hjertes grund eller af sjælens inderste kræfter, såvel forstanden som viljen, så disse bliver oplyste og helliggjorte af Helligånden. Hvor Helligånden er kommet i sjælen, der følger det ydre menneskes, lemmernes og legemets fornyelse efter af sig selv. Legemet bliver givet Gud til offer, og lemmerne bliver retfærdigheds våben. Da vænnes tungen af med løgn og tomt snak. Til sidst stiller Spener

---

¹² Man kan hos Spener finde formuleringer, der kan lyde legalistisk. Samtidig læser man mange steder om frelse af nåde for Kristi skyld. Tilsyneladende kan Spener rumme nogle spændinger mellem den lutherske retfærdiggørelseslære, som Spener tilsluttede sig, og så sin egen fremstilling, når han udfolder sit syn på helliggørelsen.

spørgsmålet: Er det muligt således at fornyes og at blive i sandhed gudfrygtig? og han svarer: Ja, ved Guds nåde. Den, som ikke modstår nåden, men lader den virke i sig, vil snart mærke en forandring hos sig. Den derimod, som beholder sine synder og ikke vil afstå verdens sædvaner, men finder behag i sin fordærvelige natur og dens indskydelser, for ham er det for hans egen forhærdelses og ondskabs skyld umuligt at blive fornyet. Når skal en sådan fornyelse ske? I tide, mens vi endnu lever og er raske. Den bør også begyndes med iver og fortsættes uden ophør. Men er dette også nødvendigt? Ja, den som ikke bliver fornyet, han kan ikke blive salig, men farer med sine onde vaner og skødesynder til Djævelen, for Gud vil ikke tage nogen uren ind i himmelen. Hvordan kan man bringe det til en sådan fornyelse? Når man 1. Tænker flittigt på sit dåbsløfte. 2. Med andagt læser og overvejer Gud ord. 3. Hader og afskyr alle synder. 4. Ikke modstår Helligånden, men lader sig regere af ham. 5. Påkalder Gud, idet man arbejder på det onde væsens afskaffelse, beder til Gud om hans bistand og ikke bliver træt af det. 6. Jævnligt tænker på sit endeligt og det sted, hvor man engang skal fare hen.

Sammenfattende vurdering

Spener ønskede at fastholde den luthersk-ortodokse læretradition og være en reformbevægelse i den lutherske kirke. Samtidig havde Spener nogle betoning, som kunne medføre store ændringer i den teologiske tænkning, ligesom han koncentrerede sig om de sider af dogmatikken, som havde direkte praktisk betydning især for frelsestilegnelsen. Hos Spener blev *Wiedergeburt* et meget centralt begreb. I sin prædiken om genfødslen har Spener placeret *Wiedergeburt* i centrum af den kristne troslære, ja *Wiedergeburt* blev selve fundamentet for hele den kristne trosopfattelse.¹³ Samtidig lovpriste Spener den reformatoriske retfærdiggørelseslære, som han ingenlunde ville tilsidesætte. Han ville tværtimod give retfærdiggørelseslæren nyt liv ved at identificere retfærdiggørelse og genfødsel.¹⁴ Her kunne Spener knytte til ved de lutherske bekendelsesskrifter, når han talte om retfærdiggørelse og genfødsel i samme åndedræt.¹⁵ Men ved at sætte genfødslen i centrum, skete der en accentforskydning i forhold til Luther og især den lutherske ortodoksi. Når mennesket ved genfødslen fik det nye liv, kom retfærdiggørelsen nærmest til at fremtræde som genfødsdens frugt. Den forensiske retfærdiggørelseslære eller rene imputationslære er altså blevet erstattet af en fremstilling, hvor retfærdiggørelse og helliggørelse danner en enhed. Udtryk for denne enhed bliver begrebet genfødsel,

---

¹³ Gunnar Rosendal, *Upplösningen av det juridiska föreställningskomplexet i evangelisk teologi*. En studie i försonings- och rättfärdiggörelselärens historia (Lund: Håkan Ohlssons Boktryckeri, 1930), 82.

¹⁴ Gerald Krispin, "Quantifiable Righteousness: Justification and Regeneration in Pietist Thought" i *Pietism and Lutheranism*, redigeret af John A. Maxfield (St. Louis: Concordia Historical Institute, 1999), 13-19.

¹⁵ *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963), 184.

som nu ikke længere – som i den klassiske lutherske tradition – falder sammen med syndernes forladelse, men snarere betegner en indre forvandling, som igen bliver kilden til den nye livsførelse, som kendetegner det kristne menneske.

Den samme sag kan også udtrykkes med ordene, at retfærdiggørelsen hos Spener umiddelbart forbindes med Kristi iboen. Troen er således ikke blot en modtagen af Kristi fortjeneste, men må også medføre, at Kristus bor i den troendes hjerte. Blandt pietisterne opstod således en italesættelse, at den troende om sig selv kunne sige: "Jeg er Kristus", der dog var en talemåde, som Spener selv tog afstand fra. Tanken om den personlige forening med Kristus var ikke ny – den lutherske ortodoksi talte om "unio mystica" som en frugt af troen – det nye lå deri, at Spener gjorde denne indre forvandling til det væsentlige og grundlæggende i troen samt udvidede retfærdiggørelsesbegrebet til også at omfatte den indre nyskabelse.¹⁶

Overblik over Speners samlede kristendomsforståelse

Det følgende overblik over Speners teologi vil blive beskrevet ud fra følgende bøger af Spener: 1. *Kristendoms-Øvelse*, eller *Veiledning til hvorledes man skal blive en sand kristen og vise sig som saadan*. 2. *Theologiska Betänkanden*, hvorfra A.E. Hennicke har foretaget et udvalg på 406 sider.¹⁷ 3. *Erklärung christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers*.¹⁸ Den bog bringer kort sagt indholdet af Speners konfirmandundervisning. 4. *Fortolkning af Pauli Brev til de Romere*.¹⁹ 5. *Erste Geistliche Schrifften 1699. Predigten und Schriften 1682-1689*.²⁰

1) Speners syn på Bibelen

Bibelen er for Spener Guds autoritative og klare ord til os mennesker. Bibelen er blevet til ved, at mennesker drevet af Helligånden har sagt og skrevet det, der kommer fra Gud (2 Pet 1,21). Ethvert skrift i Bibelen er indblæst af Gud og er derfor gavnligt til at belære, til at irettesætte, til at genoprejse

---

¹⁶ Gustaf Aulén, *Dogmhistoria* (Stockholm: Svenska Bokförlaget, 1946), 291-300; Bengt Hägglund, *Teologins Historia. En dogmhistorisk översikt* (Malmö: Liber Förlag, 1984), 305; Rosendal, *Upplösningen av det juridiska föreställningskomplexet i evangelisk teologi* 1930, 83-104.

¹⁷ Philipp Jakob Spener. *Tyska och Latinska Theologiska Betänkanden*. I ett efter tiden lämpadt urval, udgivet af F.A.E. Hennicke. Oversat til svensk (Westerås: D. Torssell, 1842).

¹⁸ Philipp Jakob Spener. *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers* (Berlin: In der Niederlage des Vereins, Klosterstrasse Nr. 71, 1846).

¹⁹ Philipp Jakob Spener. *Fortolkning af Pauli Brev til de Romere*. Oversat fra Tydsk af A. Brager (Christiania: P.T. Mallings Boghandels Forlag, 1840).

²⁰ Philipp Jakob Spener. *Erste Geistliche Schrifften 1699. Predigten und Schriften 1682-1689*. Eingeleitet von Dietrich Blaufuss und Klaus vom Orde (Hildesheim. Zürich. New York: Georg Olms Verlag, 2002).

og til at optugte i retfærdighed, så at det menneske, som hører Gud til, kan blive fuldt beredt, vel skikket til al god gerning (2 Tim 3,16-17).²¹ Spener skriver ikke lange artikler om Bibelens inspiration og autoritet. Det er en selvfølge for ham. Derimod er han levende optaget af at få de bibelske tekster forklaret og forkyndt for mennesker, ligesom han tager flere initiativer for at fremme den personlige bibellæsning og daglig andagt i hjemmene.²²

2) Hvad Spener forkynder om Gud

Spener fastslår, at vi som kristne tror på en treenig Gud. Gud Fader og Gud Søn som gennem en evig fødsel er af samme væsen som Faderen og Gud Helligånd, som er udgået fra Faderen og Sønnen. At Gud er treenig, har den kristne kirke læst og lært i Bibelen. Den kristne dåb sker i "Faderens og Sønnens og Helligåndens navn" (Matt 28,19.). Og til stadighed bruger vi velsignelsesønsket fra 2 Kor 13,13: "Herren Jesu Kristi nåde, Guds kærlighed og Helligåndens samfund være med jer alle!" Hver person har givet sig til kende i særlige velgerninger mod os mennesker. Faderen i skabelsen, Sønnen i forløsningen og Helligånden i helliggørelsen.²³

3) Loven

I Skriften har vi tre slags love. 1. Den jødiske kirkelov som Gud gav sit ejendomsfolk til at lede og styre det som sit folk gennem ofre, faste og forskellige slags ceremonier, det vi kalder ceremonialloven. Den jødiske kirkelov er ikke forpligtende for os i dag, fordi Kristus er kommet og har opfyldt alt, hvad der i GT på den ene eller anden måde pegede frem mod ham. Kristus er hoved for kirken (Ef 5,23), der består af alle jøder og hedninger, der tror på Kristus som deres frelser. 2. Det jødiske folks verdslige love eller politivedtægter, som folkets ledere som dommere eller konger skulle styre folket efter. Det jødiske folks verdslige eller politiske love er naturligvis heller ikke gældende for os i dag. Dog kan en verdslig øvrighed stadig hente inspiration fra de jødiske love. 3. Endelig var der de bud, der lærte om alle menneskers pligt og skyldighed over for hinanden. Disse mange bud var sammenfattet i de ti bud, hvor vi finder det afgørende kendskab til Guds vilje. De ti bud, som vi finder dem på lovens to tavler, er Guds forpligtende vilje for alle mennesker til alle tider (2 Mos 20). Dog

---

²¹ Spener *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers* 1846, 1.

²² Spener. *Fortolkning af Pauli Brev til de Romere* 1840, 3-4; Spener. *Tyska och Latinska Theologiska Betänkanden* 1842, 264-267; Spener. *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers* 1846, 1-8; Grünberg. *Philipp Jakob Spener. Die Zeit Speners. Das Leben Speners. Die Theologie Speners* 1893, 424-434; Spener. *Umkehr in die Zukunft. Reformprogramm des Pietismus – Pia Desideria* 1986, 55-59.

²³ Spener. *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers*, 138-153; Grünberg. *Philipp Jakob Spener. Die Zeit Speners. Das Leben Speners. Die Theologie Speners*, 389-390.

må det her bemærkes, at det tredje bud om at holde hviledagen hellig fra én side set hører hjemme i ceremonialloven. I udvortes forstand angår dette bud ikke os, siger Luther, vi er nemlig ikke bundet til særlige ydre ordninger, tider og steder (se Luthers Store Katekismus om det tredje bud). Samtidig taler dette bud til os om ikke at ringeagte Guds ord, men gerne høre og læse det. Jesus har sagt, at det største bud i loven er kærlighed til Gud og til vor næste (Matt 22,37). Dette er selve summen af Guds bud. Men det vil på ingen måde sige, at de ti bud er afskaffet eller er blevet overflødige. De ti bud siger konkret, hvad kærlighed til Gud og vor næste går ud på: "Vi skal frygte og elske Gud, så at vi .....", og her følger så i Luthers Lille Katekismus for hvert enkelt bud den specielle påmindelse om, hvad der er Guds vilje.

Allerede ved skabelsen, da Gud skabte mennesket i sit billede (1 Mos 1,27), fik mennesket kendskab til den guddommelige visdom, hellighed og retfærdighed. Denne klare gudserkendelse gik tabt ved syndefaldet, men efter faldet har mennesket sin samvittighed og en vis erkendelse af, hvad der er rigtigt og forkert. Da Gud havde ført sit folk ud af Egyptens trældom, gav han gennem sin tjener Moses sit folk de ti bud gennem åbenbaringen på Sinaj.

Gud lov og bud er ikke givet os som en himmelstige. Ingen bliver frelst ved at holde Guds lov; der kommer vi alle til kort (Rom 3,19). Frelsen skænkes af nåde, ved tro, uden gerninger (Rom 4,1-8; Ef 2,9).

Men det vil på ingen måde sige, at den kristne dermed er færdig med Guds bud. Tværtimod – nu vil han netop følge Guds bud og Bibelens formaninger. Han vil leve efter Guds vilje. Det er egentlig først nu, når han er færdig med lovens krav og dom i samvittigheden, at han for alvor spørger: Hvad vil du, Gud, at jeg skal gøre? Og da står Guds bud der som en enkel vejledning om, hvad Gud vil, vi skal gøre.

Formaningerne i Bibelen skal lære os den sande livsvisdom, for den er det kun Guds Ånd, der kan lære os ved ordet. Meget ville blive anderledes i menneskelivet, hvis det blev naturligt at granske Guds ord for at få at vide, hvordan man skal indrette sig i de mange vanskelige situationer, man kommer ud for i livet. Guds ord i Bibelen er vor rettesnor, men det vil ikke sige, at Bibelen er en lovebog, hvor alle slags spørgsmål ligger færdigdrøftet og løst på forhånd. Ofte må vi tage stilling til spørgsmål, som Skriften intet specielt siger om. Alligevel vil den være vor vejviser, også i sådanne tilfælde. Den kan nemlig vise os analogier til vor situation, og den lader os stadig på ny møde Jesus og hans Ånd.²⁴

---

²⁴ Spener. *Fortolkning af Pauli Brev til de Romere*, 127-145; Spener. *Tyska och Latinska Theologiska Betänkanden*, 26-67; Spener. *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers*, 8-14.99-127.

4) De Ti Bud

Det første bud – du må ikke have andre guder – siger, at vi skal over alle ting frygte og elske Gud og stole på ham. I dette bud er det påbudt, at vi alene skal have Herren til vores Gud og altså over alle ting frygte, elske og stole på ham. I dette bud taler den treenige Gud, Fader, Søn og Helligånd, over for hvem vi skal udvise al ære. Alle mennesker, som Gud har skabt og åbenbaret sig for i naturen og skaberværket, er Gud herre over (Sl 95,3-5; ApG 14,17; Rom 1,19-21). Vi erkender Guds kærlighed, når vi gerne omgås med Gud, hans ord, lovprisning, tjeneste og guddommelige ting og ønsker at holde hans bud og beflitter os på at følge dem.

Det andet bud – du må ikke misbruge Herren din Guds navn – siger, at vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke ved hans navn bander, sværger, øver trolddom, lyver eller bedrager, men derimod i al nød anråber Gud, beder, lovpriser og takker. I dette bud er det påbudt, at vi helliggør eller bruger Guds navn rigtigt. I al vor egen eller vor næstes nød skal vi alene tage vor tilflugt til Gud, som alene kan og vil hjælpe (Sl 50,15; Es 26,16). Vi skal bede, fordi vi har brug for hjælp, men især fordi vi med bønnen kan erkende og bekende Guds majestæt og rige godhed, så han gennem vores bøn og sin nådige bønshørelse kan blive rost og æret.

Det tredje bud – du skal holde hviledagen hellig – siger, at vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke ringeagter prædiken og Guds ord, men holder det helligt, gerne hører og lærer det. Da Gud, efter at han på seks dage havde skabt himmel og jord, hvilede på den syvende dag, fastsatte han fra verdens begyndelse en sådan sabbat eller lørdag til hvile- eller helligdag (1 Mos 2). De kære apostle, som kendte Herrens vilje og i alle ting var vejledet af Helligånden, har i den første kirke flyttet denne højtidelighed fra den syvende til den første dag i ugen, den dag hvor vor kære frelser stod op fra de døde, ligesom også Helligånden blev udgydt på den dag (Åb 1,10; 1 Kor 16,2; ApG 20,7). Af Gud er der ikke anbefalet mere end den syvende dag. Men kirken har yderligere fastsat flere højtidsdage til minde om Guds store velgerninger: Jul, Påske, Kristi himmelfartsdag og Pinse. I dette bud er det befalet at holde hviledagen eller helligdagen hellig.

Det fjerde bud – du skal ære din far og din mor – siger, at vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke foragter og gør vore forældre og Gud vrede, men holder dem i ære, tjener, adlyder, elsker og højagter dem. Vi skal ikke alene ære vore forældre, men også bedsteforældre, svigerforældre og dem, Gud har

sat os i et øvrighedsforhold til. Det skal vi gøre, fordi Gud er den rette Fader over alle, der kaldes børn både i himlen og på jorden (Ef 3,15), og han har oprettet sådanne ordninger på jorden, hvor han gennem disse mennesker viser os sine velgerninger.

Det femte bud – du må ikke slå ihjel – siger, at vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke volder vor næste nogen skade på hans liv eller tilføjer ham nogen lidelse, men hjælper ham og står ham bi i al legemlig nød. Det er forbudt ethvert menneske af egen magt at slå et andet menneske ihjel.

Det sjette bud – du må ikke bryde ægteskabet – siger, at vi skal frygte og elske Gud, så vi lever kysk og ærbar i ord og gerninger, og enhver elsker og ærer sin ægtefælle. Dette bud overtrædes på flere måder: 1. I hjertet. 2. Med ansigtsudtryk, blikke og minespil. 3. Med ord. 4. I gerning.

Det syvende bud – du må ikke stjæle – siger, at vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke tager vor næstes penge eller ejendom eller tilegner os dem med falske varer eller uærlig handel, men hjælper ham med at bevare, hvad han ejer, og forbedre sine kår.

Det ottende bud – du må ikke vidne falsk mod din næste – siger, at vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke lyver vor næste noget på, ikke forråder ham, bagtaler ham eller bringer ham i vanry, men undskylder ham, taler godt om ham og optager alt i bedste mening.

Det niende bud – du må ikke begære din næstes hus – siger, at vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke med list stræber efter vor næstes arv eller hus eller med skin af ret tilegner os det, men hjælper og tjener ham, så han kan beholde det.

Det tiende bud – du må ikke begære din næstes hustru, karl, pige, kvæg eller hvad der er hans – siger, at vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke understøtter, tilskynder eller opmuntrer hustru, tjenestefolk eller kvæg til at forlade vor næste, men formaner dem til at blive og gøre deres pligt.²⁵

5) Trosbekendelsen

Første trosartikel: Hvad Spener forkynnder om Gud som skaber og opretholder – syndefaldet.

---

²⁵ Spener. *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers* 1846, 14-99.

Det er Gud, der har skabt alt. Verden er ikke blevet til af sig selv. Gud har skabt sammen med Sønnen og Helligånden (Joh 1,1-3; Kol 1,16-17). Gud skabte verden ved sit ord (Sl 33,9). Gud har skabt igennem seks dage.

Det ypperste, Gud har skabt, er i den usynlige verden englene og i den synlige verden menneskene. Gud skabte ikke alene mennesket til et naturligt og tidsligt liv, men især til et guddommeligt og evigt liv. Bibelen fortæller, at Gud skabte mennesket i sit billede (1 Mos 1,27). Ligesom Gud har skabt alt, er det også ham, der opholder alt. "I ham skabtes alt – og alt består ved ham" (Kol 1,16-18).

Skriften siger endvidere, at mennesket var skabt "i Guds billede" (1 Mos 1,27). Det var helt og fuldt i harmoni med Gud, elskede ham og ønskede at gøre hans vilje – og havde evnen til at gøre Guds vilje. Adam havde evnen til at leve uden at synde. Men muligheden for at falde i synd var til stede. Det ser vi af syndefaldets forfærdelige faktum (1 Mos 3). Alt liv med Gud er et liv i vækst (Ef 4,15 og Kol 1,10), og det var Guds tanke med de første mennesker, at de skulle vokse til stedse større modenhed i viljens bevidste tilslutning til Guds vilje. I stedet kom syndefaldet. Mennesket hørte på Djævelen i stedet for på Gud. Menneskene ville søge fuldkommenhed på en anden måde end den, Gud havde tænkt. "I bliver som Gud", sagde Fristeren (1 Mos 3,5). Men resultatet af at høre på ham blev et helt andet. Mennesket faldt i synd.

Som følge af syndefaldet er gudbilledligheden mistet, dvs. alle kræfter og evner er tabt til af os selv at kunne gøre noget åndeligt godt. Dog er der bevaret et lille lys af erkendelse af Gud og det gode, så mennesket på det menneskelige plan har en svag tilskyndelse til at gøre det gode. Denne tilskyndelse har Gud bevidnet også i de uomvendte mennesker. Det er helt ud bibelsk at tale om arvesynd. "Se, jeg er født i misgerning" (Sl 51,7). Og med arvesynd følger arveskyld. "Af den enes fald fulgte fordømmelse for alle mennesker" (Rom 5,18). For vore synders skyld er vi under den hellige og retfærdige Guds vrede (Rom 1,18). Men mennesket er ikke en kæltring. Spener ønskede netop ikke at blande det sammen, som mennesket er for Gud, i Guds øjne, og det som det er i andre menneskers øjne og bedømmelse. Spener betoner flere steder, at der findes meget godt i vor menneskeverden. Der findes moderkærlighed, ungdommelig idealisme og offervilje, tjenstvillig indsats for andre mennesker, næstekærlighed i mange forskellige former.

Endelig understreger Spener, at Jesus er den usynlige Guds billede, som Gud har skænket os i troen på Jesus. I ham og gennem Helligåndens virkning har vi del i guddommelig natur og dermed i gudbilledligheden.²⁶

---

²⁶ Spener. *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers*, 153-167.

Anden trosartikel: Hvad Spener forkynder om Jesus og hans frelsesværk

I GT peges der flere steder frem mod en tid, hvor fred og glæde skal råde. Når profeterne taler om en kommende tids frugtbarhed (fx Es. 4,2 og 32,15ff.) og fred (Es 11,6-9 og 32, 1-8), er det tilsyneladende den oprindelige paradis-tilstand, der danner forbillede. Denne tid skal vende tilbage. På syndefaldets dag fik menneskene ordet at høre om "kvindens sæd", der skulle knuse slangens hoved (1 Mos 3,15). I NT bliver Jesus betegnet som den nye Adam (Rom 5,15; 1 Kor 15,22). Denne tankegang kan med rette siges at have gammeltestamentlige forbilleder.

Moses var manden, som Gud brugte til at føre sit folk ud af Egypten, og som modtog loven fra Gud på Sinaj. Moses sagde, at Herren vil lade "en profet som mig" fremstå (5 Mos 18,15). Meningen må være, at der skal komme en, som grundlægger en ny pagt og skal skabe en helt ny begyndelse, ligesom Moses havde gjort. En sådan ny pagt taler Jeremias om (Jer 31,31). Af andre skikkelser, profeterne taler om, kan nævnes *Immanuel*. "Se, jomfruen bliver frugtsommelig og føder en søn, og hun kalder ham Immanuel" (Es 7,14). Denne skikkelse peger hen på Kristus (Matt 1,23; Luk 1,31). Hos Esajas læser vi om Herrens tjener og den frelsergerning, han udfører (især Es 53). Herrens tjener, som blev såret for vore overtrædelser, er Jesus Kristus (1 Pet 2,24; ApG 8,32; 1 Joh 3,5). I GT finder vi endnu en mærkelig skikkelse, nemlig Menneskesønnen, som vi læser om hos Daniel (7,13). Jesus kaldte sig selv Menneskesønnen og gjorde det dermed klart, at Daniel havde profeteret om ham.

Mange skriftsteder viser, at Jesus var klar over sin guddommelighed. Jesus var sand Gud. Han var ét med Faderen (Joh 10,30). Han havde ligesom Faderen liv i sig selv (Joh 5,26). Det vil sige: Ligesom Faderen lever et liv, der aldrig har haft nogen begyndelse og aldrig skal få nogen ende, således er det også med Jesus. Derfor havde han al magt. Han kunne helbrede syge og opvække døde blot med et ord. Han vidste alt. Det oplevede hans disciple gang på gang med forundring (Matt 17,27; Joh 2,25). Men lige så sikkert er det, at Bibelen viser os Jesus som et sandt menneske. Han kaldes ligefrem et menneske (1 Tim 2,5). Men Ordet blev kød og tog bolig blandt os (Joh 1, 14). Der tales om hans legeme (Joh 2,21) og om hans sjæl (Matt 26,38). Han spiste og sov, han blev træt og sulten, han led og døde. Alene på ét punkt var han forskellig fra os, han var *uden synd* (Hebr 4,15; 1 Pet 2,22). Som Adam før faldet var uden synd, var også Jesu menneskelige natur syndfri. Han var sand Gud – og sandt menneske. Det var mere end et menneske, der blev korsfæstet. Det var "herlighedens Herre", denne verdens herrer korsfæstede (1 Kor 2,8). Og i ApG 20,28 siges, at Gud købte menigheden med sit blod. Vi skal lægge mærke til det udtryk. Det viser, hvor nøje de to naturer, den guddommelige og den menneskelige, var forenet i Jesu person. Her var han, som var sand Gud og sandt menneske. Gud udgød sit blod. Derfor kan vi pege på Jesus og sige: "Dette menneske er Gud.

Denne Jesus, som hviler i jomfru Marias liv, sidder på jomfru Marias skød, rejser med til Jerusalem som tolvårig, går omkring og taler livets ord – dette menneske er Gud". Og vi kan sige: "Gud er dette menneske". Den levende Gud, som har skabt himmel og jord, og som styrer og opholder alt, han er dette menneske. Det er ikke tilstrækkeligt, hvis vi siger, at Gud står i et særlig inderligt forhold til mennesket Jesus. Gud er dette menneske. Gud Fader kunne ikke lide; og et menneske havde ikke kraft og styrke til at gennemføre det mægtige frelses- og forløsningsværk, som gudmennesket Jesus Kristus fuldførte.

Spener taler om Jesus som profet, ypperstepræst og konge. Denne tredeling af Jesu frelsesværk har han fundet i Bibelen. At Jesus var profet vil sige, at han forkyndte Guds råd til frelse. Og det gjorde han på en måde som ingen anden hverken før eller siden. "Aldrig har noget menneske talt, som dette menneske taler", sagde de, som hørte ham (Joh 7,46). Indtrykket af hans tale var stærkere end efter nogen anden, der har talt om Gud og de evige ting. Når det gælder indholdet af Jesu profetiske forkyndelse, skal vi især bemærke: Jesus viste altid hen til sig selv, til sin egen person. Frelsen er at eje ham i troen. Som et særlig klart eksempel kan henvises til Johannesevangeliet: "Den, der spiser mit kød og drikker mit blod, har evigt liv" (6,54). Stærkere kunne Jesus ikke have sagt, at frelsen var afhængig af hans person. Jesus siger, at han skal vinde os frelsen ved at give sit liv og sit blod for os (Matt 20,28). Jesus fortsætter sin profetiske gerning også i ophøjelsen. Men nu gør han det middelbart, dvs. han fremstår ikke længere synlig selv, men taler gennem sine vidner på jorden. Jesus har gjort det muligt for menigheden at fortsætte hans profetiske gerning. Han har nemlig sørget for, at hans forkyndelse blev skrevet ned, det gjorde hans inspirerede apostle. Menigheden har fået den kilde at øse af, som hedder NT.

I GT var ypperstepræsten et forbillede på Jesus. I NT er det især uddybet i Hebræerbrevet, hvor Jesus betegnes både som ypperstepræst og som offerlam. Han frembar sig selv som et lydefrit offer for Gud (Hebr 9,11-14). På to måder har Jesus som vor stedfortræder fuldført sin soningstjeneste.

a. Guds lov bandt os til at lide straf for vore synder og overtrædelser. Her gik Jesus ind i vort sted. Det understreges mange steder i Bibelen. "For også Kristus led én gang for menneskers synder, som retfærdig led han for uretfærdiges skyld for at føre jer til Gud. Han blev dræbt i kødet, gjort levende i Ånden" (1 Pet 3,18). "Ham, der ikke kendte til synd, har han gjort til synd for os, for at vi kunne blive Guds retfærdighed i ham" (2 Kor 5,21). Denne stedfortrædende straf lidelse varede gennem hele Jesu liv, hvor han bar syndens følger i møje og savn. Det havde han ikke behøvet, men han gjorde det for os. Men sit højdepunkt nåede denne stedfortrædende straf lidelse i de sidste dage, han levede, og da især under lidelsen på korset. Der måtte han lide den kval at være forladt af Gud. "Min Gud, min

Gud! Hvorfor har du forladt mig?" (Matt 27,46). Her tømte Jesus strafidelsens bitre kalk til bunds – for os. Jesus var under Guds vredes dom. Sit særlige værd for Gud fik Jesu stedfortrædende straf lidelse for det første, fordi han, som bar straffen i ét og alt svarede til Guds retmæssige krav til menneskene. Jesus var det hellige og rene offerlam, han var Guds Søn, den enbårne, som Gud har velbehag i (Joh 1,29; Ef 5,2; Hebr 9,14; 1 Pet 1,19). Dernæst fik Jesu straf lidelse sit værd for Gud, fordi den var helt igennem uforskyldt. Jesus havde ingen synd at lide for. Han led uskyldigt, i vort sted og for vor skyld (1 Pet 2,22f.; 2 Kor 5,21; Rom 5,6f.).

b. Men Guds lov forpligtede os også til et fuldkommen retfærdigt og syndfrit liv. Og denne forpligtelse strækker sig over hele vort liv. Også denne sag har Jesus taget sig af. Han er ikke alene død for os, idet han led straffen i vort sted. Han har også levet for os, levet et fuldkomment, syndfrit liv som vor stedfortræder. Også dette vidner Bibelen om, fx Gal 4,4. Ligesom lovens skyld blev tilregnet Jesus, og han derfor måtte lide vor straf, således er også lovens pligt tilregnet ham. Og Jesus har gjort fyldest for begge dele. Således er da vor skyld og gæld betalt, og Gud kræver den ikke mere af os. Og vor forpligtelse til at opfylde loven for at blive salige er sket fyldest. Vi skal ikke dømmes efter loven, alle som tror på Jesus (Joh 5,24). Loven kan i evighed ikke fordømme os, den er opfyldt af Jesus. Guds retfærdighed har fået sit. Når et Guds barn nu gerne vil handle efter Guds vilje i loven, er det ikke, fordi han mener, han må holde loven, idet den ellers ville fordømme ham, men fordi han i taknemmelig kærlighed vil tjene den Herre, som har frelst ham. Hele forsoningsværket er Guds værk. Vi mennesker kunne ikke udføre det. Ja, vi kunne ikke engang komme på de tanker at bede ham om det. Dette frelsesværk lå helt uden for alt, hvad mennesker kan tænke sig. "Gud viser sin kærlighed til os, ved at Kristus døde for os, mens vi endnu var syndere" (Rom 5,8). Vi må se hele forsoningen som Guds kærligheds værk. Vor Gud er ikke en hævngherrig Gud, som kun modstræbende lader sig forsones. Han har selv taget initiativet, og han har selv ført værket igennem.

Som Gud, ét med Faderen fra evighed, ejede Kristus almagt. Hans menneskelige natur fik del i hans almagt ved foreningen med den guddommelige natur. Under fornedrelsen gav han afkald på at bruge denne kongelige magt i dens fulde omfang. Han brugte den kun så langt, som han behøvede den til sin frelsergerning. Men i ophøjelsen tog han den igen helt og fuldt i brug. "Mig er givet al magt i himlen og på jorden" (Matt 28,18). Derfor taler Spener om Kristi kongelige gerning. Jesus er altså den almægtige konge over hele verden. Alt, hvad der sker, må i sidste instans tjene hans hensigt. Vi har tidligere omtalt, at Gud styrer og opholder alle ting. Når så Jesus er ét med Faderen, kunne det synes unødvendigt at understrege specielt, at Jesus er den suveræne herre over hele verden. Grunden til at Jesus har al magt er klar: Jesus er vor frelser. Når Gud har givet Sønnen al magt, så vil det sige,

at den treenige Gud lader sin almagt helt og holdent stå i sine egne frelsesplaners tjeneste. Al den guddommelige magt skal tjene til at fremme Guds nådefulde hensigt, som er at frelse menneskene. Derfor hedder det: "Mig er givet al magt i himlen og på jorden. Gå derfor hen og gør alle folkeslagene til mine disciple". Denne verden skal kun bestå, så længe den har betydning for at fremme evangeliets sag. Når evangeliet er forkyndt for alle folkeslag, skal dette verdensløb være slut (Matt 24,14).

Når vi taler om Jesu kongelige gerning, tænker vi ikke primært på hans kongevælde over naturen og skabningen. Vi tænker da på hans nåderige. Pilatus havde vanskeligt ved at forstå, at Jesus kunne være konge. Så er du altså dog en konge, sagde han. Ja, sagde Jesus, jeg er en konge. Men "mit rige er ikke af denne verden" (Joh 18,36). Dette rige er hans menighed (Luk 1,33). Menigheden er i dag Guds rige på jorden. I dette fællesskab af frelste syndere er Jesus konge (Ef 1, 20-23).

Som konge over naturen og alt det skabte hersker Jesus ved sin almagt. Denne almagt bruger han også til bedste for sin menighed, sit nåderige. Samtidig ser vi i Bibelen, at Jesus styrer sit nåderige på en særlig måde. Han hersker dér ved sine nådemidler, ordet, dåben og nadveren. Med dem bygger han menigheden op og opholder den som sin sande kirke på jorden. Men dette Jesu nåderige skal engang være slut. I 1 Kor 15,24 står der, at Jesus skal overgive riget til Faderen. Meningen er: I dette verdensløb har Jesus al magt i himmel og på jord. Det vil sige: den treenige Gud sætter hele sin almagt ind på at gøre sine frelsesplaner til virkelighed. Men en dag tager dette verdensløb slut. Gud har ført det frem til sin fuldendelse. Da kommer dommen over alle mennesker. Da er nåderiget slut. Jesus overgiver riget til Faderen, Den treenige Gud stiller ikke længere sine guddommelige kræfter i frelsesøkonomiens tjeneste. Men Jesus har et tredje rige, hvor han hersker til evig tid. Det er herlighedsriget. Dette rige omfatter nøjagtig de samme personer som nåderiget, kun at de nu har nået deres mål i herligheden hjemme hos Gud. "Endnu ser vi i et spejl, i en gåde, men da skal vi se ansigt til ansigt" (1 Kor 13,12). Og da skal hele den frelste skare i evigheds evighed prise Lammet, som har købt os til Gud med sit blod.²⁷

Tredje trosartikel: Hvad Spener forkynder om Helligånden og hans gerning

Helligånden er den tredje person i guddommen, som på en ubeskrivelig måde udgår fra Faderen og Sønnen. Helligånden bliver både i Skriften kaldt Gud (ApG 5,3-4; Joh 15,26), ligesom han bliver tillagt guddommelige egenskaber som alvidenhed og allestedsnærværelse (1 Kor 2,9-10; Joh 14,16-17.26), ligesom han også bliver tilskrevet meddelagtighed i det guddommelige værk skabelsen (Job

---

²⁷ Spener *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers*, 167-218; Spener. *Erste Geistliche Schrifften* 1699. Predigten und Schriften 1682-1689, 836-868; Spener. *Erste Geistliche Schrifften* 1699. Predigten und Schriften 1682-1689, 953-990.

33,4; Sl 33,6). Eftersom Helligånden er sendt fra Faderen, bor han i troende mennesker, hvor han lærer og trøster (Joh 14,16.26; Rom 8,9-11.14.16.26-27). Gud har givet troende mennesker Helligånden som et pant på saligheden (2 Kor 1, 21-22). Troende mennesker må ikke uddrive eller bedrøve Helligåndens boen i dem ved at leve i synd som at hade sin broder (1 Joh 2,9).

Helligånden virker gennem ordet, dåben og nadveren, som vi kalder nådemidler. Det er ved dem, at Gud formidler sin nåde.

NT lærer os klart, at det sande liv i Gud består i at kende Jesus og have inderligt livsfællesskab med ham. Det er jo hans egne ord i den ypperstepræstelige bøn: "Dette er det evige liv, at de kender dig, den eneste sande Gud, og ham, som du har udsendt, Jesus Kristus" (Joh 17,3). Derfor vil en kristen først og fremmest ønske at findes i Jesus. Paulus taler om, hvordan han regner alle sine menneskelige og religiøse fortrin for tab – "ja, jeg regner så vist alt for tab på grund af det langt større at kende Kristus Jesus, min Herre. På grund af ham har jeg tabt det alt sammen, og jeg regner det for skarn, for at jeg kan vinde Kristus og findes i ham, ikke med min egen retfærdighed, den fra loven, men med den, der fås ved troen på Kristus, retfærdigheden fra Gud grundet på troen, for at jeg kan kende ham og hans opstandelses kraft og lidelsesfællesskabet med ham, så jeg får skikkelse af hans død, om jeg dog kunne nå frem til opstandelsen fra de døde" (Fil 3,8-11).

Det er ikke en forstandssag at være kristen. Det indskræper Paulus over for de intellektualistiske korintere. Det var ikke med fremragende veltalenhed eller visdom, han kom til dem. Tværtimod ville han ikke vide af noget andet, mens han var i blandt dem, end Jesus Kristus og det som korsfæstet (1 Kor 2,1-5). Det afgørende var Helligåndens virkekraft.

Kristenlivet er heller ikke hverken en følelsessag eller en viljessag – selv om både forstand og følelse og vilje bliver taget i brug i kristenlivet. Nej for "det afhænger ikke af menneskers vilje eller stræben, men af Guds barmhjertighed" (Rom 9,16). Denne barmhjertighed udøver den treenige Gud gennem Helligånden. Kristenliv er livssamfund med Jesus, som selv sammenligner det med forholdet mellem grenene og træet: "Jeg er vintræet, I er grenene. Den, der bliver i mig, og jeg i ham, han bærer megen frugt; for skilt fra mig kan I slet intet gøre" (Joh 15,5). Hvordan kommer vi så ind i dette livssamfund med Jesus? Her er det, at NT viser os hen til, at Helligånden bruger de midler, som vi med ét ord har kaldt nådemidlerne: Ordet, dåben og nadveren (1 Thess 2,13; Ef 5,26-27). Når vi kalder ordet for et nådemiddel, skal vi være opmærksom på, at vi dermed mener evangeliet, ikke loven. For loven er "den tjeneste, der fører til fordømmelse" (2 Kor 3,9). Loven virker først og fremmest syndserkendelse. I modsætning hertil er evangeliets virkning tro. Når evangeliet kommer til den, som er nået frem til syndserkendelse, da virker selve evangelie-budskabet ved Helligåndens

hjælp og virkning, at troen fødes i menneskehjertet. Evangeliet maler "Kristus som korsfæstet" (Gal 3,1) for den, som er rystet over sine synder, og mens evangeliet høres, tændes troen. "Troen kommer af det, der høres, og det, der høres, kommer i kraft af Kristi ord" (Rom 10,17). "Troen er intet andet end tillid til Guds nåde" (Philip Melanchthon (1497-1560)). Denne tillid kan intet menneske vække hos sig selv, hverken mens han sover, åndelig talt, og er ligeglad med sine synder, eller når han er blevet rystet over dem. Det er Guds ord og Helligånden, der må skabe denne tros-tillid i hjertet. Som Luther siger i sin forklaring til den tredje trosartikel: "Jeg tror, at jeg ikke ved egen fornuft eller kraft kan tro på Jesus Kristus, min Herre, eller komme til ham, men Helligånden har kaldet mig til det ved evangeliet, oplyst mig med sine gaver, helliget og bevaret mig i den sande tro, ligesom han kalder, samler, oplyser og helliger hele kristenheden på jorden og bevarer den hos Jesus Kristus i den sande, ene tro".

Af natur er vi mennesker ikke hellige, for vi har mistet både hellighed og retfærdighed ved syndefaldet (Ef 4,22). Vi kan heller ikke af egne kræfter gøre os hellige, ligesom en død ikke kan opvække sig selv. Vores formørkede forstand kan heller ikke oplyse sig selv, ligesom den heller ikke af sig selv kan modtage den guddommelige visdom. Derfor må vi få helt nye hjerter og gennem en genfødsel blive nye mennesker. Dette gør Helligånden (Tit 3,5).²⁸

6) Bøn

Bønnen er den troendes samtale med Gud, hvor den troende beder Gud om noget, eller lovpriser Gud, eller takker ham for, hvad den bedende har modtaget (Sl 19,15). Bøn er omtalt i Bibelen lige fra 1 Mos 4,26 – hvor vi finder den første gang – til Joh. Åbenbarings sidste blad (22,20). Igen og igen læser vi om troens mænd, at de bad til Gud. Også Jesus levede i bøn (Matt 14,23; Joh 17). Han lærte sine disciple at bede (Matt 6,5-15), og han opfordrede dem til at bede flittigt (Matt 7,7-11). Salmernes Bog er Bibelens store bønnebog. "Her kan du se de hellige lige ind i hjertet", siger Luther.

Efter sin hensigt og sit indhold kan bønnen være lovprisning og tilbedelse, bøn om at få noget, og forbøn. Lovprisning og tilbedelse er tonen, der lyder i den gammeltestamentlige gudstjeneste (Neh 9,5-37). Det er også tonen, der lyder i Himmelen (Åb 5,9-13). De troende lover og priser Gud, det er

---

²⁸ Spener *Tyska och Latinska Theologiska Betänkanden*, 16-17. 264-266; Spener *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers*, 218-258; Spener *Erste Geistliche Schrifften 1699*. Predigten und Schriften 1682-1689, 869-940; Spener *Erste Geistliche Schrifften 1699*. Predigten und Schriften 1682-1689, 990-1014; Spener *Erste Geistliche Schrifften 1699*. Predigten und Schriften 1682-1689, 1024-1103; Spener *Erste Geistliche Schrifften 1699*. Predigten und Schriften 1682-1689, 1245-1284.

deres rette offertjeneste (Hebr 13,15). Salmernes Bog er fuld af lovprisning, og det er brevene i NT også (Ef 1,3-14).

"Bede-bøn" – bøn om at få noget – kan gælde hvad som helst, vi behøver for legeme og sjæl. Dette kommer klart til udtryk i Fadervor. Vi beder der om at få dagligt brød, syndernes forladelse, hjælp mod fristelse, redning fra alt ondt og enhver fare. Først og sidst drejer det sig om at have fællesskab med Gud (Sl 73,25). Også det må vi bede om.

Forbøn er ofte omtalt i Bibelen. Abraham bad for Sodoma (1 Mos 18). Store forbedere i GT er Moses (2 Mos 32,30), Samuel (1 Sam 12,19), Jeremias (Jer 14,7-9.19-22) og Daniel (Dan 9). Bibelen siger, at vi skal bede for alle i høje stillinger (1 Tim 2,1-2) og for alle de hellige (Ef 6,18) – ja, for vore fjender (Matt 5,44). Det store eksempel på forbøn er Jesu ypperstepræstelige bøn (Joh 17). I Bibelen har vi flere befalinger og opfordringer til at bede (Matt 7,7; Luk 18,1; 1 Thess 5,17-18). Alle mennesker er pligtige at bede, også børnene. Men ikke alle formår at bede ret. Den, der ønsker at blive bønheørt, må leve i en hjertelig bod og en sand tro. Vi skal især bede for at lovprise Gud og fremme hans ære, og så skal vi bede om det, der tjener til vor egen og vor næstes evige frelse, og desuden kan vi frimodigt bede for alle de timelige ting, der omgiver os i livet. Vi skal bede med hjertets andagt og i et forståeligt sprog.

Når et menneske træder frem for Gud i bøn, føler det stærkt, hvor uværdigt det er til at tale til den evige, almægtige Gud. Abraham gav udtryk for dette: "Nu vover jeg igen at tale til dig, Herre, skønt jeg kun er støv og aske!" (1 Mos 18,27).

Vi har intet at kræve hos Gud. Det skyldes Guds barmhjertighed alene, at han vil høre os. De, som tror, de har noget til gode hos Gud, tager fejl (Luk 18,11-14). Gud lader sig ikke påvirke af bønneteknik og store ord (Matt 6,7). Det, vi kan sætte vor lid til, er alene Guds barmhjertighed og nåde. "Det er ikke vore retfærdige gerninger, der får os til at trygle dig, men din store barmhjertighed" (Dan 9,18). Netop derfor er det så vigtigt at holde sig til Guds løfter, når man beder. Dette kan vi lære af Jakob i GT, som i sin store nød holdt Guds egne løfter op for ham (1 Mos 32,9-12).

Fordi vi ikke har noget at påberåbe os hos Gud, sagde Jesus, at vi skulle få lov at bede i hans navn (Joh 14,13). Det vil sige, at Gud vil høre os for Jesu skyld. Vi har adgang til Guds faderhjerter, fordi vi tilhører hans Søn. At bede i Jesu navn vil desuden sige, at bønnerne er efter Jesu sind og svarer til hans tanker og formål.

Det betyder ikke noget, hvor vi er, når vi beder. Ingen steder er mere hellige end andre (Joh 4,20-24). Det er heller ikke afgørende, om vi knæler, sidder eller står op. Bibelen viser os eksempler på

forskellige bønnestillinger (Mark 11,25; ApG 21,5). Det afgørende fra vor side er troens tillid til Gud (Jak 1,6; Hebr 11,6).

Bibelen siger, at når vi beder i tro, skal vi få det, vi beder om (Mark 11,24). Men her har vi en af de store gåder i kristenlivet, for tit står vi over for problemet med de ubesvarede bønner. Hvorfor giver Gud os ikke det, vi beder om? Dette bliver et smerteligt trosproblem, især når man selv eller nogen af ens kære rammes af nød og lidelse af en eller anden art.

I enkelte situationer kan det være muligt at skimte et svar på spørgsmålet. Det sker, at Jesu disciple beder på uforstandig vis. Zebedæussønnernes mor bad om en speciel æresplads for sine sønner i Guds rige. Det fik hun ikke, og grunden forstår vi godt (Matt 20,20-23). Andre gange venter Gud med at opfylde bønner, og da kan ventetiden virke lang og vore gåder uløselige. Men Gud hørte bønner, straks den blev bedt (Dan 10,12). Paulus blev ikke bønnehort, da han bad om at blive fri for "tornen i kødet", men han fik en åndelig velsignelse i stedet (2 Kor 12,7-9). Johan Arndt (1555-1621) siger: "Får du ikke det, du beder om, så får du noget, som er bedre. Beder du om noget jordisk, så får du noget himmelsk". Men det er ikke altid, vi kan se nogen løsning på de ubesvarede bønners gåde. Da handler det blot om at overlade alle ting til Gud, som ved bedre end vi, hvad der gavner os, og som ser alt i evighedens lys.²⁹

7) Fadervor

Fadervor består af en indledning, de syv bønner og en afslutning. I indledningen – Vor Fader, du som er i himlene – understreges, at Gud er vor rette fader og vi hans rette børn. Ham kan vi i fast tillid henvende os til. Efter skabelsen er Gud alles fader. Men efter genfødslen er han på en særlig måde de troendes fader. Vi beder ikke min Fader, men vor Fader, fordi vi hører sammen med alle andre, der kalder ham Fader. Når vi beder indledningen, skal vi prøve os selv, om vi virkelig af hjertet har Gud til vor Fader, eller vi bare siger det med munden. I de fire første bønner beder vi om at modtage goderne, mens vi i de tre sidste bønner beder om at vende os bort fra det onde.

I den første bøn – helligt blive dit navn – er Guds navn i sig selv helligt, men i denne første bøn beder vi om, at det også må blive helligt iblandt os. Det sker, når Guds ord læres rent og ret, og vi som Guds børn følger og adlyder Guds undervisning. Gud vil med denne bøn, at alt i verden skal tjene til hans pris og ære. I denne bøn skal vi erkende, at vi af os selv ikke magter at hellige Guds navn, men at Gud selv giver sit navn ære, når vi anråber ham om det.

---

²⁹ Spener *Tyska och Latinska Theologiska Betänkanden*, 84-85; Spener *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers*, 258-269; Grünberg *Philipp Jakob Spener als praktischer Theologe und kirchlicher Reformator*, 127-226.

I den anden bøn – komme dit rige – beder vi om, at selv om Guds rige vel kommer uden vor bøn, beder vi i denne bøn om, at det også må komme til os. Det sker, når vor himmelske Fader giver os sin Hellige Ånd, så vi tror hans hellige ord ved hans nåde og lever gudfrygtigt i overensstemmelse med hans ord. Guds rige fremtræder på tre måder: Som almagts eller naturens rige, som nådens rige og som herlighedens rige. I denne bøn beder vi om, at nådens og herlighedens rige må komme. Fordi nådens rige også kaldes den kristne kirke, beder vi om, at Gud vil udbrede den kristne kirke, så mange ikke-troende må vende om til en levende tro på Jesus Kristus. Over for Kristi rige står Satans rige, han som er denne verdens gud (2 Kor 4,4). Satans rige er et syndens rige, i hvilket man lever imod Gud, og hvor man ender i fordømmelse.

I den tredje bøn – ske din vilje som i Himlen således også på jorden – beder vi om, at selv om Guds gode, nådige vilje vel sker uden vor bøn, beder vi i denne bøn om, at den også må ske i og gennem os. Vi beder om, at alene Guds vilje må ske, og at ikke Djævelens og verdens og vort køds vilje må ske ved siden af eller imod Guds vilje. Gud er altid nådig og god. Derfor kan Gud ikke ville noget, som ikke er godt, selv om vi ikke altid forstår Guds godhed. Vi skal bede om, at alle mennesker må nå til omvendelse, så ingen skal gå fortabt (2 Pet 3,9).

I den fjerde bøn – giv os i dag vort daglige brød – beder vi om, at selv om Gud giver os det daglige brød, at vi må erkende og modtage vort daglige brød med taknemmelighed. Til dagligt brød hører alt, hvad vi har brug for til at spise og drikke, klæder, sko, hus, penge, en from ægtefælle, fromme børn, fromme tjenestefolk, god øvrighed, fred, sundhed m.m. I denne bøn beder vi om alt, hvad Gud som skaberen gerne vil give sin skabning.

I den femte bøn – forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere – beder vi om, at vor himmelske Fader ikke vil se på vore synder og på grund af dem ikke vil høre vor bøn; vi har ikke fortjent Guds tilgivelse, da vi dagligt synder og fortjener straf, men i sin store nåde tilgiver Gud os og i taknemmelighed tilgiver vi dem, der synder imod os. Vi beder om tilgivelse for alle mennesker, også de ikke-troende, at de må komme til en levende tro på Jesus Kristus. Det er Guds store tilgivelse af os, der skal bevæge os til at tilgive andre.

I den sjette bøn – led os ikke ind i fristelse – beder vi om, at selv om Gud ikke frister nogen, at Djævelen, verden og vort kød ikke må bedrage eller forføre os til vantro, fortvivlelse eller anden stor skam eller store laster, så vi derved bliver anfægtet, men derimod overvinder fristelserne og beholder sejren. Der er to slags fristelser: Hvor den ene, der er god, kommer fra Gud, der vil prøve os, og den anden er ond, og den kommer fra Djævelen, verden og vort eget kød. Gud, som er god, frister ingen til det onde (Jak 1,13), men Gud vil prøve vores tro og lydighed, hvilket sker på mange måder.

I den syvende bøn – fri os fra det onde – beder vi om, at vor Fader i Himmelen må befri os fra al slags ondt både til legeme og sjæl, som kommer fra Djævelen, og i nåde føre os fra denne jammerdal til sin Himmel. Vi beder kort sagt om, at Gud vil befri os fra al slags ondskab, jammer og elendighed som følge af synden.

I afslutningen – dit er Riget og magten og æren i evighed! Amen – lovpriser Jesus på samme måde som Gud Fader lovpriser i GT (1 Krøn 29,10-14). Også Paulus lovpriser Jesus på en tilsvarende måde (2 Tim 4,18). Med denne lovprisning giver vi Gud al ære og derved styrkes tro og tillid til ham.³⁰

8) Dåb

Dåben og nadveren kalder vi sakramenter. Ordene nådemidler og sakramenter finder vi ikke i Bibelen, men den stilling og plads, Bibelen giver indholdet i disse ord, er så central og betydningsfuld, at kirken til alle tider har ønsket at give dem en særlig betegnelse. På den måde er ordene "nådemiddel" og "sakramente" opstået. At ordene ikke findes i Bibelen, skal ikke anfægte os. Det gælder blot om, at vi bruger disse ord på en sådan måde, at vi hverken lægger noget til eller trækker noget fra det, Bibelen lærer os.

Nu kan man konstatere, at dåb og nadver ikke har nogen central plads i mange menneskers bevidsthed. De betragter disse ting som noget periferisk, der ingen større betydning har for vor frelse og vort kristne liv. Der er da også så mange forskellige meninger om dem, at mange synes, det er besværligt og unødvendigt at ofre dem nogen større opmærksomhed. Men den, der tænker sådan, tænker kun kort. Bibelen lægger stor vægt på nådemidlerne og understreger, at det er gennem nådemidlerne, at Helligånden formidler og rækker den frelse, som Jesus har vundet til alle mennesker.

Til et sakramente hører to ting: et indstiftelsesord af Jesus og et ydre tegn, et element. Dåbens element er vandet og nadverens elementer er brød og vin. "Ordet (dvs. Jesu ord) knyttes til elementet, og så bliver det et sakramente", sagde Augustin.

Sakramenterne har – på samme måde som Ordet – magt til to ting:

a. Magt til at fremholde og tilbyde syndernes forladelse. Denne syndsforladelse er til stede i kraft af Jesu fuldbragte værk for os. Gud bevidner med andre ord ved sakramentet, at han i Kristus er fuldkommen forsonet, og at han elsker syndere. Dette vidnesbyrd tager sigte på vor tro, ikke på nogen gerning. Men vi har sagt for lidt sagt om sakramenterne, hvis vi bliver stående herved; det er ikke

---

³⁰ Spener *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers*, 266-306; Grünberg *Philipp Jakob Spener als praktischer Theologe und kirchlicher Reformator*, 127-226.

sådan at forstå, at de bare fremholder nåden, og så bliver det vor sag at tilegne os den. Sakramenterne har desuden:

b. Magt til at virke tro på den syndernes forladelse, som tilbydes i og ved sakramentet, og til at styrke troen på syndernes forladelse der, hvor den allerede findes. Dette gør Helligånden gennem sakramenterne.

Dåbens indstiftelsesord finder vi i Matt 28,19-20: "Gå derfor hen og gør alle folkeslagene til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befalet jer". Det var altså Jesu vilje, at dåben skulle praktiseres i hans menighed over hele jorden. På spørgsmålet om hvad dåben giver og udretter, svarer Skriften klart. Peter forklarede på den første pinsedag sine tilhørere, hvad dåben ville give dem: "Omvend jer og lad jer alle døbe i Jesu Kristi navn til jeres synders forladelse, så skal I få Helligånden som gave" (ApG 2,38).

Her får vi at vide, hvad dåben udretter. Den giver syndernes forladelse, og den, som har modtaget sine synders forladelse, er frelst. Samtidig modtager vi Helligånden i dåben. Helligånden kan ikke bo i hjerter, hvor syndernes forladelse ikke er. Men når synden er tilgivet, tager Helligånden bolig i menneskehjertet (Gal 4,6). Mange vil spørge, hvordan en ydre handling kan give Helligåndens gave. Sagen er den, at dåb og nadver er "synlige ord", evangelium fra Gud med evangeliets kraft og virkning. Vi bliver døbt "i Jesu Kristi navn" (ApG 2,38). Dette udtryk har en dybere mening. En person er det, som hans navn betyder; sådan er det i Bibelen. Og Jesus-navnet er summen af alt det, som han er og har. At blive døbt i Jesu navn vil sige at døbes på det, som Jesus er og har. Det er, hvad Helligånden rækker personligt til den, der bliver døbt. Jesu person og gerning er det grundlag, dåben sker på. I Rom 6,3-5 står der: "Alle vi, som er blevet døbt til Kristus Jesus, er døbt til hans død. Vi blev altså begravet sammen med Kristus ved dåben til døden, for at også vi, sådan som Kristus blev oprejst fra de døde ved Faderens herlighed, skal leve et nyt liv. For er vi vokset sammen med ham ved en død, der ligner hans, skal vi også være det ved en opstandelse, der ligner hans". I Tit 3,5 er dåben kaldt badet til genfødelse og fornyelse ved Helligånden. Det vil kort og godt sige "det bad, der genføder og fornyer ved Helligånden". Her siges det klart, at der er genfødelse i dåben. Genfødselen er et under. Vi fatter det ikke. Men efter Skriften er det klart, at Gud har ønsket at bruge dåbens vand som et genfødselsens bad. Dåben er en storslået Guds handling. Det er Gud, der handler i dåben. Den er ikke bare en lydighedshandling af os, men en nådehandling af Gud. Det er sagt udtrykkeligt i Ef 5,25-26: "Kristus har elsket kirken og givet sig hen for at hellige den ved at rense den i badet med vand ved ordet". Dette skriftsted bekræfter Luthers ord i *Den lille Katekismus*, hvor han spørger:

"Hvordan kan vand gøre så store ting?" og selv svarer med ordene: "Det er ikke vandet, der gør det, men Guds ord, som er med og i vandet, og troen, som stoler på dette Guds ord i vandet".

En betydningsfuld sandhed om dåben siges til os i 1 Pet 3,21: Dåben "er ikke en fjernelse af legemets snavs, men en god samvittigheds pagt med Gud, ved Jesu Kristi opstandelse". Meningen er klar: Dåbsvandet tjener ikke til en ydre renselse, men til en indre velsignelse. I dåben sluttes pagten med Gud.

Dåben bliver kun til frelse, hvis den døbt tror på Jesus og bliver hos ham. Simon troldmand var døbt, men bemærk hvor strengt Peter taler til ham og siger, at han må omvende sig, for hans hjerte er ikke oprigtigt over for Gud (ApG 8,18-24). Dåben er ingen magisk handling. Uden tro er der ingen frelse.

I en folkekirkelig sammenhæng går det sådan med de mange, at de falder fra dåbens pagt og går bort fra Gud. Men Gud glemmer ikke den, han døbt. Hans kaldende nåde er altid virksom. Den, som sådan er gået bort fra sin dåbs nåde, er lige så fortabt i sig selv, som om han aldrig var blevet døbt. Men han står under Guds kaldende nåde. Fra Guds side står pagten fast.

Når et sådant menneske omvender sig, skal dåben ikke gentages. Den kan ifølge sit væsen ikke gøres om igen. Omvendelsen betyder da, at man på ny vender sig til dåbens løfte – det løfte, Gud i dåbens bad møder den enkelte med. Luther siger: "At rejse sig op fra synden og gøre bod, det er intet andet end at vende tilbage til dåbens kraft og til troen, som vi var faldet fra, og gå tilbage til det løfte, som blev givet [af Gud] i dåben, men som vi ved vor synd var gået bort fra". Det, vi i denne sammenhæng skal tale om, er dåbens løfte, det løfte, Gud giver den, der bliver døbt. "Hvad nytte er det til at skrive så meget om dåben, når man ikke taler om denne tro på løftet", siger Luther videre.

Der er dem, der har plejet at sige, at der i dåbens øjeblik blev plantet et "dåbsliv" ind i os, og at dette skjulte dåbsliv fremdeles lever derinde, også selv om et menneske falder fra troen. Når man omvender sig, er det så blot dåbslivet, der bryder igennem. Et sådan opfattelse stemmer ikke med NT: Der findes ikke noget som helst gudsliv hos dem, som ikke tror på Jesus. "Den, der har Sønnen, har livet; den, der ikke har Guds søn, har ikke livet" (1 Joh 5,12).

Ved troen på Guds ord og løfte bliver et menneske genfødt. Dåben kaldes i Skriften "badet til genfødsel" (Tit 3,5), men der tales også om at blive genfødt ved Ordet. "I er genfødt ... ved Guds levende og blivende ord" (1 Pet 1,23; Jak 1,18). I missionslandene – og nogle gange herhjemme – bliver mennesker, som ikke er barnedøbt, omvendt og kommer til liv i Gud. Disse bliver da genfødt ved ordet. Det er evangeliets ord, de møder med budskabet om nåden i Kristus, det er dette ord, der tænder troen i deres hjerter – og dermed er de genfødt. Som Luther siger: "De, som tror før dåben,

har deres tro ved det forudgående ord". Denne bibelske lære fastholdes af de lutherske lærefædre. Ordet viser da sådanne mennesker hen til dåben. Som Ananias sagde til Paulus: "Rejs dig og lad dig døbe og få dine synder vasket af, idet du påkalder Herrens navn" (ApG 22,16).

Ville da nogen sige: Jeg er genfødt ved troen på Jesus, derfor behøver jeg ikke dåben, ligesom jeg jo heller ikke er døbt som barn – da ville en sådan ved sine egne ord bevise, at enten er han overhovedet ikke kommet til en sand tro, eller at han i hvert fald står i fare for at falde fra troen. For troen er altid en tro på Guds ord, og dette ord viser hen til dåben. Ville et udøbt menneske, som blev omvendt i voksen alder, foragte dåben i stedet for straks at anmode om dåb, ville han uden tvivl stå i fare for at falde fra nåden.³¹

9) Nadveren

Som det gamle Israel havde sit pagtsmåltid, påskelammet, således har den nye pagts Israel sit: Nadveren. Den aften, Jesus indstiftede nadveren, var han sammen med sine disciple for at spise påskelammet. Vi forstår, der er en sammenhæng her. Flere af de træk, som var karakteristiske for påskelammet, genfinder vi i nadveren.

a. Det blod, som hin nat i Egypten blev strøget på dørstolperne, skulle være et tegn fra Herren. "Når jeg ser blodet, går jeg forbi jer" (2 Mos 12,13). Men også vort påskelam er slagtet: Kristus (1 Kor 5,7). Da Jesu blod flød på korset, skete der forligelse med Gud. For dette blods skyld benåder Gud den synder, som tror på Jesus. Og i nadverens vin modtager vi Jesu blod.

b. Ligesom påskelammet hvert år skulle spises på samme måde for at minde Israel om det, som skete ved udgangen af Egypten, således skal også nadveren gentages og virksomt minde Guds folk om, at Jesus blev givet hen i døden for vore synder.

c. Som påskelammet kun var for pagtsfolket, er nadveren kun for den nye pagts folk, Jesu sande venner. Den skal styrke dem på vejen mod vort Kana'an, saligheden hos Gud. Men nadveren er samtidig noget mere end sit forbillede. Påskelammet var et symbol, nadveren er et sakramente, som formidler en virkelig åndelig gave.

Den lutherske kirkes nadverlære knytter nøje til Bibelens ord. Luther spørger i sin *Lille Katekismus*: "Hvad er alterets sakramente"? Og han svarer: "Det er vor Herre Jesu Kristi sande legeme og blod, i brødets og vinens skikkelse, indstiftet af Kristus selv til mad og drikke for os kristne".

---

³¹ Spener *Fortolkning af Pauli Brev til de Romere*, 114-119; Spener *Tyska och Latinska Theologiska Betänkanden*, 295-300; Spener *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers*, 306-337; Spener *Erste Geistliche Schrifften* 1699. Predigten und Schriften 1682-1689, 854-855.

Nadveren er et sakramente. Det vil sige, at den er et virkekraftigt nådemiddel, som har sin kraft og evne fra Jesu indstiftelsesord. Vi siger derfor, at nadveren har en sakramental virkning. Det vil sige: Alle, som nyder nadveren, kommer i forbindelse med den levende Jesus Kristus, idet de tager imod hans legeme og blod under brød og vin. Enten nadvergæsten tror eller ikke – han modtager under alle omstændigheder Jesu legeme og blod. Det er nemlig Jesu indstiftelsesord og ikke min tro, der gør nadverens elementer til noget andet end almindeligt brød og vin. Det er hverken præstens eller nadvergæstens tro, der gør nadveren til nadver.

Men er nadvergæsten ikke troende, bliver nadvernydelsen ham ikke til frelse. Det er alvorligt, hvis nogen tænker, at han kan skaffe sig syndsforladelse uden omvendelse og tro blot ved at gå til alters eller måske ved at modtage sakramentet på dødslejet. For ganske vist modtager også den uomvendte nadvergæst Jesu legeme og blod, og ganske vist møder Jesus ham således på sakramental vis. Men da der ikke hos ham findes en levende tro, bliver denne nadvernydelse ham ikke alene nytteløs, men den bliver ham til dom og forhærdelse (1 Kor 11,27-29).

Når nadveren nydes af et Guds barn, giver den ham kraft og styrke. Han får jo Jesu legeme og blod, det vil sige, han modtager det legeme og blod, hvorved han i troen ejer syndernes forladelse. Dette kaldes nadverens frelsende virkning. En sådan virkning har den altså kun for troende. Og da denne virkning sker sakramentalt, dvs. i kraft af Jesu ord og indstiftelse, er virkningen uafhængig af vore følelser og indre oplevelser under nadverens nydelse.³²

Sammenfatning

Hermed er givet en fremstilling af Speners liv og virke, en analyse af hans syn på helliggørelse, som han selv kaldte *Kristendoms-Øvelse*, en kortfattet oversigt over hans samlede kristendomsforståelse samt hans syn på jøder og jødemission. Herefter vil der blive givet en fremstilling af Rosenius' liv og virke samt det karakteristiske ved hans teologi og en kortfattet oversigt over hans samlede kristendomsforståelse. Til sidst vil der blive foretaget en sammenligning af Speners og Rosenius' teologi.

---

³² Speners *Tyska och Latinska Theologiska Betänkanden*, 300-332; Speners *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers*, 337-360; Speners *Erste Geistliche Schrifften* 1699. Predigten und Schrifften 1682-1689, 855-856.

Carl Olof Rosenius' liv og virke

Carl Olof Rosenius (1816-1868) var fra Nordland, der er præget af de enorme afstande, som gjorde, at den svenske kirke indførte de såkaldte byaböner. Det var andagter/gudstjenester, der blev ledet af lægfolk på de mere fjerntliggende steder, hvor der var for langt at rejse til søndagens gudstjeneste i sognekirken.³³ Det var et biskoppeligt initiativ, der blev implementeret af præster ofte i samråd med deres provster, som skabte det kirkelige lægmandsinitiativ, som byabönerne var. De gjorde det for at fremme det åndelige liv i et ufremkommeligt kæmpeområde. I andre stifter findes ikke et tilsvarende initiativ.³⁴

Det blev sognepræstens forpligtelse at anskaffe og være behjælpelig med, at de enkelte menigheder havde relevante postiller eller andre udlægninger af søndagsteksterne til læsningen på byaläsningen.³⁵ Da mange beboere i det udstrakte Norrland var bønder, var læseren ofte en bonde, og byabönen/byaläsningen blev hyppigt afholdt i oplæserens stuehus. Bönpræsterne var alle Lutherlæsere. Derfor blev Luthers *Kyrko-Postilla*, der udkom på svensk i 1753, hyppigt brugt ved byaläsningen.

Mens sognepræsten holdt øje med, at der udelukkende blev læst af de rigtige postiller, sunget efter salmebogen, og at alterbogens tekster og bønner blev fulgt, så blandede gejstligheden sig ikke i, hvem der blev bönpræster. Det blev ordnet lokalt. Bönpræstens tjeneste tilhørte principielt ethvert døbt kristent menneske på det almindelige præstedømmes grund. Men et kald var nødvendigt for at blive bönpræst.

I kirken kaldte menigheden gennem biskoppen den, som skulle blive menighedens præst og sakramenteforvalter. Ved byabönen var det de forsamlede – byafolket – som opfordrede den, der skulle holde böngudstjeneste – byabön. Alle var enige om, at en bönpræst kunne gøre det, som man kunne gøre i en dagligstue, men aldrig det, der skete ved alteret i en kirke udført af den ordinerede præst, det vil sige den fulde højmesseliturgi og især nadverindstiftelsen. Byabönen har været inspiration for Rosenius' kirkesyn og lægmandssyn.

I 1856 blev Evangeliska Fosterlands Stiftelsen (EFS) etableret.³⁶ Den satsede fra begyndelsen på at oprette foreninger som redskab for vækkelse og evangelisation i det svenske folk. I Norrland var

---

³³ Hjalmar Holmquist, "Svenska kyrkan under Gustav II Adolf 1611-1632" i *Svenska Kyrkans Historia*, bind 4: del 1 (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1938), 61-64, 268-270; Montgomery, "Enhetskyrkans tid" i *Sveriges kyrkohistoria*, bind 4 (Trelleborg: Verbum, 2002), 94.

³⁴ John Holmgren, *Norrlandsläseriet. Studier till dess förhistoria och historia fram till år 1830* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1948), 7.

³⁵ Sven Hansson, *Byabön och bönbyar i Gamla Ume Socken* (Umeå: Forskningsarkivet, 1996), 10.

³⁶ Eskil Levander (red.), *Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen genom 75 år. Jubilæumsskrift I* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, 1931).

det naturligt at knytte til ved den folkelige "kirkefromhed", som levede i byabönens husmiljø. Men formerne måtte fornyes efter tidens behov. Den lokale, patriarkale ledelse af byabönerne måtte erstattes af foreningsmodellen, hvor en bestyrelse valgt af medlemmerne skulle lede og tilrettelægge arbejdet. Mange byabön- forsamlinger blev en del af det fremvoksende EFS, og flere bönpræster blev lægprædikanter i EFS.³⁷

Rosenius' familie og baggrund

Carl Olof Rosenius blev født den 3. februar 1816 i Nysätra, hvor hans far Anders Rosenius var præst. Nysätra lå ca. 70 km nord for Umeå.³⁸ A. Rosenius mødte som ung nylæservækkelsen, der begyndte i de første år af 1800-tallet omkring Piteå. Det var læsning af Luther og herrnhutiske sange, som var baggrunden for nylæserne, hvor Luther blev den store lærefader, hvis skrifter man ivrigt spredte og nidkært læste.³⁹ Nylæserevækkelsen skabte en levende tro på Kristus hos ham og gav ham kald til at blive præst. Da Anders Rosenius i 1811 blev ordineret, kendte han Luther og den klassiske opbyggelseslitteratur og havde personlig erfaring af synd og nåde.

I Roseniusbiografien karakteriserede Amy Moberg og Lina Sandell Anders Rosenius som en vækkelsesprædikant, idet der næsten altid udbrød vækkelse i de sogne, hvor han kom til at virke som præst. Derpå tilføjede Moberg og Sandell: "Han synes dock mera hafwa haft gåfwan att wäcka än att nära och underhålla lifwet".⁴⁰ Med de ord har forfatterne måske villet antyde, at han ikke havde samme gave som sin søn Carl Olof til at give grundige og dybtborende udlægninger af Guds Ord.

Rosenius barndom

Rosenius voksede op i et åbent og evangeliserende præstehjem, der var inspireret af den engelske vækkelse⁴¹ og med i de organisationer i Sverige, der var en frugt af den engelske vækkelse. Forældrene var også aktivt med i nylæsernes fællesskab. Allerede fra fem års alderen fik Rosenius

---

³⁷ Viktor Södergren, *Vägar vi gått och vägen fram* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1945), 92-96; Hansson, *Byabön och bönbyar*, 38-40.

³⁸ Amy Moberg og Lina Sandell, *Teckning af Carl Olof Rosenii lif och verksamhet* (Stockholm: tryckt hos A.L. Norman, 1868), 2. *Teckning af Carl Olof Rosenii lif och verksamhet* blev oversat til norsk i 1869 af C. Dick. Udkom i 1905 i en lettere fordansket version. Skjern: Evangelisk Luthersk Missionsforening.

³⁹ E.J. Ekman, *Den inremissionens historia*. Første delen, 18:de århundradet till 1840 (Stockholm: E.J. Ekmann, 1896), 245; Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 189-190; Anders Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6 (Stockholm: Verbum, 2001), 89; Nils Rodén, *Det norrländska nyläseriets uppkomst* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1942), 79.

⁴⁰ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 1.

⁴¹ J. O. Andersen, *Festskrift i Anledning af Det danske Missionsselskabs Hundrede-Aars-Jubilæum* (København: I Hovedkommission hos O. Lohse, 1921), 3-33.

katekismusundervisning af sin far. Som 7-8 år gammel kunne Rosenius hele Luthers *Lille Katekismus* med Svebilus' forklaring udenad.⁴² Opvokset med Guds ord i hjemmet mærkede han tidligt Guds Ånds kald. Tidligt udviklede Rosenius en dyb frygt for at gøre noget, der efter hans indsigt stred mod Guds bud og Guds hellige vilje. Man kan overraskes over, at Rosenius' stærke Gudsbevidsthed kunne blive anfægtet af tvivl om Guds eksistens. Men når tvivlen indfandt sig, tog han det aldrig let.⁴³

Rosenius' tidlige ungdom

Da Rosenius var 14 år gammel, indtraf der en afgørende begivenhed i hans liv, som han selv senere har berettet om i *Pietisten*.⁴⁴ Han beskrev, hvordan han som en munter studerende ville spise sin morgenmad på skolen og da på et bord fandt en gammel bog *Härliga Tros-Spegel* skrevet af Eric Pontoppidan. Han udbrød da i en tankeløs munterhed: "Nå, man bør vel hellere spejle sin tro". Den unge mand læste så de første tre sider af bogen og beundrede forfatterens skarpsindighed, hvor han beskrev otte betydninger af ordet tro i Skriften. Men da han læste nederst på den tredje side, blev den unge mand ramt af Pontoppidans ord: "Nu bør man lægge godt mærke til punkt 8. For ingen af de øvrige punkter kan afspejle et menneskes nådestand. Et menneske kan udvise stor flid i sit embede og stor trofasthed i sine ord og gerninger. Han kan kende hele Bibelen og regne den for sand, tappert og vedvarende bekende troen, ja, endog være villig til at dø for den. Han kan gøre tegn og undere i Jesu navn, om Gud vil det, og kirkens forhold nødvendiggør det. Men alligevel kan han mangle det rette kendetegn på, at han er et Guds barn – og derfor gå fortabt. For alene den sidstnævnte tro er retfærdiggørende og frelsende".⁴⁵ Rosenius fortsatte sin beskrivelse i *Pietisten* på denne måde: Her

---

⁴² Sven Lodin, *Rosenius liv och gärning* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, 1956), 29; Ærkebiskop Olof Svebilus' (1624-1700) Katekismus *Enfaldig förklaring öfwer Lutheri lilla catechismum, stält genom spörsmål och svar* udkom i 1689. Grundstammen i Svebilus' katekismus, som den blev kaldt, var Luthers *Lille Katekismus*, men den største del af bogens indhold var spørgsmål og svar udarbejdet af Svebilus selv. Disse gav i tilslutning til de fem hoveddele i Luthers *Lille katekismus* en oversigt over hele den kristne troslære. Svebilus' katekismus var repræsentativ for den lutherske ortodoksi og blev hurtigt spredt og brugt i de forskellige stifter og blev i et århundrede bestemmende for kristendomsundervisningen for børn i både Sverige og Finland.

⁴³ Moberg og Sandell, *Rosenius liv och verksamhet*, 2-3; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 31-32.

⁴⁴ *Pietisten* 1845, 95-96. Sven Lodin vurderer, at begivenheden fandt sted i slutningen af 1830 (Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 35). Rosenius blev 15 år den 3. februar 1831.

⁴⁵ Erik Pontoppidan, *Troens Spejl* (København: Credo, 1984), 20-21. Erik Pontoppidan (1698-1764) var søn af stiftsprovst ved Århus Domkirke, Ludvig Henriksen Pontoppidan. Da Erik var otte år gammel, døde hans far. Et år senere døde også hans mor. Dette gjorde et stærkt indtryk på drengen. Slægtninge tog sig af ham, og han oplevede skiftende kår under opvæksten. Mens han studerede teologi ved Københavns Universitet havde han et traditionelt ortodokst grundsyn. Men han var klar over, at han manglede en personlig og levende tro. Troen sad i hovedet, ikke i hjertet. Først efter aflagt eksamen begyndte han – gennem omfattende læsning og flere udenlandsrejser – at blive påvirket af pietismen. Efter at han i 1723 var blevet ordineret til diakon og hofpræst i Nordborg, blev det stadig tydeligere, at han var under indflydelse af pietismen. I 1727 udsendte han på tysk bogen *Heller Glaubens-Spiegel*. Det var hans første bog, som 13 år senere kom i dansk oversættelse. Denne første danske udgave indeholdt flere tillægskapitler end senere udgaver. Den nyeste danske udgave kom på Credo i 1984. Denne udgave af *Troens Spejl* var en uforkortet gengivelse af udgaven fra 1832, men sprogligt bearbejdet af Jytte M. Lassen. *Troens Spejl* blev udgivet

fik den glade studerende et stik i hjertet og blev usædvanlig alvorlig. Han gentog Pontoppidans ord, og de ord sad som en spids og stærk krog i den unge mands hjerte. Han blev tavs, spiste hurtigt sin morgenmad og gav sig til at læse, tænke og læse. Rosenius konkluderede, at Pontoppidan havde ret i sine ord, og at han selv var et fortabelsens barn og fremmed for det liv, som er fra Gud. Rosenius nævnte, at han selv tidligere havde læst om de hellige martyrs lidelser og trofasthed og da havde besluttet, at han ville blive en from mand og trofast bekender af Jesu navn. Rosenius tilføjede så, at da vidste han ikke, at til det krævedes mere end en blot beslutning – vidste ikke, at der krævedes en ny fødsel. Nu indså han det. Under sin senere omvendelse (han brugte det traditionelle udtryk *bättring*) blev han meget ulykkelig over nogle synder, som på den tid vågnede op, men omsider blev han gennem Kristi kærlighed frigjort og meget lykkelig, glad og salig. Han sluttede så sin fremstilling i *Pietisten* med denne sætning om sig selv: "Han lefwer ännu, och, som wi hoppas, i nådene, i Andans skola aldrig utlärd."⁴⁶

Her står vi over for det afgørende tidspunkt i Rosenius' åndelige historie. Intet af det, han senere oplevede, kan i betydning sammenlignes med dette. Det er efter alt at dømme ikke nogen overdrivelse, da han skrev, at han gennem Kristi kærlighed blev frigjort og meget lykkelig, glad og

---

første gang på svensk i 1766, oversat af den svenske præst Haquin Enroth (1722-1774) og udkom i mange oplag. Som forventet har Rosenius brugt Enroths oversættelse, og det har nok været det sjette oplag fra 1824. I det oplag lyder teksten: "Nu märker man det Ottonde och sista slaget wäl; ty ingendera af de öfriga kunne wi sätta til känneteckn på en människas Nåde-stånd. En människa kan wisa stor flit i sit Embete, stor trofasthet i sine ord och gjerningar, hon kan weta hela Bibelen, tilstå och erkänna hela dess innehåll, tappert och ståndaktigt bekänna den sanna Läran, ja ock besegla den med sit blod, och om Församlingens tilstånd så fordrar, och GUD så wil, göra teckn och underwärk i Jesu Namn; men kan ändå icke desmindre fara til helfwete, och har icke Guds barns rätta känneteckn; ty det är den sistomtalte rättfärdiggörande och saliggörande tron allena". En ny oversættelse blev udgivet i 1856 af professor, pastor Carl Vilhelm Skarstedt (1815-1908). I 1942 udsendte EFS *Troens Spejl* i en ny oversættelse foretaget af Göran Fahlström.

Da konfirmationen blev indført i Danmark/Norge i 1736 fik Pontoppidan til opgave at udarbejde en forklaring til Luthers *Lille Katekismus*. Bogen, som fik titlen *Sandhed til Gudfrygtighed* og udkom 1737. Ved kongelig autorisation blev den indført som lærebog for konfirmanderne. Enkelte ortodokse præster vægrede sig ved at tage bogen i brug. Alligevel fik den stor betydning for udbredelsen af pietismen. Den blev brugt både i konfirmandundervisningen og i kristendomsundervisningen i skolen. Erik Pontoppidans var i sin bog *Sandhed til Gudfrygtighed* stærkt inspireret af Speners bog *Erklärung der christlichen Lehre nach der Ordnung des kleinen Katechismus D. Martin Luthers*. I 1740 udgav Pontoppidan *Den nye Psalme-Bog*. Han var i det hele taget en meget flittig og vidende forfatter. Hans teologiske skrifter havde et praktisk-kirkeligt sigte. Han udgav også flere større og mindre historiske arbejder, sproghistoriske undersøgelser og topografiske og politisk-økonomiske skrifter. Pontoppidan blev i 1747 udnævnt til biskop i Bergen. Den stilling havde han til 1754, da han blev udnævnt til prokansler ved universitetet i København, en stilling han havde til sin død i 1764. Mens han var prokansler, udgav han i 1757 sit teologiske hovedværk *Collegium pastorale practicum* (Oslo: Luther Forlag i samarbeid med Det Evangelisk-Lutherske Kirkesamfund, 1986), der er en pastorallære, som omfatter både homiletik og sjælesorg.

Pontoppidan lagde i sine prædikener vægt på at vække den enkelte til nyt liv med Gud. Når Pontoppidan forkyndte til omvendelse, appellerede han til både følelser og fornuft. Især i sine senere skrifter er det tydeligt, at han er påvirket af den filosofi, som lå til grund for rationalismen. Men gennem alle årene holdt Pontoppidan fast ved sin brændende og inderlige tro på Kristus. (Denne fremstilling er stærkt inspireret af dr. theol. Torleiv Austads (f. 1937) indledning til Credos udgivelse af *Troens Spejl*).

⁴⁶ *Pietisten* 1845, 96.

salig. I et brev til Hedberg i Finland dateret den 06.12.1844 omtalte Rosenius denne begivenhed og skrev da, at han i 1831 "framkom till nåden".⁴⁷ Rosenius har nok efter at være blevet ramt af ordene i Pontoppidans *Troens Spejl* læst flittigt i sin bibel og i Luthers skrifter og måske også i mere pietistisk opbyggelseslitteratur,⁴⁸ og han har sikkert også ført samtaler med sin far. Det resulterede i,⁴⁹ at han "framkom till nåden", som han selv udtrykte det, og det gjorde ham meget lykkelig og salig.

Samtidig er det overraskende at læse, hvordan Rosenius, når han som 29-årig så tilbage på sin tidlige ungdomsoplevelse med læsning i Pontoppidans *Troens Spejl*, kunne betegne sig selv som "et fortabelsens barn og fremmed for det liv, som er fra Gud". Rosenius var ikke alene døbt, men også opvokset i et kristent hjem med daglig læsning af Bibelen og bøn. Rosenius' far underviste også sine børn i Luthers Lille Katekismus, og som syv-otte år gammel kunne Rosenius som nævnt Luthers Lille Katekismus og Svebilius' forklaringer udenad. Rosenius egen fremstilling af sin tidlige ungdomsoplevelse understreger, hvor stor vægt han lagde på begrebet "ny födelse". Da han læste i Pontoppidans *Troens Spejl*, mente han ikke, at han endnu havde erfaret en "ny födelse".

I den følgende tid læste Rosenius flittigt i Bibelen og i Luthers skrifter. Han aflagde også vidnesbyrd for sine kammerater i skolen, så de kaldte ham "Den lille reformatoren" eller "den andre Luther". Også kammeraterne i skolen havde bemærket, at der var sket noget med Rosenius.⁵⁰

Godt et par kilometer uden for Umeå lå den mindre by Rönneby, hvor der boede mange læsere, som om søndagen samledes for at læse fra Luthers *Kyrko-Postilla*. Rosenius sluttede sig til disse Luther-læsere. Ved en lejlighed blev Rosenius spurgt om at læse Luther til en sådan samling, hvilket han sagde ja til. Da han holdt sin første Luther-samling, var de syv deltagere, og han var 15-16 år. Rosenius ledede siden mange sådanne Luther-samlinger. Han nøjedes ikke med at læse Luther, men læste også en tekst fra Bibelen, som han så talte over. En, der var til stede ved disse samlinger, sagde, at Rosenius "talade härligt om Jesu kärlek till syndare".⁵¹

Rosenius på gymnasiet i Härnösand

I efteråret 1833 begyndte Rosenius på gymnasiet i Härnösand, der som Norrlands eneste gymnasium var "Norrlands Athen" med et rigt kulturliv. Härnösand lå ca. 225 km syd for Sävar, hvor Rosenius'

---

⁴⁷ Gunnar Westin, *Ur den svenska Folkväckelsens Historia och Tankevärld. C.O. Rosenius' brev till F.G. Hedberg* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, 1930), 58.

⁴⁸ Se fx *Bref i Andliga Ämnen* af C.O. Rosenius (Stockholm: Tryckt hos A.L. Norman, 1868), 79-84.

⁴⁹ I Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 5 står der: "Omsider blef han dock genom Christi..." Ordet "omsider" tyder på, at der gik et stykke tid, inden han tilegnede sig nåden.

⁵⁰ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 5; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 37.v

⁵¹ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 6; Christer Andersson, *Vid Guds hjärta* (Stockholm: BV-Förlag, 2008), 19.

forældre på det tidspunkt boede. Det blev nu langt vanskeligere for ham at besøge sine forældre og søskende. Flytningen var et "kulturchok" for Rosenius, som kom fra præstehjemmet i Sävar og Västerbottens læsermiljø med den åndelige koncentration og bortvendthed fra verden. Han savnede stærkt fællesskabet ved læser-sammenkomsterne omkring ordet, bønner og sangen.⁵² Han blev af flere mødt med hån og spot for sin særhed og fromhed. Rosenius følte sig ofte ensom.

Gymnasiet gav undervisning i både latin, græsk og hebraisk. Rosenius fulgte med i undervisningen, men hans hovedinteresse lå i studiet af Bibelen, Luther og brevveksling med åndelige venner.

Efterhånden blev Rosenius imidlertid kendt af flere, og han begyndte så at holde læsersamlinger, som stadig flere deltog i. Nogle af omegnens præster var utilfredse med disse læsersamlinger og prøvede at få dem stoppet i henhold til Konventikelpakatet, men biskop Frans Michael Franzén (1772-1847) forbød ikke Rosenius' læsermøder. Også nogle af Rosenius' lærere var utilfredse med hans læsersamlinger.⁵³ På grund af sine læsermøder mødte Rosenius også hån fra sine kammerater, men han mødte også respekt fra flere.

Da Rosenius i Härnösand savnede sine læservenner fra hjemegnen, begyndte han at skrive breve til dem. I brevene beskrev han sin egen åndelige situation, hvad der plagede ham, og hvad der opmuntrede ham. I brevene trøstede og opmuntrede han også sine venner. Dermed indledte Rosenius en tradition, som han fortsatte til sin død. Gennem sine mange breve kom Rosenius til at udøve en aktivitet, der fik stor åndelig betydning. Mange af hans breve er bevarede, og gennem årene er adskillige af dem blevet udgivet.

I foråret 1834 flyttede Rosenius' forældre fra Sävar til Burträsk. Da Rosenius den sommer var på ferie hos sine forældre, lærte han Maria Elisabeth Nilsson kaldet Maja Lisa Söderlund (1794-1851) at kende.⁵⁴ Maja Lisa Söderlunds virksomhed foregik på den måde, at hun blev inviteret til forskellige byer og sogne, hvor hun skulle læse Luthers prædikener højt. Hendes hukommelse var imidlertid så skarp, at hun kunne Luthers prædikener udenad. Hun magtede at recitere Luthers prædikener, så de blev meget mere levende end ved traditionel oplæsning. Det skete også lejlighedsvis, at hun i tillæg til at recitere Luther tillige ved de forskellige møder selv læste nogle ord fra Bibelen, som hun så prædikede over eller aflagde vidnesbyrd ud fra.

---

⁵² Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 7.

⁵³ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 8.

⁵⁴ Om Maja Lisa Söderlund: Karl Axel Lundqvist, "Den vittberömda profetissen' Maja Lisa Söderlund i Storkåge" i *Kretsen kring Rosenius. Släkten, vännerna och breven*, redigeret af Daniel Lindmark (Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2021), 21-42.

I biografien om Rosenius fortalte Amy Moberg og Lina Sandell, hvor stor betydning det fik for Rosenius, at han lærte Maja Lisa Söderlund at kende. "Jag mår nu owanligt wäl", skrev Rosenius til en ven, "ty jag har i några dagar warit åhörare till den widtberömda Maja Lisa".⁵⁵ Rosenius brevvekslede med hende i hele hendes liv og besøgte hende flere gange. Moberg og Sandell lagde i deres biografi om Rosenius overordentlig stor vægt på den åndelige betydning, hun havde haft for Rosenius. Hun havde været som en åndelig moder for ham, der altid havde stået ved hans side og til stadighed havde bedt for ham.⁵⁶

I en mindre by Stigsjö ca. 15 km vest for Härnösand boede nogle af Rosenius' læservenner, som ønskede, at han skulle prædike i deres kirke i påsken 1836. Man kontaktede biskoppen, der imod Rosenius' formodning gav tilladelse. Han prædikede i 1836 i Stigsjö kirke Langfredag om eftermiddagen over temaet: "Nogle ord ved den korsfæstedes grav" og Påskedag til morgentjenesten. Han havde ikke følt det let at skrive en prædiken, men havde oplevet, at mens han stod på prædikestolen, blev det, han skulle sige, givet ham.

Som gymnasieelev prædikede Rosenius mere end en gang. Den ene gang skete det i Säbrå kirke, hvor biskop Franzen var tilhører. Biskoppen, der teologisk var modstander af neologien,⁵⁷ var samtidig betænkelig ved al ensidighed og var blevet overrasket over, i hvor høj grad både Rosenius' indhold og udtryksmåde mindede om Luther, og spurgte ham efterfølgende, om han ikke havde plagieret Luther. Det bestred Rosenius. Sandheden var, at Rosenius som gymnasieelev havde studeret Luthers skrifter så flittigt, at han havde tilegnet sig ikke alene Luthers teologi, men også hans ordvalg.⁵⁸ En anden gang prædikede Rosenius i Härnösands kirke, hvor biskoppen med sin familie var til stede for at gå til alters.⁵⁹ Efter gudstjenesten inviterede biskoppen ikke alene Rosenius, men også nogle præster til middag hjemme hos sig. Efter middagen sagde biskoppen henvendt til Rosenius: "Du har i dag predikat så, att både jag och de mina blifwit störda i vår andakt och knappt kunnat gå till nattwarden". **NOTE MANGLER** Rosenius havde i sin prædiken afvist gerningernes vej til retfærdighed og peget på retfærdigheden ved troen. Biskoppen holdt så en længere tale, hvor han ud fra flere skriftsteder påviste, at gerningerne var nødvendige til salighed. Flere præster fik lidt medlidenhed med gymnasieeleven, der imidlertid ikke lod sig afskrække fra frimodigt at fremstille frelsens vej for biskoppen. Ifølge Rosenius selv gav Gud ham en særlig kraft i det øjeblik. Løftet og

---

⁵⁵ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 11.

⁵⁶ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 100.

⁵⁷ Om neologi henvises til artiklen *Fra Luther til Rosenius – i svensk kirkehistorie*, 44-46. Findes på det svenske Rosenius-selskabs hjemmeside.

⁵⁸ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 17-18.

⁵⁹ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 18.

dets opfyldelse i Kristus og ikke i os udgjorde ved den lejlighed som altid senere i Rosenius' liv hovedtemaet. Biskoppen blev tavs. Da Rosenius nogen tid senere skulle forlade Härnösand, ønskede biskoppen ham en særlig fred og velsignelse i hans kommende gerning.⁶⁰

Rosenius forbereder sig til det teologiske studium

Dengang havde man i Sverige den ordning, at inden man påbegyndte det teologiske studium, kunne man i et år udføre en slags lønnet uordineret hjælpepræstetjeneste for en eller flere præster i et område, han fik tildelt af biskoppen. På den måde fik de unge mennesker både erfaring med den kommende præstetjeneste og samtidig mulighed for at spare penge op til den kommende uddannelse. For Rosenius blev det et meget velsignelsesrigt år, hvor han prædikede mange forskellige steder og blev knyttet endnu stærkere til læserne. Da skabtes i ham længslen efter at blive læsernes leder.

Da Rosenius sommeren 1838 havde afsluttet sin uordinerede hjælpepræstetjeneste i Norrland og samlet penge ind til sit kommende studieophold i Uppsala, var han overbevist om, at Guds kald til ham var at forkynde og formidle Guds ord resten af sit liv. Hans sind og lyst var i enestående grad til åndelig virksomhed. I Sverige havde den ordinerede præst dengang monopol på at forkynde Guds ord. Dog kunne ikke-ordinerede personer træde frem med en offentlig forkyndelse, når biskoppen gav enkeltpersoner tilladelse til at prædike, som vi har set det i Rosenius' tilfælde. Det var næsten udelukkende teologistuderende, der fik en sådan biskoppelig tilladelse, der efter gældende kirkeret ikke blev opfattet som værende i strid med Confessio Augustana art. 14.⁶¹

Rosenius i Uppsala

Rosenius kom ikke til Uppsala til september 1838 ved semesterets begyndelse. Det var der flere årsager til. Moberg og Sandell nævner i deres biografi, at han ikke havde fået samlet tilstrækkeligt med økonomiske midler ind til sine studier, og at det havde været vanskeligt for ham at få afsluttet sin hjælpepræstetjeneste især i Lapland. Han havde også været syg og sengeliggende i tre uger. Lodin vurderede, at Rosenius havde været ramt af en alvorlig lungebetændelse. Lodin antydede tillige ud

---

⁶⁰ Moberg og Sandell, *Rosenius liv och verksamhet*, 18. Det er bemærkelsesværdigt, at biskoppen i løbet af ret kort tid har hørt gymnasieeleven Rosenius prædike to gange. Biskoppens venlige ord ved afskeden kan også læses sådan, at han forventede, at denne flittige læser af Luther skulle blive til velsignelse for andre.

⁶¹ Carl Henrik Martling, "Rite vocatus – publice docere" i *Till Bo Giertz 31 augusti 1965*, redigeret af Carl Henrik Martling et al. (Uppsala: Mercantil-Tryckeriet, 1965), 190-204; Ragnar Askmark, *Ämbetet i den svenska kyrkan* (Lund: CWK Gleerup, 1949).

fra studium af samtidige breve af Rosenius, at han nok i forlængelse af lungebetændelsen også var blevet ramt af en psykisk depression.⁶²

Det var en 22-årig ung mand svækket på både legeme og sjæl, som ankom til Uppsala omkring den 1. december. Hans studietid blev ikke af lang varighed, idet han i slutningen af maj 1839 forlod Uppsala.

Få år før Rosenius ville påbegynde sit studium, var der indført en ny studieordning ved Uppsala Universitet. Fra flere sider blev det påpeget, at de kommende studerende, der ankom til universitetet måske et eller to år efter afsluttet gymnasieskole, ofte var så længe om at få genoplæst de forskellige gymnasiefag, at de aldrig fik bestået den til universitetet krævede studentereksamen og derfor opgav universitetsstudiet. Det var kort fortalt, hvad der skete med Rosenius.⁶³ Rosenius fik aldrig bestået den adgangsgivende studentereksamen og fik dermed aldrig påbegyndt det teologiske studium.⁶⁴ Moberg og Sandell redegjorde i deres biografi for, hvordan Rosenius igennem et helt år til stadighed havde bedt Gud om hjælp og kraft til at kunne påbegynde og fuldføre sine studier og indtræde i en præste tjeneste. Han havde imidlertid ikke fået denne hjælp. Ja Moberg og Sandell skrev direkte, at den storm af tvivl, som han senere kom ud i endog om Guds eksistens, egentlig var opstået af, at Gud ikke havde givet ham hjælp til at påbegynde og fuldføre studierne.⁶⁵

Rosenius på Lenna

I slutningen af maj 1839 kom Rosenius til gården Lenna uden for Stockholm for at arbejde som informator (huslærer). Rosenius synes gennem sin uordnede præstetjeneste i Norrland at have fået indsamlet et ganske betydeligt pengebeløb til sine Uppsala-studier. Men som det selvopofrende menneske han var, havde han udlånt pengene til sin far, hvis økonomi altid var dårlig. Da faderen ikke kunne betale lånet tilbage, manglede Rosenius penge til at studere i Uppsala.⁶⁶ Det var baggrunden for, at han søgte stilling som huslærer på gården Lenna for ægteparret Wigströms to sønner. I Lenna blev Rosenius imidlertid endnu mere ensom, end han havde været tidligere. Han sagde selv, at han på Lenna i løbet af et helt år ikke havde mødt et eneste menneske, der spurgte efter

---

⁶² Lodin, *Rosenius i unga år*, 255-256; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 60; P.Verner Hansen, *Født på ny. Om Carl Olof Rosenius* (Århus: Okay-bog, 1987), 66; Andersson, *Vid Guds hjärta*, 33-34.

⁶³ Hjalmar Holmquist, "C.O. Rosenius' universitetsår" i *Studier tillägnade Magnus Pfannenstill den 10. Januari 1923*, Kristofer Benzow et al. (Lund: C.W.K. Gleerup, 1923), 62-75; Lodin, *Rosenius i unga år*, 257-277; Hansen, *Født på ny*, 67-78; Birger Olsson, Göran Bexell og Göran Gustafsson (red.), *Theologicum i Lund. Undervisning och forskning i tusen år* (Malmö: Bokförlaget Arcus, 2001), 26-37.

⁶⁴ Holmquist, "C.O. Rosenius' universitetsår", 69; Lodin, *Rosenius i unga år*, 273; P.Verner Hansen, *Født på ny. Om Carl Olof Rosenius* (Århus: Okay-bog, 1987), 69.

⁶⁵ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 31.

⁶⁶ Holmquist, "C.O. Rosenius' universitetsår", 72-73.

Gud. I denne situation blev hans bøn om fremgang i studierne stadig mere intensiv – alt andet synes jo at være meningsløst. Og når bønghørelsen fortsat syntes at udeblive, blev det stadig vanskeligere for ham at hvile ved Guds vilje. Så gled han ind i en alvorlig tvivlskrise.⁶⁷ I *Pietisten* 1848 har han selv skildret krisen i artiklen "Några ord om de hemska twiflen på allt heligt, hwarmed somliga Guds barn plågas".⁶⁸

Rosenius' første møde med Scott

Rosenius fik så den tanke at få en personlig samtale med en erfaren sjælesørger. Han kom så i tanke om den engelske præst Scott, hvis arbejde han netop havde hørt om. Rosenius opsøgte Scott midt i august 1839.⁶⁹ Scotts uakademiske, praktiske tilgang hjalp Rosenius ud af troskrisen.

George Scott (1804-1874) var født i Edinburgh, Skotland. Scott havde flittigt studeret sin bibel, han havde læst meget af John Wesley og også en del pastoral teologi, men han havde ikke fået en egentlig teologisk uddannelse. Han blev ordineret i Metodistkirken 12.07.1830, som en klar repræsentant for den metodistiske vækkelses- og omvendelsesforkyndelse.⁷⁰ Scott kom til Sverige 5. august 1830⁷¹ og var i august 1839, hvor Rosenius kontaktede ham, den åndelige leder af et livskraftigt evangeliserende arbejde i Stockholm.⁷² Scotts primære arbejde var at være præst for den metodistiske menighed af indvandrede englændere. Han var en typisk metodistisk vækkelsesprædikant, hvor genfødslen var det centrale punkt. For ham var genfødslen en oplevelse, som både en selv og andre kunne mærke. Scott inddrog ikke dåben. Det afgørende spørgsmål blev, om man havde erfaret genfødslen, ikke om man var døbt. Men genfødslen var Helligåndens værk.⁷³ I de følgende år kastede Scott sig især – i tillæg til præstetjenesten for den lille metodistiske menighed – over følgende to områder: 1. Bibel- og traktatspredning. 2. Missionsspørgsmålet.

Rosenius opretholdt forbindelsen med Scott. De var ikke enige i alle lærespørgsmål, og den teologiske forskel ophørte aldrig. Ordet om forsoningens hemmelighed stod tydeligere og mere centralt hos Lutherlæserne i Norrland end i kredsen omkring Scott.⁷⁴ Men den engelske metodist og

---

⁶⁷ I sin tvivlskrise kæmpede Rosenius med de to grundlæggende spørgsmål: *Findes Gud* og *Er Bibelen Guds ord*.

⁶⁸ *Pietisten* Sjunde Årgången 1848, 10-13.28-31.42-46; *Pietisten* Sjunde Årgången 1861, 128-139.

⁶⁹ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 37.

⁷⁰ Gunnar Westin, *George Scott och hans verksamhet i Sverige* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1929), 120. 122.125-129.

⁷¹ Westin, *George Scott*, 167.

⁷² Westin, *George Scott*, 199-230.345-504.

⁷³ Westin, *George Scott*, 231-235.

⁷⁴ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 41-42.

Luther-læseren fra Norrland mødtes i et fælles punkt: En brændende nidkærhed for Guds riges udbredelse. Efter den hårde tvivlskamp havde Rosenius igen fundet hvile i troen på Jesus Kristus. Under den fortsatte forbindelse mellem Scott og Rosenius blev Scott opmærksom på Rosenius' evner. Da Scott ønskede hjælp til sit voksende svenske arbejde, rettede han henvendelse til Rosenius, som svarede ja.

Hvorfor blev Rosenius ikke præst i den svenske kirke, men lægprædikant hos Scott? Det skyldtes primært en kombination af to ting: 1. Hans studium var mislykkedes, til trods for at han i lang tid havde bedt Gud om hjælp og kraft til at komme i gang med studierne og fuldføre dem. Denne manglende bønghørelse var med til at udløse hans tvivlskrise. 2. Da Scott efter at have hjulpet Rosenius ud af tvivlskrisen kommunikerede sit behov for medhjælp på en sådan måde, at Rosenius så den situation som Guds kald til ham, betød det, at Rosenius så de nye opgaver hos Scott som den vej, han skulle gå for at realisere det forkynnderkald, han havde følt og været overbevist om fra sin tidligste ungdom.⁷⁵

Scotts rejse til USA

Scott påbegyndte 4. april 1841 en længere rejse til USA. Hans hovedopgave var fundraising, hvor han bl.a. ville sikre sig økonomiske tilsagn, så han kunne betale løn til de medarbejdere, han allerede havde knyttet til sit voksende arbejde. I Scotts fravær holdt Rosenius svenske gudstjenester hver søndag i den engelske kirke, og på hver eneste hverdagsaften holdt han aftenandagter, hvor han gennemgik Johannesevangeliet. Rosenius trivedes med de mange opgaver under Scotts udenlandsrejse. Han var blevet glad for at extemporere, og flere af hans tilhørere havde sagt, at hans forkyndelse var blevet mere levende, når han ikke længere talte efter et fuldt udarbejdet manuskript. Han havde også haft den glæde, at nogle mennesker var kommet til en levende tro på Kristus ved hans forkyndelse, mens andre havde fået en større åndelig indsigt.

Under sit ophold i USA besøgte Scott 48 forskellige byer og holdt 145 foredrag.⁷⁶ I disse foredrag skildrede han den åndelige situation i Sverige, hvor han ofte på en unuanceret måde gav en fremstilling af det i hans øjne forfærdelige åndelige frafald og det frygtelige spiritusforbrug blandt svenskerne. Scott beskrev også, hvordan mere end halvdelen af de børn, der blev født i Sverige, blev født uden for ægteskabet.⁷⁷ Som rejse for at indsamle penge gik besøget forrygende godt. Jo mere dramatisk Scott skildrede det åndelige frafald, spiritusmisbrug og en løssluppen seksualmoral i

---

⁷⁵ Lodin, *Rosenius i unga år*, 337-345.

⁷⁶ Westin, *George Scott*, 606.

⁷⁷ Westin, *George Scott*, 606-607.

Sverige, jo flere penge samlede han ind. Han fik bl.a. penge til udgivelse af et kommende opbyggeligt blad med aflønning af redaktør og andre missionale projekter, som Scott drømte om at realisere. Scott fik også forhandlet en aftale på plads med *The Foreign Evangelical Society*, der gav tilsagn om at aflønne to bymissionærer i Stockholm/Sverige, der skulle arbejde under Scotts ledelse.⁷⁸ *The Foreign Evangelical Society* var dannet i 1839 med det formål at understøtte begyndende vækkelsesbevægelser i Europa. Dets formål var netop at drive mission blandt de frafaldne kristne folk i Europa, men ikke drive hedningemission.⁷⁹ Selskabet var grundlagt på en alliancebasis som *Evangelisk Alliance*.⁸⁰

Ligeså økonomisk succesfyldt rejsen havde været for Scott, ligeså ødelæggende blev den mediemæssige fremstilling og dækning i Sverige. En svensk journalist havde nemlig overværet flere af Scotts møder og skrev under overskriften *Hurusom Pastor Scott i Amerika framfar emot Sverige* en artikel til et svensk dagblad, hvor han med det mest mistænkeliggørende og ironiske ordvalg beskrev, hvordan den englænder, som Sverige havde vist den største velvilje og generøsitet, i USA på det groveste og den mest uforskammede måde havde bagtalt og tilsvinet sit nye værtsland.⁸¹

Rosenius blev fra 1842 ansat af *The Foreign Evangelical Society* i New York som bymissionær i Stockholm. Denne ansættelse med økonomisk understøttelse varede til 1863, idet Scott fik udvirket, at ansættelsen fortsatte, selv om han forlod Sverige.⁸² Ansættelsen fra Amerika betød to ting for Rosenius. Han fik økonomisk mulighed for at virke som fuldtids lægmandsprædikant på den svenske kirkes bibelsk-lutherske fundament, men uafhængigt af de kirkelige myndigheder og sognegrænser. Samtidig så han det sådan, at Scott havde formidlet et ydre kald til ham.

Da Rosenius som Scotts medhjælper var begyndt at prædike og holde bibeltimer, blev han kritiseret for ikke at have afsluttet sine teologiske studier og være blevet kaldet og ordineret præst i

---

⁷⁸ Westin, *George Scott*, 543-546.605-606.

⁷⁹ Westin *George Scott*, 628; Gunnar Westin, *Ur den svenska folkväckelsens historia och tankevärld II*. Brev från C.O. Rosenius till hans vänner i Amerika (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1931), 18-19.

⁸⁰ Westin, *Ur den svenska folkväckelsens historia*, 20.

⁸¹ Westin, *George Scott*, 606-609.

⁸² Gunnar Westin, *Ur den svenska folkväckelsens historia II*, 9-23; Lodin, *C.O. Rosenius, hans liv och gärning*, 111-112; Jarlert, *Sveriges Kyrkohistoria* 6, 115.137.152. Ansættelsen af Rosenius betød, at Rosenius regelmæssigt udarbejdede rapporter om sit arbejde og den åndelige situation i Sverige. Rosenius sendte rapporterne til Scott, der sørgede for, at de blev oversat til engelsk. Når Scott sendte de oversatte rapporter til *The Foreign Evangelical Society/The American and Foreign Christian Union*, skrev han tillige et følgebrev, hvor han i meget positive vendinger omtalte Rosenius' overordentlig store betydning for den åndelige vækkelse i Sverige. Både Rosenius' rapporter og Scotts anbefalingsbreve blev trykt i bevægelsens blad. Det amerikanske selskab udsendte årlige redegørelser, som også omtalte "missionen i Sverige" og "missionæren" C.O. Rosenius. Hans virksomhed blev altid lovprist, og det fremgik tydeligt, at amerikanerne var overbevist om, at de havde en overordentlig god "missionær" i Sverige. Med årene blev Rosenius stadig mindre afhængig af den amerikanske understøttelse, idet oplagstallet på især *Pietisten*, men også *Missions-Tidning*, var stærkt stigende, hvilket gav øgede indtægter til udgiveren Rosenius.

Svenska Kyrkan, så han kunne blive rettelig kaldet (rite vocatus), som det er foreskrevet i artikel 14 i *Den Augsburgske Bekendelse*.⁸³ For Rosenius var kritikken af, at han ikke var rettelig kaldet, en anfægtelse. Rosenius behandlede denne kritik i et brev skrevet påskelørdag 1842.⁸⁴ I sin forståelse af *Den Augsburgske Bekendelses* artikel 14 inddrog Rosenius Luther og konkluderede, at artikel 14 for den kaldede og ordinerede præst betød et generelt kald, mens artikel 14 for lægmanden betød, at han forud for hver prædiken skulle modtage et virkeligt kald fra en konkret menighed/forsamling, der ønskede ham som prædikant. Rosenius understregede, at han aldrig havde prædikeret noget sted uden et konkret forudgående kald. Understøttelsen fra USA så han som en bekræftelse på sin forståelse af den lutherske bekendelses tale om at være ret kaldet.⁸⁵

Pietisten

Scott følte et stadig stærkere behov for et blad for det indre missions arbejde, han var ved at opbygge. Man kan også sige et blad for læserne og vækkelsens mennesker. Først da Scott i september 1841 var vendt tilbage fra sin succesfulde fundraising rejse til USA, var der skabt økonomisk mulighed for at gå i gang med det længe ønskede landsdækkende organ. Da blev det på initiativ af Scott besluttet at udgive et evangelisk, opbyggeligt og upolemisk månedsblad, der på Scotts krav fik navnet *Pietisten*.⁸⁶

---

⁸³ I Carl Henrik Martling, "Rite vocatus – publicere docere" redegjorde Martling for, hvordan begrebet rettelig kaldet i forhold til lægprædikanter blev drøftet intenst i den lavkirkelige vækkelsesbevægelse efter dens gennembrud fra ca. 1840. Der var enighed om at sige ja til lægprædikanter, men uenigheden gik på, om en lægprædikant alene kunne forkynde på en ordineret præsts ansvar, eller om en lægprædikant i forlængelse af det almindelige præstedømme kunne have en selvstændig forkyndertjeneste. Man må sige, at det var meget specielt i forhold til artikel 14 i *Den Augsburgske Bekendelse*, at et amerikansk missionsselskab på en klar alliancebasis, og hvor hele ledelsen bestod af personer med en reformert teologisk overbevisning, finansierede Rosenius og senere også Ahnfeldts arbejde med forkyndelse, undervisning og bladudgivelse for Svenska Kyrkans medlemmer. Det amerikanske selskab stillede aldrig noget krav om, at Rosenius og Ahnfeldt skulle fremme en alliancepræget kristendomsforståelse, og Rosenius lagde aldrig skjul på, at han i alt sit arbejde følte sig forpligtet på Bibelen og den lutherske bekendelse. Det er dog forståeligt, hvis en præst i Svenska Kyrkan, der lagde megen vægt på den lutherske bekendelse, så med skepsis på bekendelsesgrundlaget hos dem, der finansierede Rosenius' og Ahnfeldts arbejde. En af disse kritikere var præsten Johan Ternström, der 1840-1849 redigerede *Nordisk Kyrko-Tidning*.

⁸⁴ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 82-85.

⁸⁵ Mikkel Vigilius kalder Rosenius' forståelse af artikel 14 i *Den Augsburgske Bekendelse* "original og kontroversiel, men næsten nødvendig, hvis den hævdevundne forkyndelsespraksis blandt de vakte skulle bringes i principiel overensstemmelse med bekendelsen" (M. Vigilius, *Kirke i kirken* (Hillerød: LogosMedia, 2004), 124); Om Rosenius' kirkesyn henvises til Flemming Kofod-Svendsen, "Carl Olof Rosenius' teologi med særligt henblik på hans kirkesyn", *Dansk Teologisk Tidsskrift* 79, nr. 1 (2016), 22-40.

⁸⁶ Fra flere sider var der modvilje mod navnet *Pietisten*, og i de tre første numre, hvor Scott var redaktør, havde han i hvert nummer et forsvar for navnet (Westin, *George Scott*, 623-624 note 23; Anders Jarlert, *Romantikens och liberalismens tid. Sveriges kyrkohistoria* 6 (Stockholm: Verbum, 2001), 139).

Som navnet signalerede, skulle bladet fremme guds frygt. *Pietisten* udkom første gang i januar 1842 med Scott som redaktør og Rosenius som medarbejder.⁸⁷

På grund af stigende modvilje fra både den svenske stat og den svenske lutherske kirke mod Scotts metodistiske/allianceprægede arbejde i Sverige og Scotts omtale af Sverige under fundraising-rejsen til USA og især efter voldsomme tumulter i forbindelse med Scotts svenske eftermiddagsgudstjeneste palmesøndag 20. marts 1842 skønnede Scott, at hans person kunne blive en hindring for det gryende vækkelsesarbejde i Sverige. Det tog han konsekvensen af og forlod Stockholm 30. april 1842. Sin smerte over den urimelige behandling, Scott havde fået, og sin taknemmelighed over, hvad Scott havde givet ham, gav Rosenius udtryk for i et brev 6. juli 1842.⁸⁸

Rosenius bliver den åndelige leder

Rosenius blev da alene redaktør og udgiver af *Pietisten* og blev den åndelige leder af det vækkelsesarbejde, som Scott havde været initiativtager til. Scott havde banet vejen for den store opgave, Rosenius gik ind i med en luthersk profil. Rosenius fik især blivende betydning for den religiøse folkevækkelser som redaktør af *Pietisten*, der var Scotts initiativ, og han redigerede de første numre i 1842, hvor indholdet havde et fælleskirkeligt præg.

De numre af *Pietisten*, som Rosenius redigerede i 1842, lignede på nogle områder de numre, som Scott havde redigeret. Men der var også artikler med et noget andet fokus, end der havde været i Scotts redaktørtid.

I artiklen *Hemlighedens oppenbarelse*⁸⁹ trådte Rosenius for alvor i karakter i forhold til Scotts tale om fromhed og den kristnes livsførelse. Rosenius' fokus var at vise den frelsessøgende, der kæmpede for at få fred med Gud, hen til Jesu frelsergerning på Golgata kors.

Fra og med *Pietistens* anden årgang fra 1843 har Rosenius fundet sin redaktionelle stil. I hvert nummer af en årgangs 12 numre bringer han en længere bibeludlæggende artikel skrevet med et tydeligt sjælesørgerisk sigte. Det er disse bibeludlæggende, opbyggelige artikler, der senere er samlet i Rosenius' samlede skrifter eller skrifter i udvalg udgivet på mange forskellige sprog. Det er også ud fra disse bibeludlæggende, opbyggelige artikler, at man senere har udgivet redigerede bøger af Rosenius; fx redigerede Amy Moberg og Lina Sandell ud fra artikler i *Pietisten* andagtsbogen

---

⁸⁷ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 1868, 72-79; om *Pietistens* målsætning og historie: Westin, *George Scott*, 622-623; Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider*, 178-190; Harry Lenhammar, *Budbäraren, Pietisten och Församlingsbladet* (Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi, 1981).

⁸⁸ Gunnar Westin, *George Scott och hans verksamhet i Sverige II* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1928), 379-382.

⁸⁹ *Pietisten* nr. 11 og 12, 1842, 161-167.177-188.

Betraktelser för var dag i året også kaldet *Husandagtsbogen*. I førsteudgaven, der udkom i 1873, har Moberg og Sandell redegjort for, fra hvilken årgang af *Pietisten* med sidetal, de har hentet hver eneste dags andagtsstykke.

I *Pietistens* første udgivelsesår 1842 blev bladet trykt i 600 eksemplarer, men ved årets udgang var der adskillige numre tilbage. Da mange i årets løb havde givet udtryk for, at *Pietisten* havde været til stor velsignelse i det første år, fik Rosenius frimodighed til at fortsætte som redaktør og udgiver. Samtidig vovede han at forhøje abonnementsprisen. De første numre i 1843 blev trykt i 1000 eksemplarer, men interessen og efterspørgslen var så voksende, at årets sidste numre blev trykt i 1500 eksemplarer. I de følgende år 1844-1848 blev *Pietisten* trykt i 1200-1500 eksemplarer om året. I årene 1853-1865 var *Pietistens* oplag ca. 10.000.⁹⁰ Samtidig skal man huske på, at når en abonnent havde læst et nummer af *Pietisten*, så udlånte han det til naboer, venner og bekendte. På den måde fik *Pietisten* en meget stor åndelig indflydelse.

Takket være Scotts indsats fik Rosenius et årligt pengebeløb fra vækkelses kredse i USA.⁹¹ Dertil kom den indtægt Rosenius havde som redaktør og udgiver af *Pietisten* og som redaktør og udgiver af *Missions-Tidning*. Med disse tre forskellige indtægter kunne Rosenius uden økonomiske bekymringer fortsætte som leder af det vækkelsesarbejde, som Scott havde været det menneskelige redskab til at sætte i gang. Rosenius fik også økonomisk mulighed for at gifte sig. Den 2. august 1843 blev han gift med Agatha Lindberg (1814-1874) født i Umeå i en familie, der ikke var med i datidens læserkredse. Hun blev omvendt som ung og støttede helhjertet Rosenius' tjeneste som vækkelsesleder.⁹²

Rosenius som prædikant

Rosenius fik betydning som prædikant fremtrådte han som bibeludlæggeren. Mange af hans artikler i *Pietisten* havde han først holdt som prædikener, bibeltimer eller andagter. I Stockholm prædikede han regelmæssigt, men han foretog også længere prædikenrejser rundt i Sverige.

Rosenius sluttede en længere prædikenrejse i Göteborg, hvor han ankom torsdag aften den 6. juni 1867 før pinse. Han lovede at prædike i domkirken pinsedag om eftermiddagen. På prædikestolen fik han et ildebefindende, idet han blev ramt af en hjerneblødning, så hele venstre side blev lammet. Den

---

⁹⁰ Wadström, *Ur Minnet och Dagboken. Första delen* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1900), 61; Lodin, *Rosenius hans liv och gärning*, 127-128.185-186.

⁹¹ Gunnar Westin, *Ur den svenska Folkväckelsens historia och tankevärld* II. Brev från C.O. Rosenius till hans vänner i Amerikam (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, 1931), 19-23.

⁹² Lodin, *Rosenius hans liv och gärning*, 127-128.139-140; Kjell O. Lejon. "Hvad skall då blifwa af Rosenius' – ett personporträtt av Carl Olof Rosenius 1816-1868" i *Carl Olof Rosenius. Teolog, författare, själavårdare*, redigeret af LarsOlov Eriksson og Torbjörn Larpers, 20.

efterfølgende fredag dikterede han til sin datter de ord, der som en hilsen til hans venner skulle meddeles dem efter hans død: "Jag förstår, att, i synnerhed om Herren behagar kalla mig hädan, det skal blifwa kärt för mina wänner att få höra några uttryck från mitt eget inre. Då jag stod på predikstolen, kände jag blott ondt i hufwudet. Först da jag blifwit förd hem, kommit i säng och nu kände min arm förlamad, trängde sig ock genast den tanken inpå mig, att det kunde wara nära för mig att gå all werldens wäg. Det kändes i början besynnerligt; dock erfor jag tillika glädje på grund af gammal förtrolig bekantskap med Herren. Det war till min af gammalt kände Herre och Frälsare, jag skulle gå...Och när jag nu med döden för ögonen ser på hwad jag lärt och skrifwit, kan jag med djupaste mening förklara, att jag icke wet något att återkalla; och denna förklaring behöfwes icke heller, enär jag hoppas, att alla deri skola finna den i tre hundra år pröfwade lutherska läran...."⁹³

Rosenius fik lov at leve og virke i endnu nogle måneder, men kræfterne var ofte svage, og den 24. februar 1868 døde han i troen på sin Herre og Frelser.

Rosenius' betydning iøvrigt

Mange fra vækkelsen kontaktede Rosenius for at få åndelig vejledning. Rosenius modtog hver dag mindst 10 breve, som blev til henimod 4.000 om året.⁹⁴ Rosenius var en meget flittig brevskriver, og mange af hans sjælesørgeriske breve er bevaret og adskillige er udgivet.⁹⁵

Agatha og Carl Olof Rosenius havde et meget gæstfrit hjem, hvor der ofte var nogle mennesker til spisning. Mange boede også hos dem i kortere eller længere tid som fx Chr. Møller fra Bornholm (1834-1907), hvor Rosenius gav sjælesørgerisk hjælp og åndelige råd.⁹⁶ Det var på den måde, at Rosenius for mange blev en stor åndelig autoritet.⁹⁷

I 1852 sad tre kristne studenter i Uppsala og samtalede om, hvordan evangeliet om frelsen i Jesus Kristus yderligere kunne blive spredt i Sverige. De tre studenter var Hans Jacob Lundborg (1825-

---

⁹³ Moberg & Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 277-278.

⁹⁴ Wadström, *Ur Minnet och Dagboken*, 313-316.

⁹⁵ *Bref i Andliga Ämnen af C.O. Rosenius* (Stockholm: Tryckt hos A.L. Norman, 1868); *Din tillgivne C.O. Rosenius*. Några Rosenius-brev för första gången publicerade och kommenterade av Nils Dahlberg (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, 1968); Larsolov Eriksson, "Några rosenianska familjebrev" og Daniel Lindmark, "Nitton brev från Carl Olof Rosenius till Lars Petter Wählin 1848-1863" i *Kretsen kring Rosenius. Släkten, vännerna och breven* redigeret af Daniel Lindmark, s. 93-124 og 193-227 (Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2021).

⁹⁶ Wadström, *Ur Minnet och Dagboken*, 65; Martinius Svaabeck, Andreas Rønne og Christian Vestergaard (red.), *Luthersk Missionsforening 1868-1918* (Rønne: LM, 1922), 8; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 288-290. Om Rosenius' betydning i Danmark er fornylig udkommet følgende: *Rosenius i Danmark – en antologi om den rosenianske vækkelse i Danmark*, redigeret af Lars Brixen (Rønne: ELM, 2020).

⁹⁷ Per Erik Gustafsson, *Hans Henrik von Essen och Den nyevangeliska kolportörsverksamheten* (Stockholm: Svenska Missionsförbundet, 1963), 147.165.

1867),⁹⁸ Waldemar Rudin (1833-1921)⁹⁹ og Bernhard Wadström (1831-1918).¹⁰⁰ De tog initiativ til at sprede små indholdsrige skrifter.¹⁰¹ I 1853 dannedes Evangelisk Alliances svenske Centralafdeling, som både Rosenius og Lundborg tilsluttede sig.¹⁰² Evangelisk Alliance i Sverige arbejdede især for religionsfrihed og indre mission, hvor man i ledelsen var enige om at sprede opbyggelige bøger, der ikke havde et kontroversielt indhold.¹⁰³ Da baptismen vandt frem i Sverige¹⁰⁴ og blev aktiv i Evangelisk Alliance, hvor tilhængerne på forskellig måde propaganderede for et baptistisk dåbssyn, trak Rosenius og flere andre sig i januar 1856 tilbage fra Evangelisk Alliance.¹⁰⁵

Flere svenskere havde besøgt den i 1843 dannede skotske frikirke (The free Church of Scotland).¹⁰⁶ I 1855 besøgte Lundborg den åndeligt stærke skotske frikirke. Det inspirerede ham til, da han vendte tilbage til Sverige, at tage initiativ til at danne det, der blev til *Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen*. På Lundborgs initiativ samledes 6. maj 1856 16 mænd i hans lejlighed i Stockholm, heriblandt Rosenius, for at oprette en organisation med det formål at "befrämja evangelium inom landet".¹⁰⁷ Den 7. maj blev gårsdagens drøftelser og samtaler udmøntet i dannelsen af, hvad man kaldte "Fosterländska Stiftelsen för Evangelii befrämjande". Ved afslutningen af mødet bad Rosenius en inderlig bøn om Guds velsignelse over den nye stiftelse.¹⁰⁸ Allerede to dage senere besluttede Stiftelsens bestyrelse, at navnet skulle forkortes til "Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, EFS".¹⁰⁹ Rosenius var ikke den type, der traf organisatoriske beslutninger og skrev detaljerede vedtægter, men han beskrives bedst som den åndelige kraft og forbeder bag EFS' oprettelse.¹¹⁰ Baptismens fremmarch og de uheldige

⁹⁸ Nils Rodén, *Hans Jacob Lundborg. En pil på Herrens båge* (Klippan: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1961).

⁹⁹ Bengt Åberg, *Individualitet och universalitet hos Waldemar Rudin*. Jämte en teckning av hans kyrkohistoriska baggrund (Lund: Verbum, Berlingska Boktryckeriet, 1968).

¹⁰⁰ Ellen Hagen, *Bernhard Wadström Präst – Skriftställare – Människovän* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, 1936).

¹⁰¹ Allan Hofgren: *EFS rötter* eller De trodde och vågade (Stockholm: EFS förlaget 1988), 7.

¹⁰² Hofgren: *EFS rötter*, 8. Om Evangelisk Alliance: Ernst Newman, *Evangeliska Alliansen*. En studie i protestantisk enhets – och frihedssträvan (Lund: C.W.K. Gleerups Förlag).

¹⁰³ Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* 6, 160.

¹⁰⁴ A. Drake och J.A. Borgström, *Svenska Baptisternas historia*. Under de första åren 1848-1898 (Stockholm: Baptistmissionens Förlags-Expedition 1898); Berit Åqvist (red.). *Tro Frihet Gemenskap*. Svensk baptism genom 150 år (Örebro: Bokförlaget Libris 1998).

¹⁰⁵ Jarlert. "Romantikens och liberalismens tid", 160.

¹⁰⁶ Hjalmar Holmquist, *Kirkehistorie III*. Det nittende aarhundrede. Anden omarbejdede udgave ved Jens Nørregaard (København: J.H. Schultz Forlag, 1951), 95-97.

¹⁰⁷ Hofgren: *EFS rötter*, 9.

¹⁰⁸ Wadström, *Ur Minnet och Dagboken*, 229.

¹⁰⁹ Hofgren: *EFS rötter*, 9.

¹¹⁰ I *Pietisten* femtonde Årgången 1856, 93-96 giver Rosenius sin fremstilling af EFS' oprettelse; Stiftelsens Styrelse. *Evang. Fosterlands Stiftelsens 50-åriga verksamhet 1856-1906*. Minnesskrift (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, 1906); B. Wadström, *Evang. Fosterlands-Stiftelsens Historia* (Stockholm: Axel Wallén & C:o Förlag, 1909); Eskil Levander, *Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen genom 75 år*. Jubilæumsskrift 1856-1931 I; Allan Hofgren. *Med Gud och hans vänskap*. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen genom 100 år. En bokfilm (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, 1956); Rodén, *Hans Jacob Lundborg. En pil på Herrens båge*; Allan

erfaringer med Evangelisk Alliance var med til at fremskynde dannelsen af en evangeliserende organisation inden for den svenske kirke.

Allerede i 1856 oprettede EFS' bestyrelse EFS bokförlag, hvor Rosenius blev medlem af bestyrelsen. EFS förlag udgav i begyndelsen mange småskrifter, men allerede i 1858 besluttede forlagets bestyrelse at udgive en række større skrifter af Luther, hvis redaktion og udgivelse Rosenius involverede sig meget i.¹¹¹

Overblik over Rosenius' samlede kristendomsforståelse

Dette overblik over Rosenius' teologi vil blive beskrevet ud fra indholdet i *Pietisten*, som Rosenius redigerede fra Scott forlod Sverige i 1842 til sin død i februar 1868. Det gør sammenligningen mellem Spencers og Rosenius mulig

1) Rosenius' syn på Bibelen

I sine mange artikler i *Pietisten* har Rosenius ikke givet en fremstilling af sit syn på Bibelen som Guds ord, på Bibelens inspiration og autoritet. At Bibelen er Guds inspirerede og autoritative ord er den selvfølgelige kendsgerning for hele Rosenius' virke, men i en artikel som "Om Guds Ords brug"¹¹² giver han en lang undervisning i og understregning af betydningen af at læse og bruge Guds Ord, Bibelen. Rosenius bruger mange ord og eksempler for at opmuntre og tilskynde læseren til at bruge og tænke over den levende Guds levende ord til os mennesker. Vi er ikke herrer over Ordet, vi har brug for Helligånden til at lukke Ordet op for os. Vi har også brug for hjælpemidler til at forstå og tilegne os Guds ord, men da skal vi bruge de rette hjælpemidler, der er i fuld overensstemmelse med Bibelen selv. Rosenius bragte flere korte citater af Luther uden kilde til at underbygge, hvad han selv havde fremført.¹¹³

2) Hvad Rosenius forkynder om Gud

Eftersom Rosenius ikke har skrevet en omfattende kommentar til Luthers *Lille Katekismus*, som Spener gjorde, eller en samlet fremstilling af kristendommen, men en lang række opbyggelige

---

Hofgren et al. *I detta tecken. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen 150 år* (Avesta: EFS läser, 2006); Klas Lundström og LarsOlav Eriksson (red.). *Det stora uppdraget. EFS mission 1866-2016* (Uppsala: EFS läser, 2016).

¹¹¹ Levander, *Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen genom 75 år. Jubilæumsskrift 1856-1931 I*, 317-335; Hofgren: *EFS rötter*, 15-19;

¹¹² *Pietisten* nr. 8 og 9, aug.-sept.1842, 113-121.129-138.

¹¹³ Når Rosenius bringer et kort citat af Luther, er det vanskeligt at vide, hvilken kilde han har brugt. Det er min fornemmelse, at Rosenius i flere tilfælde har fundet citatet i et af de mange kristelige blade og tidsskrifter, han har læst.

bibeludlæggende artikler, har han ikke skrevet om, at vi som kristne tror på en treenig Gud. Men ud fra hans mange opbyggelige artikler er man ikke i tvivl om, at han har haft den klassiske tro på en treenig Gud: Gud Fader, Gud Søn og Gud Helligånd.

3) Loven

Rosenius' forståelse af loven gives primært ud fra følgende artikler i *Pietisten* 1. "Wi wete wäl, att Lagen är god, då man henne rätteligen brukar".¹¹⁴ 2. "Om Lagen och dess förnämsta ändamål".¹¹⁵ 3. "Om Lagen, Bättringen och den rättfärdighet, som gäller inför Gud".¹¹⁶ 4. "De trognas frihet ifrån lagen".¹¹⁷ 5. "Werklig Antinomie (Lagförkastelse)".¹¹⁸

Rosenius begyndte artiklen "Wi wete wäl, att Lagen är god, då man henne rätteligen brukar" med at give – ligesom i en række andre artikler – en grundlæggende undervisning om lov og evangelium. Her fastslår han, at alt Guds ord efter sit indhold er enten lov eller evangelium. Rosenius citerede så fra Swebilius' katekismusudgave,¹¹⁹ som hans far tidligt havde undervist ham i, at loven var nogenlunde kendt af naturen. Det tema, at mennesket som skabt af Gud i hans billede på trods af syndefaldet havde en vis erkendelse af, hvad der var rigtigt og forkert, vender Rosenius regelmæssigt tilbage til. Mennesket var en falden synder over for Gud, men kunne på det menneskelige plan gøre mange gode gerninger til gavn for sine medmennesker, mens evangeliet derimod var en hemmelighed, som var skjult for al fornuft. Til loven hører alt det Guds ord, som lærer, hvad vi skal være og gøre, alt Guds ord som kræver noget af os, det være sig indre egenskaber eller ydre gerninger, det er lovens ord. Guds lov kræver det hele menneske med det inderste i dets væsen, i dets hjerte, tanker og lyster. Budene siger ikke, at din hånd, din fod, din tunge skal gøre dette eller undlade at gøre dette. Men budene siger du, det vil sige det hele menneske. Lovens formål er, at hver mund skal lukkes og hele verden skal stå strafskyldig over for Gud (Rom 3,19). I den ene artikel efter den anden uddyber og udfolder Rosenius så lovens opgave som en tugtemester til Kristus (Gal 3,24).

---

¹¹⁴ *Pietisten* nr. 10, oktober 1842, 145-154.

¹¹⁵ nr. 5-6 i *Pietisten* 1845, 65-74.81-93.

¹¹⁶ nr. 3 i *Pietisten* 1848, 33-42.

¹¹⁷ nr. 7-10 i *Pietisten* 1858, 97-109.113-124.129-138.145-159.

¹¹⁸ nr. 4 i *Pietisten* 1847, 58-64.

¹¹⁹ Ærkebiskop Olof Swebilius' (1624-1700) *Enfaldig förklaring öfwer Lutheri lilla catechismum, stält genom spörsmål och swar* var fra 1689. Grundstammen i Swebilius' katekismus, som den blev kaldt, var Luthers *Lille Katekismus*, men den største del af bogens indhold var spørgsmål og svar udarbejdet af Swebilius selv. Disse gav i tilslutning til de fem hoveddele i Luthers lille katekismus en oversigt over hele den kristne troslære. Swebilius' katekismus var repræsentativ for den lutherske ortodoksi og blev hurtigt spredt og brugt i de forskellige stifter og blev i et århundrede bestemmende for kristendomsundervisningen for børn i både Sverige og Finland.

Artiklen "Om Lagen och dess förnämsta ändamål" er et godt eksempel på, at Rosenius' centrale budskab om loven var, at dens hovedopgave er at være en tugtemester til Kristus. I den troendes liv skal loven dels både straffe og tugte kødet, og dels være en daglig vejleder for den kristne, men det er evangeliet, der giver kraft til at leve livet med Jesus Kristus.

Rosenius' underviser i flere artikler om, at hvis loven kun får et menneske til at aflægge visse konkrete synder og ikke får det til at erkende sin totale syndighed og afmagt over for Gud, så gør loven mennesket til en farisæer. Hvis loven derimod afslører menneskets virkelige stilling over for Gud, får den mennesket til at vende sig til Jesus og modtage den retfærdighed, der gælder over for Gud. Den lutherske tanke, at en kristen er simul justus et peccator (samtidig retfærdig og synder) udfolder Rosenius markant i artiklen "Om Lagen, Bättringen och den rättfärdighet, som gäller inför Gud".

På Rosenius' tid var der mange troende, som kæmpede med, hvordan de kunne blive bevaret som kristne ved at opfylde loven på den rigtige måde. Da var det magtpåliggende for Rosenius, at loven ikke kom ind i den troendes samvittighed, så den troende begyndte at arbejde på at opnå frelse ved lovgerninger. Da skrev Rosenius uden kildeangivelse, at Luther et sted havde sagt, at Moses og langt mindre paven måtte stige op i brudesengen med sine love for at ligge dér, det vil sige: for at råde i samvittigheden, som Kristus netop har befriet fra loven, for at den skal være helt fri for al trældom. Det var et frit citat fra Luthers Store Galaterbrevskommentar.¹²⁰ Det er typisk for Rosenius, at når han vil advare den troende mod lovtrældom, så inddrager han et citat af Luther, især fra hans store Galaterbrevskommentar.

Når Rosenius behandler spørgsmålet om en kristens frihed fra loven, som han bl.a. gør i artiklen "De trognas frihet ifrån lagen", betoner han, at afvigelsen fra den rette vej i spørgsmålet om de troendes frihed fra loven kan gå både til højre og venstre side. Nogle med en evangelisk bekendelse har ingen Herrens frygts ånd og kan altid med lethed tro Guds nåde og derefter leve frit efter kødets lyst og verdens behag. Andre derimod bruger loven på en overfladisk måde, så de aldrig bliver fortabte i sig selv, men tværtimod er godt tilfreds med deres egen fromhed og helliggørelse. Derefter udfolder Rosenius, hvad det vil sige, at Jesus alene er synderes frelser, og at Guds bud er menneskets gode vejledere, mens kraften til at leve det liv, som Gud ønsker af sine børn, alene fås ved igen og igen at høre evangeliet om Jesu fuldbårte frelsesværk.

---

¹²⁰ Martin Luther, *Stora Galaterbrevs Kommentaren*. Ny svensk tolkning jämte inledning av Martin Lindström (Stockholm: Svenska Kyrkans diakonistyrelses Bokförlag, 1954), 326; Martin Luther, "Store Galaterbrevskommentar II" i: *Martin Luther skrifter i udvalg*. Oversættelse, indledning og noter ved sognepræst, lic.theol. Helge Haystrup (København: Credo, 1984), 121; W.A. 40 I, 595.

Som supplement til artiklen "De trognas frihet ifrån lagen" skrev Rosenius "Werklig Antinomie (Lagförkastelse)". Baggrunden var, at Rosenius i sin samtid mødte en dobbelt kritik. Nogle kritiserede ham for at være for evangelisk, mens andre kritiserede ham for at være for lovisk. Rosenius fastslår, at Jesu sande disciple op gennem kirkehistorien altid af forskellige typer af gerningsretfærdige er blevet beskyldt for at være imod loven, at forkaste loven. Derfor er Rosenius optaget af, hvad der karakteriserer den antinomistiske vildfarelse. Nogle tilhængere af antinomismen hævder, at loven slet ikke hører hjemme i Det Nye Testaments forkyndelse. Loven er slet ikke nødvendig hverken til den første store omvendelse eller til den daglige omvendelse. Andre hævder, at er man først blevet genfødt og troende, så har man fået kraft til at skønne, hvad der er Guds gode vilje. For ikke at falde i lovtrældom bør man holde sig langt væk fra enhver betragtning af både loven og diverse formaninger. Rosenius afviser begge typer af antinomisme ved at give den undervisning af loven, som jeg allerede har redegjort for.

4) De ti Bud

Det lå Rosenius på sinde at udlægge de ti bud, som han gjorde i nogle artikler: "De Ti Bud – Tio Guds Bud".¹²¹

Som indledning til sin gennemgang af de enkelte Guds bud vil Rosenius vise, hvilken vigtig del af Guds ord de ti bud er. Endnu engang betoner Rosenius, at Guds Ord består af de to hoveddele: lov og evangelium. Rosenius siger til indledning, at loven af naturen er nogenlunde kendt, mens evangeliet er en hemmelighed, der er skjult for al fornuft. Derefter citerer Rosenius fra Rom 2,14, at "når hedningerne, der ikke har loven, af naturen gør, hvad loven siger, så er de, uden at have en lov, deres egen lov". Rosenius betoner den alvorlige fejl, at et menneske alene bruger Guds lov, så det ser på gerningerne, på hvordan man skal leve, og ikke giver agt på hjertet, dets kærlighed, renhed og hellighed, som er det første og vigtigste, som Gud kræver i sin lov. Det var netop på dette punkt, at Jesus gang på gang havde sine sammenstød med farisæerne (se fx i Matt 23,1-7). Over for farisæernes misbrug af loven citerer Rosenius Paulus, at "alle de, som har lovgerninger, er under forbandelse, for der står skrevet: "Forbandet være enhver, som ikke bliver ved alt det, som står skrevet i lovbogen, og følger det". Men at ingen bliver retfærdig for Gud ved loven, er klart; for "den retfærdige skal leve af tro" (Gal 3,10). Rosenius betoner så, at for den, der er blevet død fra loven og salig alene i Kristus, bliver loven en kær gave fra sin himmelske far, idet en kristen ud fra budene ved, hvad der er hans fars velbehag og vilje.

---

¹²¹ nr. 2-4 i *Pietisten* 1857, 17-30.33-40.49-52.

Det første bud – du må ikke have andre guder.¹²² Rosenius begynder med at give eksempler på at dyrke andre guder, fx penge og stiller så hovedspørgsmålet: Hvordan elsker vi Gud? Gud har skabt alt, hvad vi har på jorden, han har beredt en bolig i himlen til os, og han har af kærlighed til os sendt sin søn til et forsoningsoffer, ved hvis bitre pine og død han har frelst os fra helvede. Rosenius' korte svar er fra Matt 22,37: "Du skal elske Herren din Gud af hele dit hjerte og af hele din sjæl og af hele dit sind". Gud skal i alle ting være Herre i dit liv.

Det andet bud – du må ikke misbruge Herre din Guds navn.¹²³ Rosenius betoner, at også dette bud omhandler vort forhold til Guds guddommelige væsen. Med Guds navn nævner vi Gud selv. Den, der misbruger Guds navn, misbruger Gud selv. Vi må ikke misbruge Guds navn ved at bruge det til noget uden mening eller til noget ondt eller forkert. Vi holder det andet bud ved i alle ting at ære Guds navn.

Det tredje bud – du skal holde hviledagen hellig.¹²⁴ Rosenius indleder med at sige, at hviledagen går tilbage til skabelsen, hvor Gud hvilede på den syvende dag, efter at han havde skabt alting (1 Mos 2,2). Sabbatten/hviledagen er forordnet til at dyrke og tjene Gud. Da hviledagen blev indstiftet i paradiset, gælder den for alle mennesker, så længe verden består. Men det foranderlige i jødernes sabbat var den ydre form knyttet til bestemte rum, tidspunkter og personer. Det karakteristiske for NT var ud fra Jesu undervisning og gerning at indfange, hvordan dagen skulle holdes hellig. Derfor kunne også apostlene udvælge en anden dag til sabbat, den dag da Kristus ved sin opstandelse fra de døde vandt frelse for den fortabte menneskehed, nemlig søndagen som blev Herrens dag (Åb. 1,10)

Rosenius inddrager så Luther for at sige, at sabbattens mange detaljerede bestemmelser i GT alene angår jøderne, men sabbatten bliver af os holdt hellig, når man hører og betragter Guds ord, samt priser Gud, synger og beder. Rosenius citerer videre Luther, at med hensyn til hvilken dag er vi ifølge NT ikke som jøderne bundet til en bestemt dag, for ingen dag er i sig selv bedre end en anden dag, og daglig bør vi betragte Guds ord og bede til Gud. Eftersom det ikke lader sig gøre for menigheden, så bør vi udvælge en dag i ugen til det. Eftersom søndagen for lang tid tilbage er blevet udvalgt, bør vi fastholde den for ikke at skabe uorden. Det er Guds befaling, at en sabbatsdag skal fejres, og det har Kristus ikke ophævet. Der findes ingen bestemt befaling af Gud, at vi skal fejre søndagen, men samtidig er det nyttigt og godt, at vi har en enig ordning, så alle holder samme dag hellig. Mennesket

---

¹²² nr. 4-5 i *Pietisten* 1857, 52-64.65-73.

¹²³ nr. 7 i *Pietisten* 1857, 97-112.

¹²⁴ nr. 8-9 i *Pietisten* 1857, 113-128.129-132.

er skabt til et evigt liv i himlen og skal her på jorden opdrages til det liv. Derfor har Gud afsat en dag om ugen til denne opdragelse for evigheden. Livet i Gud og med Gud er menneskeåndens eneste sande liv. Sabbatsdagene er derfor Guds børns evighedsdage på jorden. De, som ingen evighedsdage har, de som aldrig i tiden forbereder sig for Himlen, de kunne heller aldrig i evighed leve himmellivet. Sabbatten er både en forberedelse, en forsmag og et forbillede på det evige liv (Hebr 4,9).

Rosenius tilføjer så, at en ugentlig hviledag også er en Guds gave til menneskeheden, og især til dem i underordnede stillinger.

Rosenius spørger, hvad man i praksis skal gøre for at holde hviledagen hellig? Han svarer, at de fortræffeligste andagtsøvelser og de smukkeste gerninger ikke automatisk gør hviledagen hellig, hvis de ikke udspringer af gudsfrygt og af kærlighed til Gud og hans ord. Gudsfrygtens og kærlighedens ånd må bo i dit hjerte, og så må den i den enkelte situation sige dig, hvad der er det rigtige at gøre. Hvis du ikke har denne gudsfrygt og kærligheds ånd, vil alt, hvad du gør, være hykleri over for Gud. Det tredje bud forbyder at have et sådant forfængeligt og ugudeligt sind, som foragter hans hellige ord og derfor gør præcis, hvad det har lyst til på hans dag. Rosenius beskriver så, hvordan mange verdens børn på hverdagene trofast passer deres arbejde, ja arbejdsdagene kan kaldes hellige sammenlignet med verdens brug af hviledagen, hvor man dyrker sine fornøjelser, som kan være frådseri og drukkenskab, spil og dans og natlige udsvævelser, ja det som på andre dage kan være uskyldigt, som jordisk arbejde, verdslige studier m.m. bliver på den af Herren helligede hviledag åbenbar synd. Rosenius fremfører, at når man betragter, hvordan det i praksis foregår, må man sande det ord, at "søndagen er synde-dagen". Rosenius konkluderer, at intet er så velsignet, som at man "gerne hører og lærer" Guds ord med en skjult henvisning til Luthers forklaring i *Den lille Katekismus*.

Det fjerde bud – du skal ære din far og din mor.¹²⁵ Rosenius understreger til indledning, at med dette bud skal vi se på forholdet til vor næste. Dette bud sættes med rette i begyndelsen, da vore forældre står i et andet forhold til os end andre mennesker. Rosenius betoner, at vi skal ikke foretage nogen undersøgelse af forældrenes evner og egenskaber for at finde ud af, om de fortjener vores ære. Vi skal alene spørge efter, om de er vore forældre, som Gud har sat over os. Så gælder Luthers forklaring, at vi skal frygte og elske Gud, så vi ikke ringeagter vore forældre og foresatte eller gør dem vrede, men ærer, tjener, adlyder, værdsætter og agter dem. Et barn kan være sikker på, at det gør Guds vilje, når det ærer sine forældre. Rosenius tilføjer, at ordene far og mor også indbefatter bedsteforældre,

---

¹²⁵ nr. 9-10 i *Pietisten* 1857, 132-143.145-155.

svigerforældre, øvrighed m.v. Rosenius betoner, at også hvis forældrene bliver ældre og svækkede har børnene en forpligtelse til at ære, tjene og værdsætte dem.

Det femte bud – du må ikke slå ihjel.¹²⁶ Rosenius siger til indledning, at det femte bud er det første bud, som Kristus forklarede (Matt 5,21-26). Især over for dette bud troede farisæerne, at de var retfærdige. De mente, at ordene "slå ihjel" alene forbød den blodige gerning. De bekymrede sig ikke for hjertet, at de nærede vrede og had eller med hårde ord sårede deres medmennesker. Rosenius udfolder så Kristi forklaring.

Det sjette bud – du må ikke bryde ægteskabet + tillæg om ægteskabet.¹²⁷ Også her indleder Rosenius med, at Kristus har forklaret dette bud (Matt 5,27-32). Jøderne havde handlet med det 6. bud som med det 5., at de alene så på den grove gerning, som her var ægteskabsbrud. Gud havde fra begyndelsen to tanker: Menneskets skabelse og slægtens videreførelse, så vi finder ægteskabets stiftelse og baggrunden for det 6. bud i Bibelens skabelsesberetning (1 Mos 1,27-28). Har man respekt for Guds indstiftelse, ser man også betydningen af det 6. bud. Derefter udfolder Rosenius Jesu ord: "Enhver, som kaster et lystent blik på en andens hustru, har allerede begået ægteskabsbrud med hende i sit hjerte".

Det syvende bud – du må ikke stjæle.¹²⁸ Rosenius siger til indledning, at Gud med dette bud har stadfæstet menneskets ret til at eje jordisk gods, men betoner samtidig at ved anvendelsen af denne ret skal vi af hjertet ikke være som ejere, men som forvaltere af Guds gaver. Med hensyn til retten til at eje jordisk gods har Gud bestemt, at intet menneske har ret til at stjæle eller på anden måde røve noget fra sin næste. Det betyder, at man ikke på nogen måde må tage noget af ens næstes ejendom, hvad enten det sker hemmeligt eller åbenlyst, med vold eller list, under et indbruds grove form eller under dække af lov og ret. De fleste mennesker vil mene, at over for det 7. bud kan de have god samvittighed, eftersom de aldrig har brudt ind i deres næstes hus for at stjæle noget fra ham. Men deroverfor siger Rosenius, at vi skal se til hjertet, hvor vi har lyst til at eje noget af vor næstes ejendom, men alene af frygt eller forsigtighed afholder os fra det.

---

¹²⁶ nr. 11-12 i *Pietisten* 1857, 161-171.177-183.

¹²⁷ nr. 2-3 i *Pietisten* 1858, 20-30.33-45.

¹²⁸ nr. 4 i *Pietisten* 1858, 49-59.

Det ottende bud – du må ikke vidne falsk mod din næste.¹²⁹ Rosenius siger til indledning, at der almindeligvis i verden er forståelse for, at man skal overholde det femte, sjette og syvende bud, mens mange tager let på, hvad man med sin tunge siger om sin næste. Man sagde jo blot i fortrolighed nogle ord til en ven. Men måske stjal man da noget fra sin næste, som var ham mere dyrebart end nogle penge, nemlig hans gode navn og rygte. Jakob siger, at tungen er en ild, der kan sætte den største skov i brand (3,6). Rosenius minder om, at "du skal elske din næste som dig selv" (Matt 22,39) og nævner så, at man selv kan blive bedrøvet i flere dage, hvis man har hørt, at nogen har fortalt noget ufordelagtigt om en selv. Som praktisk vejledning om hvordan man bør holde det ottende bud, henviser Rosenius til Jesu ord: "Alt, hvad I vil, at mennesker skal gøre mod jer, det skal I også gøre mod dem" (Matt 7,12).

Det niende bud – du må ikke begære din næstes hus – og det tiende bud – du må ikke begære din næstes hustru, karl, pige, kvæg eller hvad der er hans.¹³⁰ Rosenius siger, at med de sidste to beslægtede bud har Gud angrebet og forbudt selve begæret og de onde lyster i hjertet. Dermed siger Gud et klart og afgjort nej til selve arvesynden i hjertet. Du må ikke have begær til det, som tilhører din næste. Hvis du ikke bekæmper eller tager afstand fra dette begær, kan du komme til at gøre noget, hvor du ikke elsker din næste som dig selv. Men budene siger, at vi skal fremme vor næstes bedste. Det sidste bud løber sammen med det første som i en ring, så det, som kræves, er, at Herren Gud får lov at være vort hjertes eneste Gud, den eneste genstand for vore ønsker, vor kærlighed, vor tørst og længsel.

5) Trosbekendelsens tre led

Rosenius skrev ikke selvstændige artikler om artiklerne i t, men han skrev en del om indholdet i trosbekendelsen.¹³¹

Første trosartikel: Hvad Rosenius forkynnder om Gud som skaber og opretholder – syndefaldet

---

¹²⁹ nr. 5 i *Pietisten* 1858, 65-79.

¹³⁰ nr. 6 i *Pietisten* 1858, 81-90.

¹³¹ Rosenius har ikke skrevet artikler, hvor han forklarer og udlægger trosbekendelsen. Derimod har han skrevet mange artikler, hvor han forklarer og beskriver skabelsen og især syndefaldet, hvad Jesus har gjort til syndige menneskers frelse, og hvordan denne frelse bliver modtaget, og hvad den udvirker i en kristens liv. Af disse artikler har jeg foretaget et udvalg, som bringes. Da der i denne årgang af *eMissio* bl.a. bringes artikler om forsoningen, retfærdiggørelsen og helliggørelsen hos Rosenius og Rosenius' brug af Luther, har jeg gjort dette afsnit om trosbekendelsen ret kort. Ønskes en grundigere fremstilling af Rosenius' teologi, henvises til ovennævnte artikler.

Rosenius udfolder skabelsesberetningen ud fra, hvad Gud skabte på de enkelte dage. Han betoner, at Gud skabte alt det smukke for dermed at kunne glæde mennesket. Rosenius fokuserer derefter på skabelsen af mennesket, hvor Gud ikke bare sagde, at nu ville han skabe mennesket, men: "Lad os skabe mennesker i vort billede, så de ligner os" (1 Mos 1,26). Forud for skabelsen af mennesket skete der et guddommeligt samråd mellem Faderen, Sønnen og Helligånden, og mennesket blev skabt i Guds billede til fællesskab med Gud. Dette udfoldede Rosenius især i artiklen "Skapelsen och Menniskan"¹³². Men i sin undervisning i *Pietisten* om Gud som skaber og opretholder inddrog Rosenius ud over Første Mosebog flere andre skriftsteder fx fra *Salmernes Bog*, Paulus tale på Areopagos (ApG 17,22-34) og Ef 1,3-10, at Gud i Kristus har udvalgt os til at stå hellige og uden fejl for hans ansigt.

Rosenius giver en grundig og markant skildring af syndefaldet og dets følger i artikler som "Syndafallet och dess följder"¹³³ og "Såld under synden". Tillæg til artiklen om "Syndafallet och dess följder".¹³⁴ Sammenligner man disse artikler med Luthers undervisning om syndefaldet i *Første Mosebog*,¹³⁵ bemærker man, at Rosenius i sin undervisning om syndefaldet og dets følger vil være 100% enig med Luther. Også i andre artikler i *Pietisten* om syndefaldet inddrager Rosenius Luther og henviser med tilslutning til artikel to om arvesynden i Den Augsburgske Bekendelse:

Ligeledes lærer de, at siden Adams fald fødes alle mennesker, som er forplantet på naturlig måde, med synd, det vil sige: uden guds frygt, uden tillid til Gud og med begær, [og de lærer] at denne arvede sygdom eller last er virkelig synd, der også nu fordømmer dem, der ikke genfødes ved dåb og Helligånd, og pådrager dem evig død.¹³⁶

Anden trosartikel: Hvad Rosenius forkynnder om Jesus og hans frelsesværk

Når Rosenius skal forkynnde om Jesus og hans frelsesværk, begynder han med Guds løfte på syndefaldets dag. I artiklen "Upprättelsen och det första Evangelium"¹³⁷ giver Rosenius en udlægning af 1 Mos 3,15, hvor Rosenius' hovedanliggende er at vise de mange skriftsteder i GT, der peger frem mod Jesu komme i NT, hvor han opfylder de forskellige forjættelser i GT.

---

¹³² nr. 3 i *Pietisten* 1851, 33-45.

¹³³ nr. 4-6 i *Pietisten* 1851, 49-55.65-78.81-92

¹³⁴ nr. 7 i *Pietisten* 1851, 104-110.

¹³⁵ Martin Luther, *Første Mosebog* 1535-45, bd. 1. Oversat og tilrettelagt: Finn B. Andersen (København: Forlag: Books on Demand GmbH 2018), 33-42.82-135.

¹³⁶ *Den danske Folkekirkes Bekendelsesskrifter*. Oversat og med indledning og noter ved Leif Grane (København: Det Danske Bibelselskab).

¹³⁷ nr. 7-8 i *Pietisten* 1851, 97-104.113-123.

Som indledning til selve emnet kommer Rosenius i artiklen "Om syndernas förlåtelse"¹³⁸ med tre bemærkninger: 1. Dette emne er det største og vigtigste i hele den kristne lære. 2. Men det er også det aller vanskeligste at fatte og tillempe rigtigt på sig selv i hverdagen. 3. Endelig er det det emne, som de fleste åndeligt døde og uerfarne mennesker mener, er det letteste at forstå, og som de mener sig hurtigt udlært i.

Det er, når denne artikel om Guds nåde, om syndernes forladelse, om den evige retfærdighed i Kristus bliver levende i vore hjerter, at vi bliver kristne. Rosenius udfolder i artiklen med mange citater af Luther syndefaldets forfærdelige konsekvenser og Jesu Kristi stedfortrædende lidelse og død på korset og hans sejrige opstandelse påskemorgen.

Rosenius betoner til indledning i "Några ord om Evangelium"¹³⁹, at evangeliet er skjult for de vise og uforstandige (Matt 11,25). Gud må ved sin Helligånd åbenbare det for et menneske, for at det kan tage imod det. Evangelium er et græsk ord, der betyder et godt budskab, en god nyhed. Da David havde overvundet Goliath, kom der en god nyhed ud blandt det jødiske folk. Den gode nyhed, at Kristus har kæmpet mod synden, døden og Djævelen og vundet sejr, fortælles der om mange steder i NT. Paulus siger: "Er nogen i Kristus, er han en ny skabning. Det gamle er forbi, se, noget nyt er blevet til! Men alt dette skyldes Gud, som forligte os med sig selv ved Kristus og gav os forligelsens tjeneste, for det var Gud, der i Kristus forligte verden med sig selv og ikke tilregnede dem deres overtrædelser, men betroede os ordet om forligelsen (2 Kor 5,17-19).

Efter sin opstandelse sagde Jesus til sine disciple: "Gå ud i alverden og prædik evangeliet for hele skabningen. Den, der tror og bliver døbt, skal frelses; men den, der ikke tror, skal dømmes" (Mark 16,15-16). Vi behøver ikke tigge eller bede et menneske om evangeliet, det er Guds gave, det er Kristi testamente, som vi som Jesu disciple skal række videre til vore medmennesker. Vi er blevet betroet ordet om forligelsen. Vi er sendebud i Kristi sted (2 Kor 5,19-20). Da Peter holdt sin prædiken pinsedag sagde han bl.a.: "Den Jesus, som I har korsfæstet, har Gud gjort både til Herre og til Kristus." Da de hørte det, stak til dem i hjertet, og de spurgte Peter og de andre apostle: "Hvad skal vi gøre, brødre?" Peter svarede: "Omvend jer og lad jer alle døbe i Jesu Kristi navn til jeres synders forladelse, så skal I få Helligånden som gave" (ApG 2,36-38).

Tredje trosartikel: Hvad Rosenius forkynnder om Helligånden og hans gerning

---

¹³⁸ nr. 9-12 i *Pietisten* 1843, 129-139.145-152.161-164.177-184.

¹³⁹ nr. 7 i *Pietisten* 1845, 97-109.

Rosenius skriver til indledning i "Trenne wigtiga frågor, rörande den Heliga Anda och helgelsen"¹⁴⁰, at uden helliggørelse kan ingen se Herren, og at al helliggørelse er Helligåndens gerning. Derefter inddrager han, at Paulus kom til Efesos, hvor han mødte nogle disciple, som han spurgte: "Fik I Helligånden, da I kom til tro?" (ApG 19,1-2). De svarede: "Vi har ikke engang hørt, at der er en Helligånd" (ApG 19, 2). De var døbt med Johannes' dåb. Paulus forklarede dem så, at Johannes døbte med en omvendelsesdåb, men sagde samtidig at de skulle tro på ham, der fulgte efter, nemlig Jesus Kristus. De blev så døbt i Jesu navn, og da Paulus lagde hænderne på dem, kom Helligånden over dem (ApG 19,5). Rosenius udlagde denne beretning. Johannes havde prædikeret omvendelse, hans opgave var gennem sin forkyndelse at sønderknuse menneskers hårde stenhjerner. Samtidig understregede Johannes, at han, som kommer efter mig, skal døbe jer med Helligånden (Matt 3,11). At være døbt med Johannes' dåb betød, at man stod i omvendelsen uden at have modtaget syndsforladelsens store trøst og glæde i Kristus. Man har det sind: Ak om jeg kunne være, kunne gøre, kunne stride, våge, bede. Men man har ikke det sind, som siger: Tænk, hvem Kristus er, hvad Kristus har gjort, hvad Kristus har stridt, hvad Kristus har bedt, har udrettet. Jeg var død i min omvendelse, men gennem Kristus fik jeg alt som gave, alt hvad han i sin kærlighed har gjort for mig. Det liv, jeg nu lever, lever jeg i troen på Guds Søn, nu lever Kristus i mig (Gal 2,20). Rosenius understreger, at Skriften udtrykkelig lærer, at den almægtige Gud, den af Faderen og Sønnen udgående Ånd, virkelig bor i de troendes hjerter. Den kundskab kan jeg ikke begribe, men alligevel er det Guds evige sandhed. I resten af artiklen udfolder Rosenius, hvordan lovens forkyndelse skaber syndserkendelse og dermed bliver en tugtemster til Kristus, mens det alene er forkyndelsen af evangeliet om Jesu fuldbragte frelsesværk, som både skaber tro på Kristus og samtidig giver den troende Helligånden. Når Helligånden bor i den troende, udvirker Helligånden helliggørelse i den troende.

Rosenius skriver i artiklen "Den förtroliga barnskaps-andan och Wissheten om barnskapet hos Gud",¹⁴¹ at det er den store hovedsag i alt kristent liv, at hjertet er fortroligt med Gud gennem Kristus. Barnet taler med Gud, ligesom et barn taler med sin far. Rosenius spørger sin læser, om han har fået den ånd, som giver barnekår (Rom 8,15). Denne ånd, der giver barnekår, er hele hjertepunktet i et kristent liv. Kristus har udtrykkeligt forklaret, at alle andre gode ting i ens liv ikke fører til salighed,

---

¹⁴⁰ nr. 6-8 i *Pietisten* 1848, 81-91.97-105.113-122.

¹⁴¹ nr. 9 i *Pietisten* 1852, 129-141.

hvis man ikke er kommet i forening med Kristus. Det er også dette fortrolige forhold til Frelseren, som udgør hele kraften i al kristendom. Jesus omtaler samme tanke i sin lignelse om det sande vintræ, hvor han siger: "Bliv i mig, og jeg bliver i jer. Ligesom en gren ikke kan bære frugt af sig selv, men kun når den bliver på vintræet, sådan kan I det heller ikke, hvis I ikke bliver i mig. Jeg er vintræet, I er grenene. Den, der bliver i mig, og jeg i ham, han bærer megen frugt; for skilt fra mig kan I slet intet gøre" (Joh 15,4-5). Rosenius inddrager så Paulus: "For alle, som drives af Guds ånd, er Guds børn. I har jo ikke fået en ånd, som giver trællekår, så I atter skulle leve i frygt, men I har fået den ånd, som giver barnekår, og i den råber vi: Abba, fader! Ånden selv vidner sammen med vores ånd om, at vi er Guds børn" (Rom 8,14-16). Barneskabs-ånden er en med Gud fortrolig ånd, som ser sig benådet i Kristus, retfærdiggjort og optaget til Guds barn, og som nu på grund af Jesus fortrøstningsfuldt kan kalde Gud sin kære far.

Helligåndens vidnesbyrd skaber både tro på Jesus og tro på Guds Ord, og det efterlader en virkelig og sikker fortrøstning til og fortrolighed med Gud. Du skal begynde med at lytte til Guds ord, som Helligånden gør levende for dig. Det skaber troen på Jesus. Helligånden og troen på Jesus skaber den ånd, som giver barnekår, og i den råber vi: Abba fader.

6) Bøn

Et af de steder, hvor Rosenius behandler emnet bøn, er i artiklen *Beder du?*¹⁴² Rosenius begynder med at fastslå, at artiklens læser er den eneste, som kan besvare spørgsmålet: *Beder du?* Rosenius fastslår derefter, at han stiller spørgsmålet om læseren beder, da bønner er helt nødvendig til menneskets salighed. Rosenius betoner derefter, at han meget stærkt fastholder, at man bliver salig af nåde alene. Rosenius ville med glæde tilbyde den største synder en fri og fuld syndsforladelse. Men at man kan få del i frelsen uden at bede om det, kan Rosenius ikke finde belæg for i Bibelen. Rosenius finder, at ingen bliver salig på grund af sin bøn, men han finder heller ikke, at nogen bliver salig uden bøn. Det er ikke absolut nødvendigt til salighed, at man læser Bibelen. Man kan være uvidende eller blind på sine øjne og alligevel have Kristus i hjertet. Det er ikke absolut nødvendigt, at man hører evangeliet blive prædikeret offentligt. Man kan bo, hvor evangeliet ikke bliver prædikeret, eller man kan være sengeliggende eller døv. Men det gælder ikke om bøn. Her er det helt nødvendigt, at man beder. På det menneskelige plan kan ingen lade en anden spise eller sove for sig. Sådan er det også med sjælen. Enhver må selv vende sig til Kristus for at blive frelst.

---

¹⁴² nr. 7 i *Pietisten* 1854, 97-112.

Hvordan kan du forvente at blive frelst af en Gud, som er dig ukendt? Hvordan kan du lære Gud at kende uden at tale med ham? Hvis du ønsker at være hos ham i Himlen, må du også være hans ven på jorden. På den yderste dag skal mange stå på Kristi højre side. De hellige, som skal forsamles fra de fire verdenshjørner, skal udgøre en stor skare, som ingen kan tælle. Sejrsangen vil være herlig. Alle har troet på Jesus. Alle er rensat i Jesu blod. Alle er født på ny. Alle har bedt. I artiklen udfolder Rosenius yderligere en lang række eksempler på bønnens betydning og giver flere opmuntringer til bøn.

7) Fadervor

Fadervor består af en indledning, de syv bønner og en afslutning. I indledningen – Vor Fader, du som er i himlene¹⁴³ – understreger Rosenius, at det er helt nødvendigt, at du her i tiden kan tale med din Gud i bønnen Fader Vor, hvis du i evigheden skal være forenet med ham i Himlen. Rosenius betoner, at i Fadervors bønner finder vi et Guds barns hjertebønner. Et Guds barn vil sige: Får jeg bare lov til, kære Far, at være dit barn. Dernæst er det magtpåliggende for et Guds barn at leve sådan, at det med sit liv ærer Gud. Det er også vigtigt, at Guds rige må vokse i et Guds barns hjerte og blandt dets medmennesker, ja i hele verden. Et Guds barn ønsker også at leve efter Guds vilje og at bede om tilgivelse for dets synd og skyld. Det er først, når et menneske er blevet et Guds barn, at det af hjertet kan bede Fadervor.

I den første bøn – helliget blive dit navn¹⁴⁴ – betoner Rosenius, at det kun er det menneske, som gennem en ny fødsel har fået et sådant hjerte, der bekymrer sig om at holde Guds navn helligt. Rosenius citerer Luther, at "Guds navn er i sig selv helligt, men i denne bøn beder vi om, at det også må blive helligt hos os". Guds navn er alt, hvad som siger os, hvem Gud er med alle sine guddommelige egenskaber og fuldkommenheder. Gud har først åbenbaret sig i alt, hvad han har skabt, men af den åbenbaring ser vi kun Guds ydre. Men hans hjertes tanker, hans guddommelige retfærdighed og barmhjertighed, hans vilje med os mennesker ville forblive en skjult hemmelighed, hvis han ikke havde åbenbaret sig i Ordet, først det skrevne og så det meget væsentlige, det Ord der blev kød og boede iblandt os, som Guds herligheds afglans og billede. Måtte alle kristne bede for sig selv og for hinanden, ja også for de kristnes gode livsførelse, da beder de den første bøn.

---

¹⁴³ nr. 1 i *Pietisten* 1855, 1-15.

¹⁴⁴ nr. 2 i *Pietisten* 1855, 17-32.

I den anden bøn – komme dit rige¹⁴⁵ – indleder Rosenius med at slå fast, at Guds rige er retfærdighed og fred og glæde i Helligånden. Derefter beskriver Rosenius tilstanden, når mennesker lever under mørkets vælde: "Også jer har han gjort levende, jer der var døde i jeres overtrædelser og synder, som I før vandrede i, da I lod jer bestemme af denne verdens tidsalder" (Ef 2,1). Dette er de skæbnesvangre følger af syndefaldet. Men så sker det, at et åndeligt dødt menneske spørger: "Hvad skal jeg gøre for at blive frelst?" Nu begynder man at læse Guds ord, at tale om Jesus og synge sange til lammets ære. Dette sker, når Herren opvækker åndeligt døde og sætter dem i livsfællesskab med Kristus. De bliver skabt i Kristus Jesus til gode gerninger, som Gud forud har lagt til rette for dem at vandre i (Ef 2,10). Denne beskrivelse er, hvad der sker, når Guds rige vokser frem i en landsby, i en familie eller et enkelt menneske. Men i denne bøn beder vi ikke alene om omvendelser i verden. Vi beder også om, at Kristus må vinde stadig større styrke i os, som tror på Jesus, og at Kristus må nedlægge alle vore åndelige fjender. Når man fortsat føler kulde, svaghed og afmagt i sit hjerte, skal man trøstigt fortsætte med at bede "komme dit rige" også til mig.

I den tredje bøn – ske din vilje som i Himlen således også på jorden¹⁴⁶ – betoner Rosenius, at der er en nøje sammenhæng mellem Guds rige, og at Guds vilje sker, for hvor en konge regerer, sker hans vilje også. I denne bøn beder vi om at få nåde og visdom til at gøre Guds vilje, så ligesom Guds vilje på hans mindste vink sker i himlen, således må den også af os ske her på jorden. Denne bøn kræver et hjerte, der helt elsker Gud, et hjerte der alene ser på Guds velbehag og derfor ønsker at fremme Guds vilje. Mange kunne elske noget godt, ædelt, nyttigt og nødvendigt, men det er ikke det samme som at elske Guds vilje. Et hjerte, der vil fremme Guds vilje, får man ikke ved aldrig så mange egne anstrengelser. Man får det alene ved en ny fødsel af Gud. Når et menneske er blevet rensset i Jesu blod og har al sin salighed i Jesu kærlighed, så Guds kærlighed er udgydt i vedkommendes hjerte, da bliver hjertets første spørgsmål: Hvad kan jeg gøre til dit behag, kære Frelser? Da har Gud selv skabt villigheden i et menneskehjerte til at gøre hans vilje på jorden.

I den fjerde bøn – giv os i dag vort daglige brød¹⁴⁷ – indleder Rosenius med at spørge: Har du nogensinde tænkt over, hvad det betyder, at Kristus selv lærte os at bede om dagligt brød, lærte os, at i alle legemlige behov har vi også lov til at vende os til vor himmelske Far i bøn? Det er sådan, at der findes ingen stærkere sikkerhed for, at Herren vil give os noget, når han selv har opfordret os til at

---

¹⁴⁵ nr. 3 i *Pietisten* 1855, 33-48.

¹⁴⁶ nr. 4 i *Pietisten* 1855, 49-62.

¹⁴⁷ nr. 5 i *Pietisten* 1855, 65-74.

bede om det. Vi behøver ikke bekymre os, men bør i stedet hvile ved Guds løfter og trofasthed (Matt 6,31-32). Er du ydmyg og tro i dit kald og beder i enfoldig tro om det daglige brød, har du alle Herrens løfter om, at det vil du få.

I den femte bøn – forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere¹⁴⁸ – skriver Rosenius til indledning, at i de tre første bønner, hvor vi siger din/dit, ser vi på Gud, hans navn, hans rige, hans vilje. I de tre sidste bønner hvor vi siger vor/os, ser vi på vore egne sjæles vel og frelse. I den midterste bøn, den fjerde, har Herren ønsket, at vi skulle kaste alle vore legemlige bekymringer på ham. Angående de sidste tre bønner er det en forudsætning for, at vi ikke skal ledes i fristelse, og at vi skal være fri fra det onde, at vi lever i syndernes forladelse, og at det er selve livet i vort indre menneske. Rosenius betoner, at hele det åndelige liv består af to ting: omvendelse og tro, eller at man på den ene side har en levende erkendelse af sin synd, som driver mennesket til bøn både om tilgivelse og hjælp mod synden, og på den anden side en erkendelse af nåden, hvorved mennesket kommer til nådestolen og anmoder om og modtager syndernes forladelse. Det er dette allervigtigste punkt i vort åndelige liv, som Herren lærer os i denne bøn. Når Jesus i denne bøn lærer os at bede om syndernes forladelse, kan vi også helt sikkert regne med at modtage syndernes forladelse, når vi beder om det. Rosenius betoner, at det fremgår af alt Guds ord, at så længe, vi er i Kristus, har vi en stadig gældende nåde, som ikke veksler og vakler, selv om vor fromhed veksler og vakler. I Kristus er der ingen fordømmelse (Rom 8,1). Til sidst understreger Rosenius, at bliver din egen synd stor for dig, så du stadig må bede om syndernes forladelse, da bliver de andre mennesker ondskab ringe, som du gerne tilgiver.

I den sjette bøn – led os ikke i fristelse¹⁴⁹ – skriver Rosenius, at mens syndens skyld er vor første nød, består den anden nød i det ondes magt over os, eller faren fra Djævelens, verdens og vort eget køds forførelser til synd og afvigelser fra Herren, hvorved vi på ny kan miste alt, hvad vi har vundet ved nåden. Forlad os vor skyld og led os ikke ind i fristelse er de to ting, som vi har brug for til liv og salighed. Rosenius advarer mod at bede "led os ikke i fristelse", mens man samtidig med åbne øjne går forskellige fristelser i møde.

---

¹⁴⁸ nr. 6 i *Pietisten* 1855, 81-96.

¹⁴⁹ nr. 7 i *Pietisten* 1855, 97-112.

I den syvende bøn – men fri os fra det onde¹⁵⁰ – siger Rosenius til indledning, at denne bøn har en sådan sammenhæng med den sjette bøn, at man knapt nok kan betragte den som en særskilt bøn, idet den snarere udgør sidste del af den sjette bøn. Ordene "men fri os fra det onde" viser, at det er afslutningen på bønne "led os ikke i fristelse". Eftersom Djævelen er alle fristelsers ophav, så er meningen med sammenstillingen af sjette og syvende bøn uden tvivl: led os ikke i fristelse, men fri/frels os fra Djævelen og alt det onde, han vil føre os ud i. Rosenius afslutter så: Under fristelserne ved vi vel, hvori det onde eller de onde ting består, men vi magter ikke rigtigt at løsrive os fra dem. Jeg indser, at det og det er synd, ja at det er Djævelen, som arbejder på at føre mig ud i det, men samtidig magter jeg ikke at befri mig fra de onde ting, som har grebet mig. Det kan være vrede, had, urene lyster, begær efter næstens ejendom osv. Jeg ser det farlige i det, men magter samtidig ikke at få mit hjerte og mine tanker til at holde opp med at kredse om de ting. Ja det kan pine mig, så jeg er ved at fortvivle, og jeg føler mig helt fortabt, hvis Gud ikke selv viser barmhjertighed imod mig og frelser mig. I denne situation kan der være befrielse i at bede: "Fri os fra det onde". Husk på at vi i sådanne situationer er under en fjende, mod hvilken der ingen magt findes i himlen eller på jorden, undtagen den Almægtige, som derfor højtideligt har forklaret: "Jeg kun jeg, er Herren, der er ingen anden frelser end mig" (Es 43,11).

I afslutningen – dit er Riget og magten og æren i evighed! Amen – fokuserer Rosenius på det herlighedsrige, der venter alle, som lever i troen på Jesus Kristus.

8) Dåb

Rosenius siger til indledning i artiklen "Om det Heliga Dopet",¹⁵¹ at mange kristne får ingen trøst eller glæde af deres dåb, fordi de er næsten uvidende om dåbens betydning. For at få viden om og udbytte af dåben skal man skal man betragte den efter Guds Ord. Derefter citerer han Jesu ord: "Mig er givet al magt i himlen og på jorden. Gå derfor hen og gør alle folkeslagene til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn" (Matt 28,18-19) og: "Den, der tror og bliver døbt, skal frelses; men den, der ikke tror, skal dømmes" (Mark 16,16). Af de skriftsteder lærer vi tre ting: 1. Dåben er ikke opfundet af mennesker, men den har en guddommelig oprindelse indstiftet af ham, der har al magt i himlen og på jorden. 2. Dåben skal følge evangeliets forkyndelse og som Guds nådemiddel udvirke, at troen skabes og genfødslen sker. Når Herren lader sit evangelium lyde, om hvad Jesus har gjort for fortabte syndere, kan tilhøreren sidde med spørgsmålet: Mon det nu virkelig

---

¹⁵⁰ nr. 8 i *Pietisten* 1855, 113-121.

¹⁵¹ nr. 10-11 i *Pietisten* 1846, 145-155.161-175.

også gælder mig? I en sådan situation kan dåben give trøst, hvor Herren i den konkrete synlige handling i menigheden rækker den enkelte, hvad evangeliet forkynder og tilbyder alle. 3. Hvilke nåderigdomme har Herren så knyttet til dåben? At vi kan blive salige (Mark 16,16). Det betyder, at vi bliver befriet fra alle vore synder, fra dødens og Djævelens magt og vold og indsat i det evige livs uendelige arv. Som Paulus siger, at Kristus har elsket kirken og givet sig hen for den for at hellige den ved at rense den i badet med vand ved ordet (Ef 5,26). Som Luther siger i sin Lille Katekismus: "Det er ikke vandet der gør det, men Guds ord som er med og i vandet, og troen, som stoler på dette Guds ord i vandet. For uden Guds ord er vandet kun vand og ikke nogen dåb, men med Guds ord er det en dåb, hvilket vil sige livets nådefulde vand og et bad til genfødsel i Helligånden". Rosenius betoner, at Jesus siger ikke: "Den, der tror og bliver døbt, kan frelses", men: "skal frelses". Han skal få del i og nyde alt, hvad Jesus ved sin lydighed og sin lidelse, ved sin død og opstandelse har erhvervet og vundet. Den synder, der tror og bliver døbt, vil i Jesus have en evig nåde hos Faderen.

Rosenius stiller så spørgsmålet: Hvad nytte har man af dåben, hvis man har brudt dåbspagten og er løbet bort fra Gud? Rosenius henviser så til Peters ord i 1 Pet 3,20-22. I Noas ark blev otte sjæle frelst gennem vand. Det vand er et billede på den dåb, som nu frelser. Hvis nogen af Noas slægt var faldet ud af arken og var faldet ned i syndflodens vand, så var arken af den grund ikke gået i stykker eller var sunket. Ganske vist var den, der var faldet ned i vandet, gået fortabt, hvis han var blevet nede i vandet, men hvis han var kommet op i arken igen, så havde denne ark reddet ham. Sådan er det også med dåben. Vender vi os fra dåben, så står nåden fortsat parat og venter på os, når vi vil komme tilbage. Hovedbudskabet er, at ingen behøver at søge en ny nåde, men er velkommen til at komme tilbage og modtage den nåde, som blev givet ham i dåben.

Da baptismen begyndte at vinde frem i Sverige, skrev Rosenius artiklen "Några ord om Barndopet".¹⁵² I artiklens begyndelse spørger Rosenius: Hvad skal man svare, når baptisterne siger: Der er ingen befaling i Bibelen om at døbe børn. Han svarer, at allerede i det første århundrede døbte man børn i kirken. Midt i martyrernes kirke døbte man børn. Barnedåben er ikke blevet indført af en statskirke, men af martyrernes kirke. Når baptisterne siger, at man skal først lære og derefter døbe, først tro og derefter blive døbt, svarer Rosenius, at da disciplene blev udsendt, begyndte de naturligvis først med at forkynde og lære. Derefter betoner Rosenius, at vil man lægge vægt på ordenes rækkefølge, så nævnes vandet før Ordet i Joh 3,5; Ef 5,26; Tit 3,3. Derudfra konkluderer Rosenius, at det er en falsk tolkning, hvis man ud fra ordenes rækkefølge vil konkludere, hvad der skal komme først. Rosenius

---

¹⁵² nr. 8 i *Pietisten* 1851, 123-128.

citerer så Jesu ord: "Lad de små børn komme til mig, det må I ikke hindre dem i, for Guds rige er deres. Sandelig siger jeg jer: Den, der ikke modtager Guds rige lige som et lille barn, kommer slet ikke ind i det" (Mark 10,14-15). Derefter behandler Rosenius baptisternes argument, at barnedåben medfører en falsk sikkerhed. Han siger, at et selvsikkert menneske, som har en sovende samvittighed, kan både påberåbe sig Kristi død, Guds nåde og dåben. Hvis man skulle fjerne alt, hvad et menneske kunne bygge sin falske sikkerhed på, skulle man ikke nøjes med dåben, men med både evangeliet, læren om Kristi død, om Guds nåde, om gode gerninger m.m., for det kan alt sammen misbruges til falsk sikkerhed. Derfor holder argumentet mod dåben for at føre til falsk sikkerhed slet ikke. Rosenius citerer så Jesu ord: "Den, der ikke bliver født af vand og ånd, kan ikke komme ind i Guds rige" (Joh 3,5). Man kan derfor aldrig være tryk ved at lade sit barn være udøbt. Hvis nogen siger, at ordene i Joh 3,5 taler kun om dem, som kan høre og forstå ordene, så svarer Rosenius, at det er ikke, hvad der står.

Derefter inddrager Rosenius omskærelsen, hvor hver dreng skal omskæres otte dage gammel (1 Mos 17,12). Rosenius siger, at selv om ordene i Kol 2,11-12 ikke udtrykkeligt siger, at dåben skal foretages på den ottende dag, så findes der intet skriftord, som lige så klart beviser det modsatte. Endelig betoner Rosenius, at barnedåben er et stærkt kald til den døbt, der har vendt Kristus ryggen, til at vende tilbage til Kristus igen. Rosenius konkluderer, at ud fra Skriften er der mere, der taler for barnedåben end imod barnedåben. Dertil kommer at Herrens troende, martyrer og reformatorer, som har været kendt for at have en stor indsigt i Guds Ord, har fastholdt barnedåben. Derefter bringer Rosenius en række citater af Luther, der underbygger barnedåben.

9) Nadver

Rosenius siger i artiklen "Något att betänka wid Herrans Nattward",¹⁵³ at Jesus Kristus indstiftede nadveren i den aften, hvor han blev forrådt, og hvor han stod over for at udføre det store frelsesværk, som han var kommet til jorden for: Menneskeslægtens forsoning ved sin blodige død. Ophavsmanden til nadveren er vor skaber og frelser. Paulus forklarer, at Kristi legeme og blod virkelig er sammen med brødet og vinen (1 Kor 10,16). Kristi virkelige legeme og blod er i fællesskab eller forening med det velsignede, det sakramentlige brød og vin. Hovedsagen i sakramenterne er, at Gud med en synlig, jordisk ting har forenet og sammenbundet en usynlig og himmelsk velsignelse, så når vi modtager den synlige, jordiske ting, modtager vi det dermed forenede usynlige og himmelske. Derfor bruger Paulus ordet *koinonia*, der betyder forening eller delagtighed. Paulus siger ikke, at brødet og vinen er

---

¹⁵³ nr. 12 i *Pietisten* 1846, 177-190.

forvandlede i Kristi legeme og blod – nej, brødet er og forbliver brød, vinen er og forbliver vin; men han siger, at Kristi legeme og blod er i fællesskab, i forening med brødet og vinen. Og hvordan skulle Paulus kunne bestå for en nærmere undersøgelse af sit koinonia, hvis det velsignede brød og vin alene betegnede Kristi legeme og blod og ikke virkelig medførte eller bragte det. Paulus siger også, at "den, der spiser Herrens brød eller drikker hans bæger på en uværdig måde, forsynder sig derfor imod Herrens legeme og blod. Enhver skal prøve sig selv, og så spise af brødet og drikke af bægeret. For den, der spiser og drikker uden at agte på legemet, spiser og drikker sig en dom til" (1 Kor 11,27-29). Hvorfor skulle Paulus sige, at den som uværdigt spiser af dette brød og drikker af Herrens bæger bliver skyldig mod Herrens legeme og blod, hvis Herrens legeme og blod ikke var forbundet med brødet og vinen i nadveren?

Hvad har Jesus ønsket med at indstifte nadveren. For det første skal vi modtage Jesu legeme og blod til ihukommelse af ham, til erindring om Kristi forsoningsdød. Jesus kendte sine børns svaghed samt den anstrengende vej de skulle vandre gennem dette livs ørken og jammerdal, hvor de ofte ville blive trætte og miste modet gennem en stadig kamp med verden, Satans list og deres eget kød. Samtidig vidste Jesus, at de i ham skulle have al trøst, kraft og vederkvægelse. En sådan ihukommelse af Kristus og hans forsoningsdød fik Jesu disciple gennem Ordets forkyndelse i menigheden. Men det havde behaget den evige visdom og kærlighed at indstifte et ydre og synligt middel, hvorigennem denne ihukommelse ville blive mere liflig, følelig og indgribende i vore svage, lidettroende hjerter. Denne ihukommelse af forsoningens under, af Kristi blodige skikkelse på korset er altid nyttig for det troende menneske.

For det andet sagde Jesus, da han indstiftede nadveren og tog et bæger: "Drik alle heraf; dette er mit blod, pagtens blod, som udgydes for mange til syndernes forladelse" (Matt 26,28). Til det siger Rosenius: Når jeg går fra nadverbordet, vil jeg – Kristus til ære – sige: Vist er jeg en mageløs stor og uværdig synder, men her fik jeg dog noget, som kan hjælpe mod det; her modtog jeg hans eget blod, som er udgydt til syndernes forladelse. Det gælder tusind gange mere end alle mine synder. Selv om min fornuft og min følelse bestrider og modsiger det, så har jeg hans egne ord, han som selv er dommeren. Imod et eneste ord af hans mund er dog alle mine følelser og modsigelser som støv og tåge imod et stort bjerg.

For det tredje nævner Rosenius, at Kristus i nadverens sakramente har oprettet en inderlig forening mellem sig selv og sine troende. Jesus siger: "Den, der spiser mit kød og drikker mit blod, bliver i mig, og jeg i ham" (Joh 6,56). Efter syndefaldet var det Guds store frelsesplan at forene det fortabte menneske med sig selv gennem sin søn. Denne genforening begyndte, da Jesus blev menneske, den

fortsatte gennem Jesu stedfortrædende lidelse, død og opstandelse. Denne forening, som begyndte ved Jesu fødsel, fuldendes, når den troende modtager Jesu legeme og blod i nadveren.

I artiklen "Hvilke äro wärdige Nattwards-gäster?"¹⁵⁴ behandler Rosenius Paulus advarsel fra 1 Kor 11,27-32 om at spise og drikke Jesu legeme og blod på en uværdig måde. Den første vildfarelse, Rosenius advarer imod, er, at man ved en "kristelig beredelse" kan blive en værdig nadvergæst, uden at man er en sand Jesu ven og discipel. Kristus indstiftede dette måltid for sine venner. Den anden vildfarelse er, at man anser nadveren som en slags højtidelig offerfest, hvor vi skal give Gud noget godt, skal træde frem foran alteret med et for ham velbehageligt offer af vor fromhed, anger, tro, bøn, forbedringsbeslutning m.m., så vi glemmer, at nadveren er et nådemiddel, hvor Jesus derimod vil give os, sine fattige og nedslåede børn den trøst, styrke og vederkvægelse, som vi har brug for. Du er bange for at gå til Herrens nadver, fordi der er noget i din tro eller din livsførelse, som du er betænkeligt ved, og derfor kan du ikke frimodigt gå til Herrens nadver. Men derved har du glemt, hvad der er nadverens formål, nemlig at være et hjælpemiddel mod alle disse svagheder og fejl i vor tro og livsførelse. Hvis alt var 100% i orden i dit kristenliv, havde du ikke brug for at komme til dette nådemiddel, ligesom Kristus med hele sin fortjeneste ikke er kommet for retfærdige, men for syndere. Han sagde jo også selv: De raske har ikke brug for en læge, men de syge. Tænk hvis en legemlig syg, der blev opfordret til at søge læge, svarede: Det vover jeg ikke, for jeg er meget syg. Jeg må først prøve at blive mere rask. Det er helt på samme måde, hvis man på grund af åndelig svagthed ikke vover at gå til Herrens nadver. Den er jo netop givet os til hjælp mod forskellige svagheder og mangler. Lad os aldrig glemme vor Frelzers store kærlighed, da han indstiftede dette nådemiddel. Da sagde han: "'Tag det og spis det; dette er mit legeme'. Og han tog et bæger, takkede, gav dem det og sagde: 'Drik alle heraf; dette er mit blod, pagtens blod, som udgydes for mange til syndernes forladelse'" (Matt 26,26-28). Her ser vi, hvad Jesus ville! Det var til trøst mod synden, mod denne for hans børn mest trykkende nød, synden, at han indstiftede nådebordet. Til syndernes forladelse. Det er synden, det er bevidstheden af synd og vantro imod min Gud, som berøver mig den trøst og frimodighed, jeg skulle have over for ham. Det er til helbredelsesmiddel mod denne nød og elendighed, Herren Jesus indstiftede denne salige ihukommelsesfest af sin forsoningsdød. Han har plantet nadverbordene som hvilehytter ved vor vej, så vi, når vi bliver trætte af vandringen, bedrøvede og sårede af vore fejltrin, vor snublen og vore fejl, kan gå hen og vederkvæge os med livets brød, ved at mindes ham, idet vi nyder det legeme og det blod, som blev udgydt til vore synders forladelse.

---

¹⁵⁴ nr. 6 i *Pietisten* 1852, 81-92.

Derved kan vi blive forsikret om at han ikke er vred på os. Det er derfor, når vi er plaget af en særlig svaghed, at det er det rette tidspunkt at gå til Herrens nådebord.

Kirkesyn

Rosenius skriver til indledning i artiklen "Om andeligt presterskap",¹⁵⁵ at denne artikel henvender sig udelukkende til de troende i Kristus. Rosenius citerer så fra Luthers Kirke-Postil, at ifølge NT (1 Pet 2,5) er alle troende kristne præster. Man bliver ikke præst ved en indvielse, men ved den nye fødsel i dåben. En præst er ikke noget andet end en kristen. Alle sådanne præster har både ret og pligt til at vidne om frelsen i Kristus (Kol 3,16). Det smukkeste sker, når man er tro i sit jordiske kald og netop der fortæller om sin frelser, ja at hele ens fremtræden i sit jordiske kald bliver en prædiken for sine medmennesker (Matt 5,16). Men i menigheden skal ingen af sig selv prædike. Kun de skal prædike, som af menigheden har fået et kald. Ellers kan der opstå uorden og åben utilfredshed, og den med mest selvtillid eller indbildning om egen dygtighed vil prædike til andres utilfredshed. Både Paulus og Luther taler om et læreembede i menigheden, men det underkender ikke, at de troende indbyrdes lærer, formaner og opbygger hinanden i henhold til det almindelige præstedømme, som enhver kristen er en del af. Er der derimod tale om en forkynner i menigheden, må ingen tilbyde sig selv, men skal have et direkte kald til den opgave. Har man en gang i menigheden fået et kald, er man ikke berettiget til automatisk at prædike næste gang, men menigheden skal give et nyt kald, siger Rosenius med henvisning til Spener, der havde megen erfaring med religiøse sammenkomster, hvor han lagde vægt på, at den, der skulle lede en religiøs sammenkomst, var kaldet af de tilstedeværende. Det var ikke tilstrækkeligt, at han påberåbte sig at være ledet af Helligånden.

Rosenius betoner så, at det er en vigtig opgave som en del af det almindelige præstedømme at bede flittigt for andre mennesker, især for de åndeligt blinde at de må lære Kristus at kende, og at Kristi rige må blive udbredt i hele verden.

I sin bog *Separatismen i Övre Norrland 1820-1855* redegør Allan Sandewall for separatismens årsag og begyndelse, og hvordan den udviklede sig.¹⁵⁶ Det er denne separatisme, Rosenius skriver nogle ord om i artiklen "Några ord om Separatismen i Norrland".¹⁵⁷ Rosenius betoner, at der blandt

---

¹⁵⁵ nr. 5-6 i *Pietisten* 1843, 66-70.81-92.

¹⁵⁶ Allan Sandewall, *Separatismen i Övre Norrland 1820-1855* (Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, 1952).

¹⁵⁷ nr. 9-10 i *Pietisten* 1849, 136-143.153-159

separatisterne er gudfrygtige og ærlige mennesker, men samtidig mener han, at de gør sig skyldig i en "praktisk förwillelse".¹⁵⁸

Rosenius bebrejder af især to grunde separatisterne, at de er trådt ud af den svenske kirke. 1. Selv om der er klare mangler i de nye kirkelige bøger (salmebog, ritualbog og alterbog), og der er andre ting at kritisere i den svenske kirke, så bygger den svenske kirke på Bibelen og de lutherske bekendelsesskrifter. Derfor bør man blive i kirken og forkynde og herliggøre Kristus i den. 2. Rosenius kritiserer dem for deres såkaldte lægmandsnadver. Han skriver: "Men att oinwigde utdela Altarets Sacrament är lika stridende mot Ordet och Kyrko-hist., såsom redan wisadt är".¹⁵⁹

Det karakteristiske ved Rosenius' teologi¹⁶⁰

Rosenius var i sin forkyndelse og undervisning præget af det, han i sin barndom og ungdom havde mødt blandt nylæserne i Norrland. I sit kirkesyn var han også præget af byaböntraditionen fra Norrland med dens vægtlægning på det aktive lægfolk, der samtidig havde stor respekt for det kirkelige embede. Også mødet med Scott lærte ham, hvor vigtigt det var at inddrage lægfolk for at få et blomstrende menighedsliv. Rosenius var hele livet igennem præget af ærefrygt for Gud. Guds hellighed var en levende realitet for ham. Ustandselig møder vi hos ham ordforbindelser som "den hellige, nidkære Gud" og "den store, almægtige Gud". Og sagen er klar: "Vi burde betænke, hvor helt vi er i Guds magt. Han kan træde os i støvet, hvad øjeblik det skal være, lige så let som man træder en orm under fod. Hele vort liv, vor timelige og evige skæbne er beroende af ham – ikke et eneste åndedrag råder vi over selv. Sidst er han den, som har magt til at ødelægge både sjæl og legeme i Helvede. Og ham skulle vi vove at foragte og trodse!"¹⁶¹ Med sin betoning af lovens totale krav følger Rosenius den strengt lutherske lære om den trælbundne vilje. I overensstemmelse med Luther hævder han, at den frie vilje kun er et minde fra Paradiset før syndefaldet: "Da havde mennesket en fri vilje. Men siden Adam og Eva tog af den forbudte frugt, har der aldrig i slægten været nogen, hvis vilje var fri. "Jeg er af kød, solgt til at være under synden", siger Paulus (Rom 7,14). Læg mærke til dette: solgt til at være under synden. Den, der er solgt, har ikke mere sin frie vilje".¹⁶² Rosenius bliver ikke træt af at forkynde, at lovens hovedhensigt er at få os til at erkende vor synd. Netop i mødet med den

---

¹⁵⁸ nr. 9 i *Pietisten* 1849, 136.

¹⁵⁹ nr. 10 i *Pietisten* 1849, 157.

¹⁶⁰ Da der i denne årgang af *eMissio* bl.a. bringes artikler om forsoningen, retfærdiggørelsen og helliggørelsen hos Rosenius, og Rosenius' brug af Luther, giver dette afsnit kun en kort oversigt over det karakteristiske ved Rosenius' teologi. Ønsker man at få en grundigere forståelse af Rosenius' teologi, henvises til ovennævnte artikler.

¹⁶¹ nr. 2 i *Pietisten* 1857, 27.

¹⁶² nr. 12 i *Pietisten* 1854, 181.

hellige Gud erkender det faldne menneske, at det er en fortabt synder. Rosenius forkynder syndefaldets dybder.

Men loven frelser ikke. Derimod viser den synden som synd og bliver derved en tugtemester til Kristus. Netop til den angrende og trælbundne synder havde Rosenius fået en særlig gave nemlig at henvise til Kristi fuldbragte frelsesværk på korset. Både gennem sine prædikenrejser og sin omfattende brevveksling stod Rosenius i kontakt med de vakte læserkredse rundt i landet, som ofte på en lovisk måde kæmpede for at få frelsesvished. De dvælede ved, hvad Gud kunne udvirke i dem. Når de fik lov til at vidne for deres medmennesker om frelsen i Kristus, når de fik nåde til at aflægge konkrete synder, følte de fred med Gud. Men når de svigtede, når de faldt i synd – da mistede de også barneretten, troede de. Disse mennesker ville Rosenius lære at regne med, hvad Gud har gjort i Kristus. Rosenius forkyndte evangeliet som en fri indbydelse til at komme til Kristus. Forsoningen er fuldbragt, vor gæld er betalt og synden sonet – der står intet tilbage, absolut intet som vi skal præstere til vor frelse, for Jesus har gjort alt. Rosenius var en evangeliets mand fremfor nogen anden. Med gribende alvor fremholder han, hvad Kristus har vundet for os ved sin død. Han kan ligesom ikke finde ord stærke nok for den sandhed, at i Kristus er *alt* fuldbragt. Derfor lyder det uden betingelser fra Rosenius til det søgende menneske: Kom som du er. Tænk ikke, at du skal gøre noget for at forberede dig til at komme til Jesus. For dels er det, du kan komme med, blot lapperier, der skader mere end de gavner, og dels kommer du næsten 1900 år for sent med det, du tænker på at præstere. Nej, det er for Jesu skyld alene, du får lov at være et Guds barn. Forsoningen og forskellen mellem lov og evangelium stod stadig i centrum hos Rosenius. "Kort sagt: den, som skal *tro sig* frelst, skal gå 1900 år tilbage i tiden og grunde sin tro på det, der dengang skete i Kristus. "Udi hans død, min synd forsvandt, så er jeg salig vorden". Den, som skal tro sig frelst, skal flytte sin tro fra det, der sker i ham selv, til det, der engang skete på Golgatas høj".¹⁶³

For Rosenius er det en dybt oplevet virkelighed, at den troende på en gang er retfærdig og syndig: retfærdig i Kristus og synder i sig selv. Derfor bliver også hele hans helliggørelsesforkyndelse centreret omkring korset. Det er det samme evangelium, der både retfærdiggør og helliggør. Det er det samme budskab, som både kalder til tro og udruster til tjeneste. Anfægtelsen er en integreret del af Rosenius' budskab. For ham var det ingen selvfølge, at Gud er os nådig. Tværtimod har vi kun fortjent evig bortkastelse. Men på grund af Guds nåde i Kristus er vi altid velkomne hos ham. Netop når vi føler os mest uværdige, gælder nåden i Guds hjerte. Hvad enten vi føler os uværdige eller ej, er den synder, der klynger sig til Kristi fuldbragte frelsesværk, Gud velbehagelig og Himlen værdig.

---

¹⁶³ nr. 12 i *Pietisten* 1842, 181.

Når Djævelen angriber os, vil Rosenius lære den angrebne og anfægtede synder at regne sådan med Jesu gerning, som Gud gør det. Da afløses anfægtelsen af ny frimodighed.

Rosenius er først og fremmest evangelieforkynderen – men derfor glemmer han ikke formanings betydning. For den troende er loven ikke alene en tugtemester til Kristus, men også den "kære vejleder", der viser, hvilke gerninger Gud ønsker. Lige så vigtigt det er for ham, at samvittigheden er fri i gudsforholdet, lige så magtpåliggende er det for ham, at "de ti bud samt Jesu og apostlenes formaninger og forskrifter" får lov at vise, hvordan Gud ønsker, vi skal leve. Rosenius lægger megen vægt på, at vi skal følge alt Guds ord. For ham er der en nøje sammenhæng mellem, at vi gratis for Jesu skyld får lov at være Guds børn, og at vi kaldes til at leve et liv, der er Guds børn værdigt. Et liv til Guds ære og til næstens gavn.

Hvordan stillede Rosenius sig så til sakramenterne? Dåben betyder for ham en indpodning i Kristus. Ved dåben får man del i Kristus, i hans forsoning og hele hans frelsesgerning. Dåben genføder til et nyt liv og bliver dermed kristenlivets begyndelse. Rosenius regner med i en folkekirkelig sammenhæng, at de fleste barnedøbte falder ud af dåbspagtens nåde. Men dåbens løfte gælder stadig. Derfor siger Rosenius et afgjort nej til gendåb. Det møder vi i praksis i hans nej til den spirende baptism i Sverige – og han blev heller ikke i ledelsen af Evangelisk Alliance, da flere af dens ledere fulgte baptismen. Den døbte, men frafaldne må ifølge Rosenius ved omvendelsens ord – forkyndt i lov og evangelium – kaldes tilbage til den Kristus, der første gang mødte ham i dåben. Det er altid Kristus og hans gerning for os, Rosenius viser hen til.

Rosenius fastholdt realpræsens i nadveren og talte evangelisk stærkt om nadveren. Han talte om den trøst, nadveren giver den bekymrede samvittighed og om den underfulde, skjulte forening med Kristus i det hellige måltid. Nadveren sammenligner han med en hvileplads, hvor den trætte himmelvandrer ved at modtage Kristus selv får ny kraft og frimodighed. Rosenius taler ofte om, at netop når vi ligger under for en eller anden speciel åndelig svaghed, er det på tide at skynde sig til Herrens nådebord, ligesom vi af samme grund bør skynde os til Ordet.

Rosenius levede hele livet i Ordet og bønner. Man har om Rosenius sagt, at "emnet for hele hans virksomhed som forkynder og forfatter var: Intet i mig, men alt i Jesus".¹⁶⁴ Rosenius havde lært ikke at stole på noget hos sig selv, heller ikke på noget som Gud ved sin Ånd havde virket i ham, men udelukkende på Guds i Kristus gjorde gerning for os. Ikke os, ikke os – mens Guds Kristus. Dette Kristus-centrerede budskab forkyndt i Helligåndens kraft og med Hans overbevisende myndighed er hemmeligheden bag Rosenius' betydning.

---

¹⁶⁴ Moberg og Sandell, *Teckning af Carl Olof Rosenii lif och verksamhet*, 287.

Sammenfatning

Hermed er givet en fremstilling af Rosenius' liv og virke, en kortfattet oversigt ud fra udvalgte artikler i *Pietisten* over hans samlede kristendomsforståelse samt en kort beskrivelse af det karakteristiske ved Rosenius' teologi.

Sammenligning af Speners og Rosenius' teologi

Speners og Rosenius' teologi minder meget om hinanden. Begge ønskede nemlig at være tro mod Bibelen, som de begge regnede for Guds af Helligånden inspirerede og autoritative ord; de satte begge Luther højt, og de følte sig begge forpligtet på de lutherske bekendelsesskrifter. Begge lagde stor vægt på, at alle kristne regelmæssigt læste i Bibelen, og at alle kristne dagligt holdt husandagt.

For at forstå forskellene i deres teologi skal vi være opmærksom på den forskellige kirkehistoriske tid, de hver især levede i. Spener levede under den lutherske ortodoksi, hvis tid omfatter hele 1600-tallet. Men den periode kan man inddele i den klassiske periode i første halvdel af århundredet og et senere stadium fra og med tiden fra den westfalske fred i 1648. Især den sidste periode var kendetegnet af kampen mod synkretismen og en markant systematisering af den lutherske tradition og en hårdere doktrinær indstilling. Der var mange i Tyskland, som op gennem det 17. århundrede havde taget til orde for kirkelige reformer og for et inderligere fromhedsliv, og inden for andagtslitteratur og salmedigtning blev der skabt mesterværker af betydning for århundreder.

Selv om Spener var principielt enig i Luthers og den lutherske ortodoksis retfærdiggørelseslære, var han så optaget af at fremme den helliggørelseslære og den betoning af den kristne livsførelse, som han mente, var klart underprioriteret inden for den lutherske ortodoksi, at han i praksis kom til at underprioritere retfærdiggørelseslæren til fordel for helliggørelseslæren og den kristne livsførelse.

Spener ønskede at fastholde den luthersk ortodokse grundvold, men fremme en levende fromhed. Flere af ortodoksiens ledere var bevidste om teologiens praktiske sigte og stillede sig også positivt til Speners reformforslag i *Pia desideria*. Selv om Spener var positiv til hele den lutherske teologi, så medførte hans reaktion på ortodoksiens stærke betoning af den rette retfærdiggørelseslære, at det i flere situationer kom til spændinger mellem den lutherske ortodoksis talsmænd og Spener. Flere frygtede, at hans stærke fokuseren på helliggørelsen og kampen mellem det gamle og det nye menneske, som det fremgår af hans bog *Kristendoms-Øvelse*, kunne føre til gerningsretfærdighed. Hos Spener blev *Wiedergeburt* et meget centralt begreb, som han placerede i centrum af den kristne troslære. Han ville give retfærdiggørelseslæren nyt liv ved at identificere retfærdiggørelse og

genfødsel, men ved at sætte genfødslen i centrum skete der en accentforskydning i forhold til Luther og især den lutherske ortodoksi. Når mennesket ved genfødslen fik det nye liv, kom retfærdiggørelsen nærmest til at fremtræde som genfødsdens frugt, hvor retfærdiggørelse og helliggørelse blev en enhed. Da helliggørelsen hos Spener betegnede en indre forvandling, som igen bliver kilden til den nye livsførelse, der kendetegner det kristne menneske, kom der noget aktivistisk over Speners helliggørelseslære, så den folkeligt udtrykt kom til at bestå af evangeliet og det kristne menneskes egne anstrengelser.

Rosenius levede i en vækkelsestid, hvor mange vakte mennesker kæmpede med spørgsmålet om deres frelsesvished. Flere stillede spørgsmålet: Er jeg nu rigtigt omvendt, eller har jeg den rigtige tro? I den situation havde Rosenius en særlig evne til at vise vakte, frelsessøgende mennesker hen til Kristus og hans fuldbagte værk, så de fik fred med Gud og frelsesvished. Rosenius var især evangeliets mand, som med stor alvor fremholdt, at i Kristus er *alt* fuldbagt.

Spener tilsluttede sig formelt Luther uden at citere ham særlig hyppigt og uden at virkelig øse af ham i sin forkyndelse og undervisning, mens Rosenius ikke kunne blive træt af at citere og inddrage Luther. Overordnet set havde Spener og Rosenius samme teologi, men Rosenius var gennemsyret af Luther på en anden måde end Spener var det, og flere enkeltspørgsmål så de forskelligt på. Spener tilsluttede sig fx i overensstemmelse med megen pietistisk tradition tanken om et kommende jordisk tusindårsrige, mens Rosenius i overensstemmelse med Luther og den lutherske ortodoksi afviste læren om et kommende jordisk tusindårsrige. Rosenius lagde ligesom Spener stor vægt på menneskets genfødsel, men Rosenius talte ligesom de lutherske bekendelsesskrifter om retfærdiggørelse og genfødsel i samme åndedræt. For Rosenius faldt genfødslen sammen med syndernes forladelse. For Rosenius var Kristus centrum både i retfærdiggørelsen og helliggørelsen, hvad Spener også teoretisk kunne tilslutte sig. Samtidig var Spener bange for, at en for markant forkyndelse af Guds nåde i Kristus kunne medføre, at den enkelte kristne tog for let på helliggørelsen. Derfor gav Spener mange formaninger til menigheden om konkret at kæmpe imod en række enkeltsynder, uden at han helt havde tilegnet sig Paulus ord i Rom 7 eller den lutherske tale om simul justus et peccator. Rosenius derimod fastholdt, at loven i en kristens liv både er en tugtemester til Kristus og samtidig er en vejleder for den kristnes livsførelse, men kraften til at leve det nye liv magter loven ikke at give. Det er alene evangeliet om Guds nåde i Kristus som både retfærdiggør og helliggør. Mens Spener synes at mene, at loven også kan hjælpe en kristen til fremgang i helliggørelsen. På den ene side kan man argumentere for, at Spener og Rosenius begge var to pietister, der mindede om hinanden, idet de fx begge advarede mod skuespil, dans og kortspil, men på den anden side var der en betydelig forskel i

deres forståelse af sammenhængen mellem lov og evangelium og af sammenhængen mellem retfærdiggørelse og helliggørelse. Spener var fagteologen med en doktordisputats, mens Rosenius aldrig rigtig kom i gang med det teologiske studium. Den forskel kommer bl.a. frem ved, at Spener skrev mere systematiske bøger og afhandlinger, mens Rosenius skrev den ene opbyggelige artikel efter den anden, som blev læst af det vakte lægfolk, men Rosenius skrev aldrig en bog, hvor han gav en samlet fremstilling af den kristne dogmatik og etik.

I den lutherske ortodoksi havde man et højkirkeligt embedssyn, hvor man lagde stor vægt på det kirkelige embede, så præsten fik den altdominerende rolle i menigheden, mens de menige medlemmer nærmest bare skulle sige ja og amen til det, som præsten sagde og gjorde. I den situation fremdrog Spener Luthers lære om det almindelige præstedømme. Spener fastholdt, at den kaldede præst var menighedens åndelige leder, men samtidig understregede han, at alle døbte og troende kristne har både ret og pligt til at formidle Guds ord både til naboer og bekendte, og at de i menigheden under præstens overordnede ansvar var aktivt med til at oplære og opbygge menigheden. Det var vigtigt for Spener at betone, at både præsten og menighedens medlemmer i fællesskab havde ansvar for menighedens åndelige vækst og virke.

Rosenius er blevet betegnet som Sveriges største lægprædikant. Rosenius kirke- og lægmandssyn var en videreudvikling af de byaböner, som han kendte, fra sin opvækst, hvor man inden for den svenske kirke i tillæg til biskop, provst og sognepræst havde lokale lægmandsledede gudstjenester, hvor afstanden til sognekirken var for stor til regelmæssige gudstjenestebesøg. Dette lægmandsinitiativ udvidede Rosenius sammen med ligesindede til at dække hele Sverige, idet de oprettede Evangeliske Fosterlands-Stiftende, der var en lægmandsledet organisation inden for den svenske kirke på den svenske kirkes bekendelsesgrund, som arbejdede for udgivelse og spredning af kristen litteratur (kolportørvirksomhed) og kristen forkyndelse ved lægprædikanter, så evangeliet blev forkyndt for det svenske folk. Ligesom man i byaböngudstjenester alene praktiserede Guds ords forkyndelse med bibellæsning, bøn og sang, men ikke dåb og nadver, fastholdt Rosenius i det lægmandsdominerede arbejde, han var med til at skabe, at dåb og nadver alene skulle praktiseres af de ordinerede præster i den svenske kirke. I en situation, hvor nøddåb var nødvendig, gik han naturligvis ind for, at nøddåb kunne foretages af enhver troende kristen. Men ellers fastholdt han den ordinerede præsts monopol på at administrere sakramenterne.

Mens Spener nedbrød den ordinerede præsts åndelige monopol i den lutherske ortodoksi, så lægfolk fik mulighed for at vidne, undervise, bede, øve sjælesorg m.m. i den lokale menighed, hvor præsten var den åndelige leder, så selvstændiggjorde Rosenius lægmanden, så lægfolk inden for den

svenske kirke opbyggede en række lokale åndelige fællesskaber omkring de missionshuse, man begyndte at bygge, og hvor ledelsen og prædikanterne normalt var lægfolk. Rosenius fastholdt, at hvor der var præster i den svenske kirke, som stod på samme åndelige grundholdning som vækkelsens folk, burde man inddrage dem som prædikanter og bestyrelsesmedlemmer i de lokale vækkelsesfællesskaber helt på linie med lægfolk. Men Rosenius betonedes samtidig, at dåb og nadver ikke hørte hjemme i missionshusene, men skulle foretages i den svenske kirke af kirkens præster. Man kan sige, at mens Spener gav menighedens læge medlemmer et selvstændigt åndeligt ansvar i samarbejde med præsten, så gik Rosenius et skridt videre, idet han selvstændiggjorde lægfolket i forhold til præsten, idet han opbyggede en landsdækkende organisation med en lang række afdelinger, der overalt var uafhængige af det kirkelige embede, dvs. den svenske kirkes biskopper, provster og præster. Man stod ikke under kirken. Men ved at dåb og nadver altid blev foretaget i den svenske kirke af dens præster, stod man fortsat i kirken. Nogle vækkelsesfolk kom ud over i missionshuset tillige hyppigt i deres lokale sognekirke, og nogle var aktivt med i ledelsen af både den lokale svenske kirke og det lokale missionshus. For andre af vækkelsesfolket blev missionshuset det åndelige hjem, mens de deltog mere sjældent i den lokale sognekirkes åndelige aktiviteter.

Inden for den rosenianske bevægelse var der adskillige, der fastholdt Rosenius opfattelse, at dåb og nadver modtog man alene i sin sognekirke. Andre har derimod fjernet sig fra Rosenius' grundholdning og er begyndt at praktisere lægmandsnadver i missionshusene. Nogle er også begyndt at foretage dåb i missionshuset. Der er også nogle i den rosenianske bevægelse, der er endt med helt at bryde med den landsdækkende lutherske folkekirke og danne en luthersk frimenighed eller frikirke. Mens Spener brød med den lutherske kirkes højkirkelige embedssyn, og Rosenius satte lægmanden fri i forhold til det kirkelige embede til at prædike Guds ord, så har nogle disciple af Rosenius valgt helt at bryde med den lutherske folkekirke og danne en lokal frimenighed.